

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

III
П 12.531
1934-10

ЗМІСТ:

Евген Маланюк: Моя Мадонна 697	Бенжамен Креме: Мистецтво й де-мократія 743
„ З подорожнього нотатника 697	О. Думін: Про причини обмежен-ня чисельности УСС 746
Улас Самчук: Жарт життя 699	М. Кордуба: Де перебував Шев-ченко під кінець 1843 і 1844рр.? 753
Пер Домінік: На приказ 702	Дм. Донцов: Точка над І 756
Юрій Ліпа: Селянський король . 717	М. Л.: З пресового фільму 768
Денис Лукіянович: Наталія Озар-кевич-Кобринська у своїх за-повітах 731	Бібліографія 769
М. Гоца: Універсалізм 735	Від Адміністрації 774

РІЧНИК II.

ТОМ IV.

КНИЖКА 10.

ЖОВТЕНЬ.

1934

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П.К.О. 500371.

МИКОЛА МАКІЯВЕЛЬ

ВОЛОДАР

2-ге число „Книгозбірні Вістника“
ціна 2 зол.

»Ненавидить і проscribe Макиявеля не хто інший, як саме... світ найбільших гіпокритів... Поява Макиявеля в українській мові річ справді корисна: загал матиме змогу ближче зазнаюмитися з тим «страхотливим» макиявелізмом, а... українська література дістає в доброму перекладі клясичний твір, що заслуговує на переклад не менше, як твори Данте». (*Перемога*, 15. IX.).

»З цієї незвичайної книжки можна незвичайно багато навчитися... Політики Макиявеля тримається нині цілий світ, а тому, знаючи її засади, не одно краще зрозуміємо і не одному будемо менше дивуватися та й не одно зможемо передбачити». (*Народня Справа*, 16. IX.).

»Знайдемо між думками Макиявеля багато таких, що придатуться... нам, так мало виробленим». (*Вісті*, ч. 23).

»... радіти треба, що нарешті й великий твір великого політика Італії, найшовся у нашому перекладі... Перекладом М. Островерхи, зрештою бездоганим під оглядом мови, виповнено у нас важну прогалину. За першою книжкою «Книгозбірні Вістника» — це друге цікаве, актуальне й важне видання..., яке інтелігентна людина обовязково повинна прочитати». (*Неділя*, 16. IX.).

»Сама поява книжки Макиявеля в українському перекладі корисна і відрадна під тим оглядом, що збогачує політичну літературу, доступну українському читачеві... Книжка Макиявеля, це своєрідний знак часу...» (*Мета*, ч. 37).

»Перша знайомість з Макиявелем полишає у вас довго незатерте вражіння, що лишається вам від людини, яка без обиняків здирає заслону ілюзій та показує вам дійсний світ. Прочитавши Макиявелевого «Володаря» вперше, ви ще нераз пізніше... вертатисьмете до нього». (*Новий Час*, ч. 211).

Вже вийшло 3-те число „Книгозбірні Вістника“:

Др. М. АНТОНОВИЧ

ИОЗЕФ ГЕРРЕС

Вістун німецької єдности

апостол великого зриву німецького народу проти ярма Наполеона, той, хто розбудив приспану думку поневоленої Німеччини, чий писання стали дороговказом нового покоління.

Ціна 1 зл., для заграниці 1'20.

Передплатники Вістника платять половину.

Евген Маланюк.

Моя Мадонна

Норвезькі очі і лице —
Мов з камня витесане. Хто Ви?
Яким вінцем, яким кінцем
Мене обдарувать готові?

Міцні долоні й зимний зір,
Що тільки світить, а не гріє.
Музикою-ж нічних сузір'
Імя роковане: Марія.

Це пристрасть люта і сліпа
Спіткала чоло мармурове
Й завирувала боротьба
В розпаленій морозом крові.

А Ви всміхаєтесь мені
Навік крижаною весною...
О, зимні пестоці! Страшні
Обійми діви камяної.

9.XI. 33.

З подорожнього нотатника

1. Балтик

Балтійський легіт, твій невольник,
Цілує плечі і уста.
Дзвенять трамваї, як в Стокгольмі,
На пляжі — барвна суета.

Шумить блакить, співають сосни,
Гремить сиренами яса...
Це день липневий, медоносний
Плюскоче морем в небеса.

Немов з червленого фаянсу —
Дзвінке і чисте місто це.
Тут мігби вимр'яти Гамсун
Ще раз Вікторії лице.

І знов повсталаб вічна книга,
А мірний вечеровий дзвін
Над хвилями — натхнувби Гріга
Й новий би зазвучав „Пер Гінт“.

Ось хвилі йдуть суворі й горді
Як там, де вечір вже потух.
Ми не поїдемо до фйордів, —
Тут той же скандинавський дух.

1931.

2. Сансусі (Потсдам)

Сентиментальне сонце та суворий
Північний вітер. Замісць прапорів
Лопоче листя. І воздушне море
В пустих деревах гасить свій порив.

Вік вісімнадцятий — танець, нестяма...
Та тут — практичний і солідний він:
Амфітеатри служать парниками,
А ось — незовсім рококовий млин.

Солдат-король тут працював і крочив
Військовим кроком по паркету саль
І, певно, тішив сині його очі
Простецький цей, жовнірський цей Версаль.

А гість з Фарнею, maitre брехні і злоби,
По виспренніх словах, на самоті,
Дивився скося на різьбу й оздоби
І посміхався пруській простоті.

1934.

Удє Самчук.

Жарт життя

Шлях на Київ, мов жила працьовитої руки, перетяв поля, доли, села, а тополі двома низками струнко тікають з очей під патлате жовтнєве небо.

І вітер нагострив чоло — дме повними грудьми, очайдушно шпурляє полами хмар, оголює й спирає щербину місяця. Густі уривні тіні на мідяній полуді шляху вовтузяться по вилитих дощами камінцях, шарпаються, пружаються, щоб відірватися від землі та дикою зграєю відлетіти під височину небес.

На землі — як глянеш — була революція. Так була революція: велитєнська, незбагнута, дужа. Шляхами бились вітри, гнали отари смертей.

Вечір тоді владно вклався і туманив поля. Тополі, мов дівчата, вигинають стан, приймають обійми вітрогонів. Їх проміністі шепоти разом з листям усмішок розсипаються навкруги й летять-летять, тріпочуть у вітрах, щоб десь нарешті нерозривним цілунок лягти на масткий чорнозем.

А позатим нічого. Серп мідяний легко крає бронзоволовяні хмари. Тіні сторожко торкаються бруку і скоро линяють.

Лише в даличенному просторі, там, де шлях химерним закрутом окраяв балку — луком пружистим вривався у сталеву лісову лаву, щоб потім шарпнутися й стрільно гнати на Київ — там чути цокоти кінських підків. Їх рве вітер. Їх засипає тополевий шепіт. Надмірність чорноземної густоти тлумить далечінь, блідість камяної жили, рвучкі полонні тіні і ховає прибудний образ, що летить луною.

Вершники? Хто знає.

Ось цокоти яснішають, рвуться крізь шуми й засипають очі та вуха надмірним кроєм своїх бризк. Ось тінь хитається, рветься, шкирить на хвилину ікла й відкидає патли свавільно на бік. З неї різбитися й летить назустріч пара повногрудих коней, що шпарко топчуть кутими копитами камяні зразки. Гриви рвуться до хмар. Дихання пружно шарпає низдри. Колеса брички ляком шпиць сіють місячне сяйво, а гума ободів нечуйно ховзає по бруку. У бричці молодий сотник Будій, командир кінного відділу І-го залізничного, сам править своїми „орлятами“.

Квапиться. Шлях жене в столицю. Може дівчина давно чекає його з побоевища у натопленій кімнаті з сивим котом, грузькою канапою й тяжкими ванілевими гардинами. А може розгонним дзвоном чарок хрусталить товариський стіл, розливаючи барви, що горять диким огнем непереможного життя.

Та й мати сухенька та добра мов візантійський окатий образ, сидить з панчохою у глибокій фотелю, чекає його, щоб зайвий раз переконатися: живий!

Бо-ж революція була не жарт. Країна здвигала велетенські сили, кувала вічне підложе буття. Сотник любив її. Соняшно-небесний прапор горів на Софії. З підземель Володимира вийшов тризуб і владно розіп'яв рамена на схід і захід. Молодий сотник чув у собі вогонь і кинувся у вир. Ось вир вався на хвилинку з бою й летить у дорогу столицю.

— Стій! — хрипло й рвучко гримнуло з темряви. Коні знялися на місці й затупали. Перед ними гора у вигляді людської подобі метрів зо два заввишки — допотопний звірюка з гривастою головою й з сокирою в руках.

Одяг його — сама назва. Купа рослинности, що проковтнула людську подобу, клубато здіймається над манаттям плечей. З горла рвуться хриплі звірячі тони

Стопроклятий випадок! Сотник магнув лиш місце, де звичайно стирчить наган. Сьогодні його не було, бо віддав у напругу. Не встиг і лайнутись, як звіролюд був уже перед носом, вимахуючи своєю сокирою.

— Га! Га! — ревів широченними грудьми. Пан їде до міста? Хочеш тільки через місто проїхати? А чи не хочеш часом, щоб я оцією штучкою розкрояв твою не дуже-то розумну голову? Ха-ха ха!..

Сокира хижо мигнула й хлюпнула кілька плювків місячного сйва. Очі сотника кліпнули й у них замигали легіони чортів. Рванулась думка: — стьобнути по конях і втікти. Кинутися на зухвалого гостя й спробувати сили.

Ні те, ні інше не рятувало химерного положення. Звіролюд, ніби відчув думки сотника, згріб лівцею за віжку. Вишкіривши ікла, заревів:

— Не втечеш! О, це вже ні.. І не думай... Чи не булоб краще, щоб ти завіз мене до-дому? Це недалеко... Отам... Подорозі.. Затримався оце при рубанню дерева. Стояло, чорт бери, на перешкоді. Не сердивсяб, колиб довів мене додому? Га! Га!..

Сміх — не сміх рвався і тлумився в полях. Сотник відразу здушив биття серця. Оглянувся навкруги: порожньо.

— Як бажаєте, пане, — відповів байдуже, струмуючи хвилювання. — Вважатиму за шану, коли дозволите вас підвести.

— Нарешті... Пан би давно! — крякнула чорна копиця й сокира звякнула до долу.

— Сідайте! Прошу! Десь тут! — майже бадьоро проговорив сотник, вказуючи коло себе місце з лівого боку. Це з розрахунком, що зліва той матиме менше можливості орудувати своєю зброєю. — Куди маю везти? — обережно й чемно...

— Просто! Гони! — відповів різко — Там далі покажу!

Уста сотникові скривилися.

— Війо! — стьобнув він по конях.

Ті майнули з місця й понесли. Перли навзагоди. Мигали тополі, перегортались темні сторінки — поля, назустріч неслася чорна лава гаю. Навколо камяномертво, лиш цокоти підків та сичання тополь сповняли тишу.

Сотник вплялив поглядом в далечінь, напружив нерви. Кожним віддиком чув близькість сокири, яка спокійно лежала в ногах велитня, відбиваючи місяць.

Дорога — вічність. Розгонно врізалися й вгрузли у темряву гаю. Тисяч привидів засковигали в уяві, гналися за летючою бричкою, спиналися дуба перед очима, валилися скелями з боків на голову. Сотник готовий на все. Один рух несамовитого пасажира, й він стрібне, мов пружина. Але той сидів спокійний, як і його сокира. Ні одного слова не вирвалося з його грудей. Чути лише голосне сопіння.

Ліс швидко рвався на клапті і минав. За ним хильнув простір і поля добігали міста. Місяць пропік оливо хмар і бризнув сяйво полуди на передміські будови.

Там є! — нагло вирвалося з уст велитня, заросла його лапа тикнула на велитенський будинок, що стояв о-сторонь.

— Добре, — кинув сотник.

Дві хвилині і бричка під брамою.

— Тпру!

Коні відсапують і пирскають піною.

— Встань та йди оголоси моїм людям, що я приїхав.

— Слухаю!..

Суперечка зайва. Сотник починає розуміти метко стрибає із брички і підходить до високої залізної брами. Натрапив руку дзвінка й нервово сіпнув. Брязнула мідь, залізо. Загреміло мовчазне оточення. По нервах камяної будови розлилися відгуки зовнішньої волі. До самого мозку будівлі різко торкнулися чутливі пальці свідомости й залізо брами поволі відгорнуло свою перепону

Вирізалося помаранчеве обличча, підсичене світлом ручного ліхтара. Кілька чітких зморшків, кілька рухів кривих брів.. Широкі качачі вуста витиснули запит.

— Привіз вам вашого пана, — відрубав сотник.

Коротке „А-а!“ й обличча зникло, мов блискавка. Натомість за дверима рейвах, тупіт ніг. Брама скреготно відставила свою половину. В сяйві ліхтарів п'ять дебелих парубків заступили твердо в напрямку брички, якийсь старший добродій виступив наперед сміло підступив до звіролюда.

— Дуже, дуже раді, що знову вас бачимо, пане генерале, — проговорив старший добродій.

Пан генерал опустив сокиру й гордо випростувався. В той час п'ять людей взяли його у міцні обійми...

На місці лишилися сотник, старший добродій і сокира

Вона лежала на бруку, іскрилася крицево. Залізо брами гучно тріснуло й затихло. Над усім височилися забудування кирилівської психо-лічниці. Потужні суворі мури. Канчасті брили тіней обліпили гзімси. Бризки місячного зору хльостко черкали понурість оточення, клали мертві знаки мертвого саява.

Старший добродій сутужно витирає чоло.

— Пане, — каже він. — Дякую вам міцно. Від самого ранку гонили ми за ним. Вирвався від нас ледь світ, десть дістав сокиру... За цей час устиг переслати на той світ кількох селян.. Лише химера того добродія стала на перешкоді, щоб і вас не спіткала подібна доля.

Старший добродій нагнувся за сокирою, підняв її й підніс до очей. На ній виразні чорні плямки. Мертве саяво не встані надати їм барви життя.

Сотник розпращався й стрибнув на бричку. Чокнули підкови об брук й коні понесли.

Войтен, в квітні.

Пер Домінік.

На приказ

Сьогодні можу вже говорити про це. Минає п'ятнадцятий рік, як сталася ця історія. Було це увечері 19... Я увійшов до реставрації коло брами Майо. Більшість столиків були ще заняті. Я сів коло першого вільного, що його саме покинула якась парочка, вигідно оперся спиною об стіну, серед приємної теплої атмосфери льокалю, розгорнув серветку і замовив своє меню: закуску, беарнське філе і карафку червоного вина. Потім підніс голову і розглянувся по салі: направо, наліво, щоби зорієнтуватися, серед кого сиджу в своїм кутку.

Наліво, зараз коло мене, — як я його не побачив, коли входив на салю?—обідав пан, якого вид нагадував мені когось. Але не відразу мені удалось згадати імя власника цього суворого й завязаного обличча. Це була висока, дужа людина, з чолом бика, широким і низьким, з короткою й червонявою потилицею, з румянцем на лицьях, з ясним поглядом, що блєстів епокійним полизком. Сміливе обличча капітана піратів. Дві, три, пять секунд, і нагло ударило його імя мій мозок, несподівано мов удар мяча, який приходить не знати звідки і якого радісно відбиває:

— Беляр, цєж Беляр!

Редактор місячника Гієрархія. Самітник, ще молодий, не дуже знаний серед юрби, якою — в глибині душі — гордив. Скрытий, мовчазний, замкнутий в собі. Говорив мало, зрештою не любив говорити; дуже рідко можна було спіткати його на зібраннях, на естраді; без поспіху обмірковував він свої удари, терпеливо громадив у своїм місячнику документи,

докази, і що місяця, з кількома товаришами, робив зі своєї нори гвалтовний випад, сіючи паніку. Його оточувала атмосфера затятої ненависти і — подекуди — пристрастного захоплення. Я знав, що він знаходився в жакливій становищі людини, ще не на стільки видатної, щоби числити на підтримку громадської думки, але вже занадто добре знаної, щоби не бути виставленою на загрозу підступних ударів, які кували для нього всі дуhi темряви.

Я був лише одним з його захоплених прихильників, що колись надіслав йому дві маленькі статті. Телефон, два листи, невдале побачення... Статті з'явилися, але я й досі не мав нагоди побачити редактора Гієрархії; він сміло міг думати, що ніхто його на салі не знає. При його столику, не напроти, а трохи в бік від нього, сиділа якась сестра милосердя, років тридцяти, гарна чорнява дівчина. Обідаючи, вона читала. Її книжка була ліворуч від її серветки так, що вона була обернена до мене обличчям. Це дозволило мені блукати поглядом по її ясним чолі, по її свіжих і гладеньких лицьях. Одна з тих міцних дівчат з трохи мужеськими рисами, створених скорше на товариша ніж на коханку, з міною доброго вояка в великій армії доброчинности.

Без сумніву вона сіла там випадково, там, де знайшла вільне місце. Холодно-байдужий, як все, а крім того дуже коректний, редактор не нудив свою сусідку занадто докучливою увагою. Погляд його блукав від столика до столика, а його пучки м'яли кульку з хліба. Ледві помітна усмішка, що крутилася на його устах, вказувала, що він мабуть бавився, обсервуючи, як нарушувався відмінний спокій їдальні і як гості, напхавшись, з плащем на руці, спішили до дверей з виглядом ловців на людей або переслідуваних звірів.

Я був щасливий, що побачив людину, яку вважав за свого вчителя і яка — що підсичувало ще більше мою цікавість — серед нашої групки уходила за подиву гідного конспіратора. Отже я не пустив з ока жадного його руху, підчас, як він маніпулював вилкою, ножем, як їв або як кидав довкола свої бистрі і глумливі погляди.

Зненацька підійшов до нього кельнер і щось йому сказав. Беляр підніс брови.

— Хто? Ви не знаєте?

Потім кинув серветку на стіл, підвівся і — з непевним і заклопотаним виглядом — пішов в бік до телефону. Ледві він обернувся спиною, щоби йти, як жінка замкнула свою книжку і не поворохнувшись навіть корпусом, трохи схилила в лівий бік голову, наче щоби впевнитися, що Беляр зник. Тоді закликala кельнера:

— Платити!

Кутиком ока я уважно стежив за рухами сестри. Як нагло урвала вона своє читання з хвилиною, як вийшов Беляр. При тім жадного поспіху в руках. Сказавби, що цілу дію

вона з гори обдумала докладно. Вона взяла свою торбинку, поклала її перед собою, відкрила, і обачно всунула до неї руку. Я гадав, що вона витягне відтіля олівець і зачне смакувати собі уста перед зеркальцем. Коли нагло — гостей під цю хвилину було вже мало, була майже десята — впала десь і збилася шклянка, трохи дальше, направо, в стороні буфету. Інстинктивно, як і всі, що були на салі, я повернув туди голову. Колиж знову зайняв свою попередню позицію, рука жінки вернула до торбинки і замкнула її. Вернула звідки? З-над шклянки Беяра, здавалося мені. Скоролетнє вражіння, яке зараз же й щезло. Жінка вже витягала зі своєї торбинки олівець, кельнер підійшов з рахунком, і, хвилину пізніше, з'явився Беляр. Він мав роздратований вигляд людини, яку потурбували задля дурниці. У мене повстало вражіння спритно переведеного замаху. Я мав час сказати Беяру: „Не пийте...“ Але що за дурна думка припускати, що ця шклянка червоного вина була затрута... Вмішатися? Але в ухах моїх вже лящав його сміх, сміх людини, певної свого щастя. Я боявся зробити вражіння романтика.

Беляр скінчив свій десерт, випив, і в хвилині, коли сестра милосердя піднеслася, також зажадав рахунку. Він трохи схилився, ніби кланяючись жінці, і заплатив. Та коли підводився, його кадовб сильно заколихався, зпереду взад, ледві помітно, ніби він старався віднайти страчену рівновагу. А тим часом на столі було лише пів пляшки. Він рложив палець в одно ухо і потряс головою, неначе мав шум в ухах, закашлявся, прижмурих очі, забурмотів щось, як це роблять ті, що за богато випили, притулився, проходячи, до столу, і незграбно взяв в гардеробові капелюх, ледві не впустивши його. Я трохи підвівся, щоби вклонитися йому, але він не бачив мого руху. Він був значно червоніший як перед хвилиною, майже цеглястий і здавалося з трудом віддихав. Виходячи, він, мов п'яний, зачепився за двері. Дві парочки вибухли сміхом. Мені було дуже прикро за мого ідола.

Заплатив і я в свою чергу, коли зненацька, ззовні почувся крик. П'ятох або шістьох гостей підвелось, я вискочив один з перших на поріг. Беляр впав на тротуар, або скорше простягнувся на нім, опершись об мур. Я взяв його під пахи, щоби піднести, і в тім моменті побачив, як надходила жінка, та жінка, що була при столі.

— Зімлів... — сказав я.

І я чув, як вона повторила:

— Зімлів.

— Мені недобре, — промовив Беляр виразним, але якимсь дивно отяжілим голосом.

П'ять, шість, десять люда згромадилося довкола: групка цікавих, кількох гостей, кількох прохожих. Цей куток, трохи осторонь від брами Майо, вздовж залізниці часто є пустинний. Тепер редактор знову встав на ноги.

— Це нічого не є, — сказав він.

Він тикав руками перед себе мов сліпий, потім підніс їх помацав вилиці й очі:

— Я приголомшений.

— Авто! — гукнув хтось. — Авто...

Підїхало червоне авто.

— Бульвар де-ля-Бурдоне, 13, — промимрив Беляр ледві чутним голосом.

І він додав:

— Я нічого не бачу.

— Я поїду з вами, — заявила жінка — я сестра милосердя.

Сцена відбулася так блискавично, що в неї не вмїшався жадний поліцай. В цю хвилину спомин про рух жінки над шклянкою знов прийшов мені до голови і ударив мене тим сильніше, що я бачив, як зараз Беляр втіче мені з очей. Я боявся за нього, нерозсудно, як дитина, лиш як витолкувати цю божевільну ідею — убійник, що сідає до возу разом з жертвою? Всеж я хопився рукою за дверцята самоходу:

— Може я буду потрібний...

— Дякую, — відказала жінка спокійним голосом. — Якось піде, добродію.

Беляр не відповів нічого. Він був зовсім до нічого, з замкнутими очима, прикуднувши в глибині воза. Нагло віз рушив з місця і мов зграя горобців пирхнула на боки цікаві. Я лишився сам на розі хідника. Спомин про той рух жінки прибрав форму маячення.

„Вона вляла щось до його шклянки“, казав я собі. „Для того й прийшла до реставрації. Один з її спільників улегшив справу, покликавши Беяра до телефону. І потім вона зявилася на тротуарі, щоби забрати його... Вона має тепер скінчити з ним, цеж ясно як день!“

Переїздило авто, цим разом зелене. Я нагло вскочив до нього і гукнув:

— 13, Бульвар де-ля-Бурдоне...

В авті моя уява неслася чвалом, мов божевільний кінь:

„Беляр їм невігідний, до сто чортів! Журнал такий, як його, документи, що їх громадив, ціла група, зібрана довкола нього, звязок, установлений ним межі соткою часописів французьких і заграничних, громадка приятелів, властиво конспіраторів, якими вкрив Європу, що це за сила!“ Хмара трагічних образів пронеслася перед моїми очима: пірвання, убивства під формою самогубств або нещасливих випадків: цілий світ негідництва і крові.

— Скорше! — крикнув я шоферові.

Спроба замордування була для мене тепер безсумнівна. Одинока річ, яка вдавила мене, був факт, що Беляр мавжеж жінку і двоє дітей. Мабуть його родина не була в місті. Цеб пояснювало його самотній обід в реставрації.

Коли я прибув на бульвар де-ля-Бурдоне, червоне авто вже приїхало і Беляр висідав з нього, підтримуваний сестрою. Я заплатив і підбіг до них:

— Я вам поможу...

І я додав, звертаючись до Беляра:

— Я один із ваших співробітників, пане редакторе, з Гієрархії.

Потім я назвав себе. Він глянув мені в обличчя і пробурмотів кілька слів. Здається він не дочував.

Жінка мовчала. Не можу сказати, щоб мій приїзд її здивував або стурбував. Риси її не змінилися. Вибила десята година. Брама була замкнута. Я присягнувби, що так воно й мало бути. Беляркові здавалося було т. охи вже ліпше, тим не менше він ледві чувся на силі назвати своє ім'я, проходячи попри кімнату дозорця.

— Ваші статті... Пригадую собі... — промурмотів він кілька хвилин потім, повернувшись до мене.

Але голос був приглушений, так ніби він мріяв наголос. Сестра підбадьорувала його.

— Зіпріться на мене, добродію, в мене досить сили.

Від часу до часу він зупинявся. Я зауважив, що часто його нога шпурталася, неначе була звихнута. Годі знова розлягався голос жінки:

— Відваги. Ми зараз покличемо лікаря.

Коли ми ввійшли на п'ятий поверх, Беляр зачав шукати ключів у кишені. Тепер він стояв просто, без нічиєї помочі. Мені було трохи соромно, що пустив поводи моєї уяві. Я надусив дзвоник.

— Нема нікого в хаті, — сказав він. — Жінка й діти на селі.

І потім додав:

— Дякую, дякую, я й сам собі дам раду.

— Не можемо вас лишити в такому стані самого, добродію, — зауважила сестра. — Чи скажете збудити консержку? Або щоб я привела лікаря? Розпоряджайте мною, прошу дуже...

Зпоза певного себе тону дзвеніло розчутлення. Я, що так само спішив з допомогою хорому, подивляв її.

Неможливо лишити його в цій стані самого, казав я собі. Я вже думав провести тут ніч: „Чуватиму над ним“. Добра історія... Але чи не йшло тут про Беляра, про провідника якого завтра визнають всі?

Беляр тим часом старався всадити ключ в отвір, але це йому не вдавалося.

— Я нічого не бачу.

— Позвольте мені, добродію...

Взявши від нього ключ з рук, я відчинив двері. Ми увійшли. Сестра, здається, зауважила мою присутність. Вона навіть підсміхнулася до мене:

— Ми втрюх, — зауважила, — ми дамо вже собі раду.

І повернувшись до нього:

— Де є ваша кімната, добродію?

Ми були в коритарі. Він вказав рукою на ліво і тяжко сперся на меке.

— Вибачте, що я спираюся. Я не чую своїх ніг.

Він говорив вже з більшим трудом, аніж на долі на сходах, простягся на ліжку — або скорше впав на нього, — і відігнувши з почуттям полегші, вже не рухався більше. З прикнутими очима, з ротом скривлюваним нервовими рухами, він здається дуже терпів. Жінка зникла. Я чув, як отвіралося двері від шафи, як відсувалася шуфляда. Вона вернула з порожньою шклянкою і з пляшкою руму. Трохи з нього вляла Белярові, але нам довелося розсунути зуби хорого, щоби він міг випити. Тоді я сказав:

— Треба лікаря...

— Маєте рацію, — відповіла вона.

Вона пішла до кабінету Беляра, і за хвилину, я почув, як вона розмовляла. Потім досить хутко вона повернула, розложила цілий плік лікарських приладь, розстбиула убрання Беляра, і в зненацька відкритий живіт вприснула плин з якихсь двох пляшечок..

— Камфорова олія, — сказала вона.

Інстинктивно поглянув я на одну з порожніх пляшечок. На ній видніла етикетка: Камфорова олія. Але чи так тяжко було наліпити етикетку? Вона подивилася на мене й ще раз усміхнулася:

— Дитина..

Тепер, Беляр, все ще простягнутий на ліжку, не рухався і здавалося харчав.. Півголосом я запитався:

— Вам не здається, що він вмирає?

Вона здвигнула плечима:

— З ним недобре. Побачимо, що скаже доктор.

Я глянув на неї переражений. Вона скривилася:

— Ви не звикли до хорих, пане.

Щоби уникнути цього погляду, спокійного й суворого, я схилився над вмираючим. Той, що створив Г і е р а р х і ю. Великий політик, ясный розум, який так часто запалював мене своєю зимною острістю й чудовою певністю своїх ударів. Умерти ось так... З усіх кутків вставали тіні, світлини жінки. дітей на столі... Невже ніхто не прийде йому з допомогою?.. Чи не повертається вже ключ у дверях? Ні. І цей лікар, що досі не може зявитися! Цей лікар, цей лікар.. деж вона його закликала. Може знов один із змовників?

Харчання ставало чим раз слабшим. Я схопив руку редактора. Вона була мов заморожена. Коли я її впустив, вона тяжко впала на ковдру.

Моє останнє слово прибрало яесь дивне значіння. Я й досі

його ніби чую. Воно глухо тремтіло, з довгим відгомонам. Уста жівки порушились:

— Гадаю, що так.

Вона додала:

— Апоплексія. Лікар прийде запізно.

В цій хвилині розлягся дзвінок телефону; а що жінка не рухалася, схилена над своїм хворим, шукаючи ще живчика, то пішов я. Це говорив доктор, він забув, на яким то поверсі. Я перебив йому на першій слові, щоби повідомити про страшну новину.

— Алеж що ви кажете... це неможливо... Мертвий? Алеж перед хвилиною ви мені казали...

Треба було вияснити. Доктор не розумів. Потім перепиняючи мій звіт, він зачав оповідати, що Беляр був не лише його пацієнтом, але й приятелем... великим приятелем... Наша розмова тяглася, тяглася... В хвилині, коли я повісив трубку, я почув, як тріснули на долі великі двері. Я бігцем вернув до кімнати. Жінки вже там не було. Голосом, зміненим від жаху, я кликав:

— Пані... Пані...

Беляр, з кепсько прикритими очима, з розкритими руками, виглядав страшно, мовби скатований. Вийшовши знова на коритар, я зауважив, що двері були напіввідчинені. Я підбіг до вікна. Неначе маленька тінь, посуваючись без поспіху, сестра милосердя вже зближалася до кінця вулиці. Я злетів вділ, перескакуючи по чотирі ступені. На вулиці, на скупанім місяцем хіднику — ні душі. Жадного авта поблизу. Ні одного поліцає з ровером. Я підніс очі до гори. Помешкання лишилося освічене. Образ мерця, простягнутого на своїм ліжку, так яскраво знов встав у моїй пам'яті, що, аби втікти від нього, я пустився бігти. Потім зміркувавши, що зверну на себе увагу, що мене затримають, візьмуть може на допит, я спин вся, задиханий, не памятаючися від страху.

Напроти забудовань Війсь-ової школи мені довелося йти вздовж тераси якоїсь каварні. Я мабуть був страшенно блідий, чув, як зимний піт змиває мене цілого. мені здавалося, що очі всіх звернені на мене. Одну хвилину мені хотілося зупинитися, щоби ковтнути чарку якогось алькоголю, але міні двох осіб-няків, що сиділи на терасі, перешкодили мені в цьому. Вони настирливо розглядали мене. Коли я проходив повз них, я почув:

— Оцей мабуть накоїв щось доброго.

Я оглянувся і кинув на нього недобрий погляд. Тоді другий скричав:

— Ти бачив? Цілком очі убійника!

(З французького переклав О. Н.).

Жан Барт.

Блукаючи по дельті

Жан Барт, псевдонім талановитого рум. письменника Євгена Ботеза (1874—1933). Син генерала, був довгий час морським командором. Разом з військовою кар'єрою почав кар'єру журналіста і письменника. Був співробітником багатьох рум. журналів. Був нагороджений Академією Наук і призначений, як її член кореспондент. Найважливіші його твори: „Корбельний журнал“, „Принцеса Бібіца“, „Через Океан“, де зібрані цікаві спостереження про Америку та її життя. Останній його роман „Европоліс“ рахується найліпшим твором рум. прози Перекладчичня.

Правильно щороку доктор залишав на декілька днів свою лабораторію з усіма її мікроскопами і багатими культурами мікробів. Узброєний люпою і напечником, насолоджувався він своєю втечею до царства очерету, збираючи у балці рослини, комахи та отруйливі гадюки.

Я не відставав від нього ні на крок; з рушницею за спиною, скрізь товаришував йому.

Шосе, биті дороги не існують у дунайській дельті. Декілька людських осель, зі страху перед повінню, загнизлилося на високих валах колишніх побережніх кордонів.

Дні і ночі подорожували ми трьома рукавами річки, заціпенілі кожний у своїм човні, прохвзуючись по блискучих, вузьких притоках, стежках стоячої води, прорубаних через високі очеретяні ліси. Водяні доріжки, затінені і мовчазні, губляться у блискучому плесі, багатих полянах балки. Як повстали ці поетичні сади, розкинуті скрізь без того, щоби рука людини вміщалася до дивної гри природи? Гаї старих дуплястих верб, яких коси миються у прозорій воді, зелені очерети оздоблені блакитними і жовтими квітами, ліяни, білі водяні лілеї на нижніх стеблах, золоті чаші нунуфару, розсипані на широких листах, що пливають по воді, як великі смарагдові палітри.

Така прозора була вода літом, що іноді з деяким жахом дивився я в глибину, як у зачароване зеркало, на фантастично сплетені густі ліси трави, які ростуть на дні балки і які ніколи не зможуть дістатись на поверхню.

Гострий ніс нашого човна гнав хмару наляканої риби, піднімаючи з осоки міріади комах, які літали срібними хмарами, виблискуючи на сонці. Ми стрічали різного рода птахів, які мали свої гнізда захищені серед очерету на недоступних місцях, де виводились на свободу. Слідкували за довгими ключачами перелетного птацтва, що робили відпочинок на березі моря заки відлітали воздушними караванами на південь.

Часто пробиралися, легко посуваючись поміж плавкими острівцями, поміж обманчивими землями плавра, сформованого з корінців гниючих рослин, сплетених часом у вохку, ніжку тканину, на котрій росте молодий очерет і якої чіпається різне баговіння. Чим більш блукали по лабіринті озер до серця дельти, тим більш почувалися наляканими важкою мов-

чанкою пустині і таємничим шепотом трощів; здавалось, що поринаємо у другий світ мрій, у зачароване царство невідомого.

Деколи доктор починав філософувати:

— Коли я перший раз сам одинцем опинився серед пустині балки, серед цієї торжественної і примітивної природи, де не почувасться подиху людини, мені здавалось, що зайшов у окремих світ, який чудом залишився у початковому стані, кутик землі, де ще блукає таємничий запах біблії зі старою казкою про сотворення світа у шість днів.

Вже тиждень блукали по дельті. Вночі зі страху перед комарями спали на дворі під пологами коло рибальських стоянок. Пропливши рукав Суліни, ми мусіли пробиратися через усі рівчаки, перетяти багато круговоротів, щоби дібратися нарешті до Кілії. На повороті взяли інший шлях; взявши вперек через ліс Лети, вийшли на морський беріг в області пісчанних дюн. Після кількох годин біганини за парою заячих вух, які мені зникли у гушавині ліса, я знайшов доктора під тинистим дубом, заглибленого у студію листка, підібраного на дорозі.

Лише пополудні ми вийшли з ліса. Нараз став перед нашими очима голий простір, полоса дюн, розтягнута аж до овиду, як схвильоване море золотого піску під літнім сонцем. Найменшої тіни, щоби затримати око. Непривітна пустиня. Безкрайні горби піску, з повільними спадами, вкладені регулярно і монотонно, як снігові насипу.

Дрібний, сухий пісок пробирався через одяг, дратуючи шкіру. Голими ногами, по следі полудневого сонця, яке пекло в голову, посувались ми, як два блукаючі прочани через пустиню, пробираючись через зону пісків до морського берега.

Ззаду нас нагнав добруджанський віз. Пара малих, худих коней, тяжко дихаючи тягнула пару коліс по березі, а другу по воді, яка розливалась за кожним ударом хвилі, і яку всмоктавав жагучий пісок. За підводою йшов рибалка липуван, з червоною скудовченою бородою; на плечах тримав, як бесаги, пару величезних чобіт. Я знав його з порту.

— Куди, Петрушка?

— Ідемо до Суліни за мукою і сіллю для заводу.

— А що це там блищить, ледві видно, на березі?

— Там кордон.

— Це село?

— Ні, одна хата. Там був колись російський кордон, себто пограничний пікет, коли половина дельти була російська а половина — турецька.

— А тепер що там?

— Тепер таж живе Андрій Фільозоф.

— Хто це є?

— Ви не чули про нього? хто з дельти не знає Андрія Фільозофа? — І Петрушка засміявся.

— Дуже сердешний чоловік. Мав великі неприємности

в Суліні. Остогид йому світ, то і прийшов сюди жити сам. Знайшов цю хату, направив її, насадив дерев, декілька кущів винограду, зробив кусник левади. Зимою спас від смерти багато людей, яких буря викидала з човнами на берег.

Доктор, який слідував за мовою розмовою з Петрушкою, станув нараз здивований.

— Добре, але як живе цей чоловік сам одинцем серед піскової пустині?

— То-ж бачите, цей чоловік не любить пана над собою, та і з владою не любить мати діла. Він придумав собі господарство на одного чоловіка і називає себе паном. Не платить податків, бо то не є ані шинк, ані каварня. Не знайдете каплі спирту на кордоні. Дає лишень чай людям, які затримуються у нього по дорозі. Чоловік добрий, але люди сміються з нього; називають філософом, королем кордону, а його хату королівським палацом.

Ми наближалися до кордону.

Далеко перед нами, між блискучим зеркалом моря і пустинею пісчаних дюн, дріжала у хвилях блискучого сонця, як фантастичний міраж, пляма тіні і зеленини, журавель від криниці і біла хата, усміхаючись здалека, як весела оаза.

— Там королівство „кордону“, і широким жестом я протягнув далековид докторові, який аж станув на місці від захоплення.

Звуки правильних ударів вібрували десь далеко, доходячи до нас розмірним відгуком, як монастирський дзвін. Ми слухали здивовані. Петрушка, крадьки посміхаючись собі в бороду, пояснив нам.

— Це пугало діда Андрія. Він має розбиту сковороду, у котру бє декілька разів на день, щоб відганяти птахів, що зїдають йому засів. На всю цю пустиню лише там є кусник зеленини, тож усі птахи й злітаються туди.

Лохматий кундель стрів нас здалека хриплим лаєм.

— Діду! — крикнув Петрушка — ось прийшли пани, у твоє царство.

З куща блідих верб вийшов дідуган, ще стрункий, одягнутий у флянелю моряка, з підкоченими штанами і голими ногами у пантофлях з деревляними підошвами. Відкрив свою білу голову з під солом'яного, гостроверхого бриля і змірявши нас пронизливим поглядом, протягнув суху, кістляву руку.

— Доброго здоров'я. Не зайдете до хати прохолодитися?

— До „королівської палати“, — додав Петрушка.

Камінний будинок із стінами на метер завгрубшки з вікнами на долоню. Зайшли до великої кімнати, з великим столом по середині, з двома деревляними лавками. Стіни обліплені ілюстрованими журналами. Висіло декілька фотографій у рамках з кольорових мушель. У кутку величезна піч. Огонь

завжди підтримувався під китлом на штучно влаштованому залізному руштованню.

Не питаючи нас, дід почав варити чай.

Я сподівався побачити старого, суворого пустельника, сушого мов пергамент ченця, зігнутого вдвоє постами і молитвами. Натомість перед нами був красуня-дідуган, ще цілком бадьорий; тримався рівно і ступав твердо. Волосся на голові і борода були білі, як сніг, але дбайливо причесані; рум'яні лиця, хоч шкіра обгоріла від сонця і задубіла від морської солі. Жвавий і веселий у балачці мав у поглядах блакитних очей лагідну розміркованість. На стіні в раковій рамі образ військового у білому одязі з великою кольоніяльною каскою на голові як гордо сидів на верблюді.

— Це лорд Гордон.

Разом з ним дідуган відбував свою службу, як був молодий. Був матросом на його інспекційній шалюпі, коли він був делегатом Англії на Європейській Комісії для досліду дунайської дельти.

— Що то був за чоловік! Звідси поїхав до Судану, де його забито.

Після того, як випили горячий чай, розлитий на тарілці, з кусниками цукру в зубах по звичаю рибалок, ми вийшли на повітря і сіли під верби за хатою.

— Відколи живеш тут, діду? — почав доктор свій допит.

— Лише 42 роки.

— І від того часу не бував між людьми?

— Та чого-ж я маю йти до людей, коли люди самі до мене приходять?

— Жінку, дітей, родичів — не маєш нікого коло себе?

— Маю доньку. Одружена, далеко звідси.

По декількох хвилинах мовчанки дідуган почав жартовливим тоном:

— Бачили рибу, що називається вюном? саме подібна до гадюки. Візьміть мішок повний гадюк і покладіть туди одного вюна тепер запахайте руку в мішок і серед гадюк намацайте вюна. Це подружка. Так вибирає собі чоловік жінку.

— Не даром люди звать тебе філософом — сміявся доктор.

Ми збиралися відходити, але бачили добре, що дід хоче нам щось сказати.

— Знаєте тут рідко заходять лікарі, а я маю хворобу. Якийсь кашель давить мене в грудях.

— Давно куриш діду?

— З дитинства. . . чиж треба залишити курити? Стільки й потіхи маю.

— Кілько років маєш?

— Коло 82.

Доктор подумав хвилинку.

— Ні, не залишай курити. Я пішлю дещо ліків з Букарешту.

На другий день доктор залишив дельту. Через тиждень я отримав з Букарешту пакет, який треба було віднести дідуганові з кордону. Було дві пачки тютюну „bestimis“ і фляшечка з ліками. Хвороба і лік були запаковані разом.

Кілько я разів їздив на лови, завжди завертав до кордону. Дід Андрій завжди стрічав мене задоволений, жвавий і до теплий, дувлючись на світ з тим самим філософським спокоєм. Любо було слухати його оповідань про минувшину Суліни за турків, коли збирались на Дунаю сотні кораблів, від яких в порті стояв ліс щогол.

Я багато разів пробував дізнатися від старих людей про минувшину цього оригінального чоловіка. Одного вечора вертав я з порту з Барбою Спіру, найстаршим пільотом з порту. Спіру пробував нові вітрила, заготовлені власноручно для „Марії“, гарного, легкого човна, яким цей старий вовк обїздив весь беріг Чорного моря. Червоне сонце палало на обрію. Вода блестіла червоним металем. Ліси очерету горіли полум'ям заходу. Назустріч нам дув вітер з берега.

Щоби заїхати до порту, ми були приневолені робити безнастанні зигзаки. Запізналися. Земля і вода дримали у сутінках ночі.

Далеко маяк відкрив своє недрімуче око, яке кліпало мовчки і правильно. На цілій лінії низького берега полотно темряви закривало все. І нараз слабе світло блиснуло на півночі, на темній масі пустого берега.

— Що за світло видко там?

Барба Спіру уважно подивився в далечину і замість відповіді почав сміятись, страшено скорчивши своє зморщене обличча.

— Цеж маяк з кордону.

— Я не бачив ніякого маяка на кордоні.

— Цей маяк поставив король кордону. Андрій Фільозоф має звичай класти на вікно свого палацу нафтову лампу. Рибалки користуються цим світлом, яке допомагає їм дібратись до берега, коли підчас бурі не можливо заїхати в захист до порту. Богатяхо вратував він так від смерти зимою.

Човен, схилений на бік, легко сховався по воді, яка шипіла, вдаряючись до його боків. До порту було ще далеко.

— Слухай, Спіру, чи не можеш мені сказати, хто є Андрій Фільозоф і чому жие самітно на кордоні?

Барба Спіру, підв'язавши під коліном авлу шкоти, кінець шнура, що тримає натягнутим ріг полотна, надзвичайно влучно запалив проти вітру товсту сигару і почав:

— Андрія знаю ще хлопцем, ми майже однолітки. Був разом з ним мусом, себто матросом на кораблі Європейської Комісії, коли почалась робота у дельті. Його тато прийшов з низу і залишився тут, одружившись з румункою у Тульчі

Якої він був нації, тяжко сказати. Я знайшов його шефом екіпажу на одній зі шалюп комісії. Ми з Андрієм були ще цілком молоді, коли стали пільотами-учнями на кораблі, бо тоді був великий брак пільотів на Дунаю. Що тут було за життя тоді! Кораблі нагружувались лишень руками. Тисячі людей з усього світу, як комашня, порались коло праці в порті. Галас, шум не замовкав ні в дні ні в ночі, бо тоді заробляли багато; ми грались англійськими фунтами, і золото текло по каварнях. Не знаю, чому прийшло в голову одному власникові каварні спровадити групу гарфісток з Чехії. Тоді відчувався великий брак жінок, і скоро вони всі заплутались, а деякі дуже добре одружились. Коли побачили, що перший транспорт мав успіх, спровадили другу партію. Найкраща дівчина з усіх була Кляра. Висока, горда, волосся як смола і лице як молоко, срібний голос, а в чорних очах спокуса. Закрутила всім голови. Кожної ночі був скандаль, мужчини билися і ножами різались задля неї. Андрій збожеволів цілком. Одному, італійцеві, обтяв вухо, другому, грекові, пробив лице ножем. Одної ночі купець-вірмен вкрав її і повіз у Стамбул. Андрій погнався за ними. Через місяць привіз Кляру і одружився з нею. За рік мали дитину. Любив її мов божевільний. Спочатку вона здавалась розумною жінкою, поки не приїхав до порту дальматинець Нікулич, дуже жорстока людина.

Від деякого часу почала баба робити йому солодкі очі. Одного вечора, приблизно у цей сам час, нараз покликав дальматинець мене і Андрія і наказав завести до порту великий корабель, що поспішав до Галацу.

На кораблі, який ми поволі заводили до порту, Андрій був на кермі, я на командному містку. Коли це нараз, бачу, він кинув далековид на землю, як буря перебіг до містка, без слова вкочив у човен, привязаний до корабля і почав з усіх сил веслувати. Я глянув вперед і побачив при місячному світлі другий човен, що скрадався до другого берега. Я догадався, що то могло бути. Поки станув на якір, спустив човен, пройшов час. Два чоловіки гнали веслами отчайдушно, і була надія його дігнати. Але не було можливости. Андрій дігнав човен і скочив до середини, де видніли дві тіні. Почалась бійка. Я почув голос дальматинця, який прохав ножа у жінки. Два сплетені тіла боролися, силкуючи скинути один другого за борт. Я пізнав при місячному світлі Кляру, яка нагнулась, вдаряючи веслом руку, що вчепилася за край човна. Я дігнав запізно. Побачив тіло, що падало в воду і човен, що сховнувся у темряву. Коли витягнув Андрія, був непритомний, весь у крові. Мав удар ножа в грудях і розбиту руку.

Кляра з дальматинцем втікла на другий день на італійському кораблі. Втікли по сьогоднішній день. Місяць пролежав Андрій у шпиталі комісії. Коли вийшов звідтам кинувся, як божевільний, шукати їх по всьому світу. Три роки їздив моряком по всіх можливих кораблях. Потім вернувся прибор-

каний і цілком змінений. Відійшов потім на кордон, де і живе сам, як ви бачили. Дитину, яка залишилась, віддав до школи до жіночого монастиря в Галаці. Не знаю, яким чином, один француз, директор банку з Константинополя, пізнав її, закохався і одружився. Приїздили сюди зо два рази, хотіли забрати дідугана до себе. Але він оперся цьому і ні за що не хоче залишити кордону.

— —

Одного блакитного літнього ранку, з рушницею на плечах пішов я на бекасів. Корабель мав стояти два дні в порті при нагрузці. Ходив сам. Пустий беріг тягнувся до обрію, як безкрайня стрічка. Самітний, з задоволенням втягав я в себе солений і гіркий подих моря. Лише час від часу невідомий шепіт збуджував воду, що пестила беріг — одвічний ритм моря, одинокий голос пустині.

По декількох годинах ходу станув. Не застрілив нічого. Лежучи на мягкому і теплому піску, я віддихав з напів закритими очима. Пізніше мені здалося, що чую здалека якийсь шум. На побережжю виднілися дві чорні точки, які все зростали на обрію. З досадою чекав я на двох людей, які непокоїли величний спокій пустині. Один з них був маленький чоловік у білому одязі, з рушницею за плечима. Другий великий у сірому одязі з величезним брилем на голові. Не пізнав його, поки не наблизився цілком. Був це начальник почти, пристрасний ловець, і доктор, старий мій приятель, що приїхав знову поповнити свою пишну колекцію комарів.

Втішені стрічею ми прѣдовжували разом шлях. Коли показався кордон, доктор запитав:

— Що стало з дідуганом? Ще живе Фільозоф?

— Живе, — відповів начальник, — ще бадьорий. І населення королівства збільшилось одною особою, бо вернулась королева з вигнання.

Спочатку ми нічого не розуміли.

— Жінка його повернулась, пояснив начальник, — після сорока п'яти років блукання. Він її прийняв. Що вона робила, де жила — не відомо. Відколи повернула баба, загубив старий свій філѣозофський спокій. Все сушить вона йому голову перейти жити до міста, але впертий дід не хоче покидати королівства.

Дійшли до кордону. Здалека виднівся на леваді, рухаючись поміж корчами винограду, гостроверхий бриль діда. На стільчику коло хати сиділа жінка і плела невід. Коли піднялася на ноги, я побачив жінку, рівну і кістляву; чисто одягнена у синю спідницю і блюзу; подовгасте лице все у зморшках, очі великі, чорні і тїнь моху над зівялими губами; риси лиця носили слїди колишньої краси; можливо останки кокетства заставили її заховати сивий волос під вишневу хустку.

Змірявши нас підозрілим поглядом, привіталася, і наблизившись до начальника, почала йому щось тихо говорити з де-

якою підслесливістю в голосі і поглядах. Прийшов і дідусь, радісно стискаючи нам руки. Запросив до свіжо вибіленої хати. З першого погляду видно було дбайливу жіночу руку. Чистота, занавіски на вікнах, квіти в горщиках, килими по стінах. Дід, здавалось, змінився. Сидів мовчки і час від часу кмурир свої густі брови. Не мав вже колишньої лагідної веселості. ані охоти до балачок. Коли жінка варила чай, дід наблизився до начальника і почав щось шепотіти, щось прохав його, я чув ті самі настирливо повторювані слова:

— Не дайте нічого... скажіть, що не прийшло нічого... нам тут нічого не треба.

Після чаю пішли під верби. З хати чути було сварку старих.

— Слухай, начальнику, — почав жартовливо доктор: бачу, що ти родинний повірник. То один то другий сповідаються тобі. Що за непорозуміння, що за драма снується тут у пустині?

Начальник почав сміятися.

— Ви знаєте, що вони мають доньку з директором банку добре одружену в Константинополі. Донька посилає їм гроші через пошту в Суліні. Дід не хоче приймати і гнівається на бабу за халчивість. Він прохає відсилати назад перекази, а вона бажає отримати грошей як найбільше. Через це вічна сварка. Відтепер будуть лаятись аж до раня.

Решту дня я провів у лісі Лети. Вдоволені повернули ми під вечір на кордон. По дорозі забив я декількох болотняних птахів. Доктор налапав з дюжину різнородних комарів.

Розтягнувшись на бічному схилі одного піскового горба, дивились ми на спокійне море, яке міняло свій колір підчас заходу сонця. Линивий подув вітру йшов з далеких просторів. Доктор схилив голову і здавалось старався піймати звук, що йшов здалека.

Я напружив слух.

Зі широкої пустині дюн доходили до нас, донесені вібрацією воздуха, слабкі дріжачі звуки, як тяжкий орган, слуханий здалека.

— Цікаве зявище, — перервав доктор.

Дрібний пісок, сухий і рухливий, підноситься вітром і треться, сховзуючись схилами горбів.

Ми наближались до самотньої хати кордону. Зі середини чути було сварливі голоси старих. Доктор станув гірко хитаючи головою.

— Ці старики, що затроюють собі решту днів, колись кохалися. Ця сварлива баба була гарна, спокуслива. Чар її очей заставляв різатись мужчин. Яке погане людське життя.

Вгорі пролітали час від часу парами болотяні птахи до своїх гнізд у хащах очерету.

Між мір'ядами комах, які літали перед нами, стрілою про-

літали зграбні цікади з тілами як з перлової маси, прибрані у самоцвіти; з витягнутими блакитними вусиками вони плили, переплітались, як малі кольорові літаки.

Доктор, що слідкував за ними, нараз вхопив мене за руку.

— Бачиш тих двох метеликів, що летять тісно вхопивши один другого, мов би злиті в одно тіло? В цей сам день родяться, любляться і вмирають... Вмирають люблячись...

(З *румунського переклада Б. Стеценко*)

Юрій Липа.

Селянський король

(Докінчення)

По смерті тої людини в 1861 р. — російський губернатор Київщини викликав впорядчика похорону, маляра Честахівського, і пригадав йому, що він ховав того, хто дуже впливав на селян і хотів „піднести упадшу українську націю“. Інші урядовці дорікали Честахівському, що він згадкою про похованого і відчитуванням його творів „схвилював цілий край і нагнав на поміщиків несамовитого страху й трепету“, що взагалі тепер „по різних укритих місцях збираються гурти підозрілих людей, що співають гайдамацькі пісні“. Були й такі відомости, що якийсь „музика Гриць“, висланець умерлого, організує в близькому часі Тарасову ніч, тобто цілковите знищення чужинців. Колиж допитувано самих селян, що вони думають про вмерлого, — відповідали дипломатично, по селянськи: „Тепер і наша земля не пуста, що тепер і на нашій землі лежить дуже розумний чоловік, а то все пани та пани, которі живцем гризуть нас, як собаки!“ (Київ. Стар. т. 52). Зрештою серед селян ходили чутки, що їх провідник не вмер, а поховано лише труну з його заповітом.

Потім він у пам'яті селян виріс, як легендарна постать, як маг-характерник. „Нарід представляє його і змальовує в своїх легендах як героя, подібного до інших історичних осіб, як Морозенко, Нечай і інші... Звичайно український нарід всім своїм улюбленим героям надавав чародійське обличча, надзвичайну силу й інші прикмети, що обумовлюють „характерника“... Оповіді про нього ходять як передання... Богато чудесних оповідань звязують із іменем поета“...

„Не дивлючись на те, що Шевченко був іще не так давно, існування його привязує нарід до давніх часів“. В двадцять літ по його смерті, селяни оповідають про нього, як про півбога. Оповідання починають від слів: „Був собі колись то такий великий характерник-Шевченко, та такий, що з ним ніхто не міг зрівнятись“. (А. Смоктій: Погляд народа на Ш. Київ. Ст. 1882 р.).

Властиво, якеж йому місце в людській гієрархії визначали легенди селян? Скрізь він є володарем, він розмовляє в оборони свого народу і грозить російському цареві нещастями. Із царем говорить гнівно і як рівний з рівним.

Хіба тільки монарх міг так розмовляти з іншим монархом?

IV

Молодий студентик Кенджицький згадує як у році 1846 познайомився з „дуже веселим товарищом-маляром і поетом в одній особі“. Був то мужчина середнього зросту, кремязний, з вузькими й затисненими устами, з худорлявим, подовгастим лицем, з дуже великим високим чолом і чорноволосий. „Очі мав незвичайні — великі, чорні (властиво темно-сірі), бистрі, блискучі, повні оживлення, сяяло з них розумом“.

На нового знайомого подивився допитливо і трохи з недовірям.

Перше питання було:

— Брат, чи ворі?

Здається, для тої небезпечно швидкої людини не було інших людей. До самої смерти, не дивлючись на всі підступи, тортури й удари, ненавидів ворогів і не йшов на більші компроміси. Не пробував, не ласився як богато, навіть, його приятелів на слиняву перспективу — „із ворогом по правді жить“.

З другого боку шукав друзів, шукав братів ціле життя. І не зневірювався, коли його ошукувано, — не міг жити без людей. Особливо без своїх людей — „я одурію на чужині та на самоті!“ Як зустрічав когось живого, повного виразу і — українця — то впивався ним. По відвідинах друга нотує, що ходив неначе з важкого похмілля, і тільки повторював: „І де в нього узялась така жива, трепещуща, жива натура!“ (Листи: 4.1. 58).

Одвідав його українець, і він пише: „Який сердечний, полумяний юнак!“

Має друзів. Коли старий актор Щепкин довідався про визвіл поета з каторги, — то серед лютої зими і невигод сідає і мчить до нього за півтисячі кілометрів, щоб тільки побачити „облик бородатого, недобитого кобзаря свого“. Збуджує довкола ентузіязм. Нотує, що „безчисленні земляки мене просто на руках носять“. Не може не вірити в людей, хоч нераз „сам себе обдурить“, але вважає, що ліпше себе обдурити, а вірити людям. Бо то — людина.

Захоплює його все правдиве людське: велич людської творчости, розмах праці, глиbokість характеру — і в тім захопленню і відданню він сам стає ще більшим. Захоплюється малярськими проблемами, орлім українським минулим, релігійними революціями. Взагалі революціями.

Про нього писав його добрий знайомий (Яків Гордон): „Самостійна Україна була ціллю його мрій, стремлінням — революція. Можна сказати, що дивився на весь світ крізь червоні окуляри“. А однак він думав про руйнування тільки на те, щоб будувати нове. Кожна праця будівнича в нім збуджує захоплення. Коли відвідував місто, збудоване першим українським мільонером-промисловцем, Кіндратом Яхненком, коло села Млієва, недалеко від рідної Кірилівки, коли побачив першу в Україні і в Росії цукроварню — подивлявся усе: газове освітлення, що в тих роках мали лишень 2—3 міста в Росії, прегарну церкву св. Стефана, школу, будинки робітників, фабрику.

„Вкінці, — каже очевидець, — обійняв Кіндрата Яхненка*), розплакався, як дитина, і сказав: „Батьку, батьку Кіндрате, що ти тут наробив!“ і від серця побажав властителеві „всякого добра і здоровля“.

Захоплює його кожний вияв української творчости і в письменстві. Вистарчить хочби прихильніша, просто людська згадка про український нарід — і він відповідає вибухово, спонтанічно блискучими поемами. Присвячує тим людям кров свого серця хоч і знає, правдоподібно, вартість такого безвірного в життя аскета, „фарисея і ренегата“ (як його звали в Петербурзі) як Гоголь, чи хлопоманського цареслава, як Квітка.

Він волисть усе заповнювати власним триюфальним життям. Він усе спішив назвати, окреслити собою, бути новою правдою. Дивиться світові просто в очі. Був на самому дні російської держави, пізніше доля кинула його на саму її верхівлю, де видно було всі закулісові нитки правління, — скрізь зостався самим собою. Так, як інший гарячий ум парусот літ тому, Іван Вишенський, прагнув „лож лжею, вовка вовком, злодія злодієм, розбійника розбійником, діавола діаволом звати“.

Його палка кров стало в кипінню. Його сам „характер письма нерівний, неспокійний і все поспішний“ (І. Огієнко. Шевченкова мова). Йому завжди бракувало терпцю. „Непитаний, сам почав говорити,“ — так кажуть його співрозмовці. Його робота „аж скварчить“ і при роботі він часто вживає своєї приказки: „Швиденько, в ім'я Боже!“

Був веселим у щоденнім життю і часто сильним, чистим голосом виспівує свої київські пісні. Був майже лагідний, мало

*) Цих наших мільонерів варто згадати як приклад української самодіяльності. К. Яхненко (1783—1868) походив із селян-кріпаків. Заклав в 1843 р. перший в Росії рафінадний завод. Він і його спільник Плятон Смиренко, що видав своїм коштом „Кобзаря“ в 1860 р., працюючи в боршні, шкірі, цукрі, млинах і цегольнях, здобули мільоновий маєток. Фірма їх годувала тисячі людей, мала величезні склади в 6-ти містах, знана була закордоном. Це Яхненко пустив перший торговельний пароплав по Дніпрі п. н. „Українець“. Від Яхненка навчилися цукроварства й інші, як знані Браницькі і Сангушки. (П. Клебановський. Згадка про фірму бр. Я. і С. Київ. Ст. 1896).

маємо таких ніжних ліричних віршів, як його, але він не був м'який. Казав, що „швидше чорта в щось поцілує“, а не зробить того, що йому не потрібно. Як щось йому не подобалося, то „чхав жидові в ярмулку“ і волів „чорта поцілувати“ а йти своєю дорогою.

А йшов своєю дорогою. Бо мав свою власну гордість, гордість своєї крові. Хто знає, може тої владної, варязько-норманської крові, що її границі, як і взагалі границі Європи означають учні Гобіно Києвом і Наддніпряниною?

Завжди пам'ятав, що він є внуком гайдамаки, а кров його то кров колів-гезів. Він був гордий із своєї селянської династії не менше, як, може близькі йому по крові династії селян скандинавських, тих, що дали Бернзона. „А гордості та пихи я ще в моєї матері позичив, у мужички, у безталанної кріпачки“. (Лист із 2.XI 1859).

За ніщо в світі він не признає нижчости своєї крові в порівнянні хочби з найбільшим аристократом. Пізнавши шляхту Києва, Варшави й Петербурга, він уважав кров шляхти за нижчу. Він, академик і сальонвець, собі дружини шукає серед селянок. Ця людина запальна, швидка й великодушна має не тільки гордість, але як сам каже — „продерзость“.

Щож то є, та його „врожденная мені продерзость“?

Може ця його відповідь другові, що побоювався за його здоровля при так нестриманому способі життя, як він жив? — „Знай, що коли мене неволя і горе не поборили, то я сам не звалюся!“ (Л. 10.II, 58).

Ні, то була лише віра у власну, фізичну міць. (Віра аж до раптовної смерті).

Може його кпини зі старости? Братові Вартоломієві, що бідкався над літами, відповів тільки: „Мені байдуже, що ми вже не ті стали, аби ковбаси не старілися, а з ними й ми помолодіємо“.

Може відношення до своїх десяти літ каторги, що його мали зламати? Він жартує: „Слава мені не помага і мені здається... і вдруге поведе Макарові телята пасти“...

Ні, це все лише відвага, незломність.

Продерзость його — це відношення до цілого тодішнього „світа“, до того, що в його часах було вважане за людей — до шляхти, до бюрократії, до царя.

Здавалосяб, що в Петербурзі і серед шляхти він був своїм. В нім кохаються князівни. Він сам — пан серед панів: товариський, очитаний, музика, сальоновий співак, модний портретист. Гідно носить фрак, навіть, пише обридливою для нього російською мовою — твори. Богато робить тільки для того, щоб вони, ці пани, його шанували.

Але сам він їх не шанував. Свого часу він, малий козачок-кріпак, довго оглядав їх од долу з перспективи малого пса, що кормиться крихтами. А як виріс на льва, — більш вірив у себе, у свій, за Морасом кажучи, ґрунт і предків, як

у них. Добре оцінив „оту шляхту многознанную мною лично“ і знав чого вартий „премерзенний світ“ поміщиків і чужих, і своїх, Халявських.

Знає й „одукованих“ людей, але ніхто як він не переконався, як мало значить „одукованість“ (інтелектуалістичне виховання) в порівнянні з „серцем“—характером.

З тупого Миколаївського офіцерства сміє кпити в очі навіть, на вигнання. Кпить із своїх начальників у війську, як із російських „ребят“ і „надволжанських розбійників“. (Щоденник 1857). Палка хоч і мальована на російські коліри, в його очах зоставалась тільки палкою.

В дитинстві вчив його і кріпко бив паниця-дячок. Коли одного разу вчитель впився безпам'яті, — хлопя піднесло різки, забути дяком, і з цілої сили „власною його зброєю відплатив йому за всі жорстокости“. Взагалі, він з усміхом пригадує про биття його „с достодолжним усердієм“ у молодости. — за те він до смерти (і по смерті) буде смагати всіх дідичів, оскільки вони не підпорядковуються його біблії буття народу.

Він вірив у свою „долю“ і не давався звалашити себе ані страхом, ані вдячністю. Коли в Петербурзі зауважили його блискучий талант маляря, цар (разом із теплою турецько-німецькою душею — Жуковським) схотів купити його соб вдячністю за викуплення з кріпацтва. Однак на волі він виступив словом і ділом проти всіх царів. І цареві Миколі що його знав особисто і синові його зичить не ліпше, певне, як якінебудь Желябови чи Кибальчичі, і радить своїм селянам, щоб вони на ту царську, „на ту погану безземельну волю не дуже квапились“. Він мав ліпший плян визволення. Простіше, він мав цілком інший світ збудувати — і може в тому була його „продерзость“.

Він любив інстинктивно свою українську психічну організацію і в глибині не чув до інших симпатії. А спеціально до Росії і російськості. Правда, українське селянство створило оповідання і приказки, такі повні расової ненависти до північного сусіда, що ніякий український інтелігент досі не зміг створити нічого сильнішого. Правдоподібно, і за його часів казали по селах: „так тупий ніж, що ним і москаля не заріжеш“.

І він — хоч у теорії стремів до братерства „всіх дітей Адамових“, до устрою на підставах евангелічного брацтва, хоч у практиці (особливо в менш інтимних листах) уживав сам російської мови, — вибухає гнівом, коли в листі до нього його друг ужив випадково чисто російського слова. Пише до друга: „Мабуть ти давно в землях християнських не бував і доброї мови християнської не чував, що зовеш мене „з а к а д и ш н и м“ другом. Чиж чути було колинебудь меж християнами таке, бридке паскудне слово? Мабуть ти, батьку, за-

був нашу християнську мову і до щенту побісурменивсь?" (Лист до Я. Кухаренка, 1859).

Цей „нехристиянізм“ московщини взятий із світогляду села! Ще в сімнадцятому році підчас частинного господарського перепису, переписишки отримували не раз такі відповіді.

- Хто ви такі? До якого народу належите?
- Ми — тутешні.
- То ви — кацапи?
- Боронь Боже, миж — християни.

Він не уникає цього трохи згідливого, селянського слова „кацап“ („кацапська душа Котанчіков“). Взагалі, коли він пишається своїм „староденним Дніпром“, „Чорноморською, козацькою старовиною“, коли Київ для нього „святий Київ“, — то Петербург для нього „ср... столиця“. (Л. 10.V. 59). Не любив як оїб у дь чужої організації почуття в українців хочби і в дуже невинній формі побути чи мистецтва. Це він посилає знайомим паннам українкам ноти, „замість мазурок Шопена — наші пісні. Нехай грає та виспіває, та не радиться з панною Валентіною, вона її доброму не навчить“ (Л. до І. Сошенка 1860).

В глибині душі цього великого революціонера дрімала селянська господарність. В останніх літах життя він чує непоборимий потяг до землі, до ґрунту, до господарювання. Він, славний серед своїх і чужих, приятель Кольриджа Брюлова і князя Репніна, друг учених, полководців і вільних будівничих, з Петербургу горячково листується з братом Вартоломієм у справі власної осади.

Посилає власноручний плян будинку і пише: „коли ти найдеш що не так, то поправ і напиши мені; а тимчасом окупуй леваду і купуй ліс сосновий; на одвірки тільки та на двері купи дубового та ясенового, та на поміст липи“. „На надвірню комору (робочу) при случаї дубового лісу купи; нехай собі лежить та висихає поки що буде“.

Так говорить тільки господар. Та раптом господар додає вже не як господар а поет чи маляр: „Напиши чи той ґрунт — над Дніпром. Бо як не над Дніпром, то мені й за копу його не треба“. Бо поетові й маляреві треба мати „круглий ганок скляний над Дніпром“. Таких паралелізмів почувань, а не раз і протиставлень або й парадоксів він має в собі богато. Він еднає то все собою.

Потрапить одночасно закладати і легальні недільні освітні школи типу, скажім, просвітянського, і провадити революційне протиросійське товариство. Ідеали його на той час — майже утопійні, а одночасно він вкладає душу в друкування популярних брошурок, розпихає їх по цілій Україні, до Києва, до Одеси, до Харкова, Чернигова, Чорноморії. Мріє про буквар за 3 коп., лічбу (аритметику) за 3 коп., етнографію, географію по 5 коп., історію (стало додає „тільки нашу“)

за 10 коп., і ще й зазначає „якби Бог поміг оце мале діло зробити, то великеб само зробилося“.

Був віруючим християнином не російського типу, але досить гнівно підкреслював різницю між собою й іншими християнами. „Я тільки — не фарисей, не ідолопоклонник, — такий, як оті християне, сіпаки, брехуни“. Великий замкнений лірик, а одночасно з погляду сучасної науки про пропаганду — один із найліпших, перших наших пропагандистів-агітаторів.

Мав приятелів серед чужинців, але памятав, що і ціле селянство і його брат „тяготиться“ ними.

Але характер його був більший від цих спірних і суперечних метод життя. Тепер в часах панування філософії життя англосаксів, особливо Емерсона й прагматизму можемо лагідніше дивитися на ці його неконсеквенції, спільні кожному швидкому зростові й розвоєві. Добре є все те, що творче, життєздатне, що допомагає нашій активності. І при його активності вибуху енергії певні неконсеквенції — оправдані.

Такий був його великий характер. Крім того мав деякі риси менші: не любив нечепурних пань і „проклятих землемірів“. Здається, що не любив і німців, не вірив у їхню педантерію, і в „мертвий чар німецького, худого, довготелевого ідеалу“.

За життя його гостра характерність і тверезі чини, якби самоцвітом по шкілі, викроїла профілі інших характерів. Жив він у найсильніших часах Росії під пануванням її найсильнішого володаря (1825—1855).

„Людина та, — каже полковник штабу того володаря, — принесла з собою відразу до науки, погорду військового для цивіля, ненависть до сміливої відповіді, горячу любов до влади, пристрасну охоту до упокорювання, зрівнювання, зплочування всього. І то все без жадної мети, без думки, а навіть, без оригінальності...“

Тридцять літ ходив Микола в своїх величєнних ботфортах, з оливяними кулями замість очей, лякаючи всіх, душачи всіх і все оглядаючи, чи не викилиться чиясь голова понад загальний рівень, щоб пригоптати ту голову до землі“. (S t r u s. *Moje wspomnienia* (1831—1910)). Він вийшов із тої землі, де все, здавалося, притоптане і вдарив у Голіята з праці. Пізніш, не злякався своєї долі, як злякався долі декабристів один царедворець-поет, і не уникав її, як уникав долі повстанців інший поет — дрібний шляхтич з Литви.

Тому його особисто глибоко ненавидів цар Росії — Микола I-й. Його характером і реакцією на нього можемо вимірювати, як своєрідною системою міри, і своїх, і чужих. Чисто расову ненависть, охоту до знищення всього що звязано з ним і його творчістю, вичуємо в історичному крику Белінського. Белінський почув в нім небезпеку для існування Росії, як чують її пізніше Тургєневи і Мілюкови. Їх го-

лоси ненависти не вмовкнуть у російській культурі, як довго буде він і Москва.

Другий тип реакції — то реакція своїх дезертирів. В першій черзі — Гоголя із своїм категоричним підданням Росії. із своїм бузувірським, нелюдським гаслом: „Монастир ваш — Росія!. Усього себе вбивши для себе, але не для неї, — ідіть і спасайтеся в ній!“ Гоголь, що особисто поменьшував поета, що потай ненавидів його як сумління власної крові, пізніш духовий наступник Гоголя—Короленко—оба повні глухого страху перевертня перед зростом енергії свого народу, привидом кари, оба — вічні поменьшувателі. Ось, нарешті, третя постать Пантелеймона Куліша, першого українського інтелігента. батька й декого із наших сучасників. Це — інтелігент з його внутрішньою певністю і такими наївними, такими довірливими виданнями, з його раптовою вірою то в механізм заходу, то в механізм Росії. Його несподівані бажання „із ворогом по правді жить“, і несподівані зривання з тим ворогом. То захоплюється стихією почуття нації, то відкидає (як Шевченка, як гайдамаччину), то блюзнірствує на цілу націю. Він вийшов з низів, з дрібного козацтва, але не вернувся туди оновлений і гігантський, як його великий „Братчик“. Його москвофільство чи польонофільство то тільки страх, а не віра, то тільки відірваність від мас, а не провідництво. Він спиняється засліплений, як лиш зневіриться в очі інстинкту. Вкіді й він признає дорогу й творчість Гоголя — непорозумінням, і схилиться перед маєстатом того, що йому він нераз протиставився. Крім Кулішів, ще були й Щепкини й Честаківські й Бодянські і тисячі інших, що для них його велитеська постать, його етика — сталася без застережень мірилом життя. Він не був лише письменником, організатором, політиком — він додавав людському життю те, що Карлейль називає героїчним.

V.

Характер його обумовлював його творчість письменника. Трудно булоб шукати в його творчості чогось повязаного свого рода викінченої поеми почуття одиниці. Такої поеми, деб окремі частини були підібрані докладно, обточені й змонтовані льогічно, такої поеми він не написав. Це — не Гете, ані, навіть, Міцкевич чи Пушкин, що дбали про єдність своєї творчості, що кожним твором докладали камінчик до будівлі свого літературного „я“. Вони, письменники, були закохані передусім у власних творах більше як у власнім життю, своїх чинах, характері. У нього знайдемо нехить до такої літератури, як цінности в собі. Його життя, життя одиниці було так важне і консеквентне, що творчість сталася фрагментарною, недоговореною.

Але яка жива! Що правда, то трудно булоб сказати, де саме є та життєвість. Так як біологи, що хочуть відкрити

істоту життя в клітинах, забивають своїми дослідами (барвленням, утривазвлення) саму істоту життя, так і аналітики його речей не вловлюють нічого цікавого. Шукати впливів у письменника, що, здається, навмисне затирав сліди впливів? Шукати засад форми в того, хто був готовий в кожній хвилі створити щось нового, ненавидячи теоретичну естетику, кажучи, „місцець - практик мене цікавить?“

Свої малярські візії мішав з політичними проклямаціями, відрухами особистого життя і ритмами фольклору не раз так тісно що тяжко було сортувати його вірші. Його, скажимо, „Перебендя“ — типовий агітаційний вірш з історіософічними ремінісценціями — може мати ще десяток інших освітлень — але всі дошукування не зясують нічого. Не вияснять, чому „Перебендя“ впливає і впливатиме на українські серця. В кожнім разі сила його почуття змушує слухача-читача замятати цілі речення, вірші, поеми. Епіграми його для українських душ непоборимі. Щось монументального є в цих „в своїй хаті своя правда, і сила, і воля“, „од Молдованина“... „і неситий“.. Навіть вирвані з свого вірша — речення ділають свіжі, негайні, небезпечні, як присуди. Пропливають над нивами почуття, як наелектризовані до переситу важкі хмари. Якуж творчу енергію мусіла вкласти ця людина в свої слова!

Власне, ці фрагментарні вірші (його поеми, зрештою теж склепані з фрагментів) міцніш опановують українців, як, може опановувалиб які холодні, різьблені в мармурі поеми. Сугестія його віршів не раз, здається, полягає на чисто агітаційних, пропагандових прикметах і може тому Гоголь в розмові з „запорождем Їськом Материнкою“ назвав його речі — „риночними памфлетами“. Так, це такіж риночні памфлети, як риночними були слова ветхозавітних пророків. Недарма він і брав для себе багато з Біблії, як колись Лютер чи Мільтон. Недарма ж признався поет більше до „подражаній“ пророкам, до вогня Осії, Єзекиїля, Єремії, як до холоду Шатобріанів чи Гете.

З цих памфлетів рветься життя таке потужне, таке стихійно неспокійне, що гоголівська „поезія спокійна, нетлінна правди, добра і краси“ видається чимсь надуманим. В гоголівській поезії правда світиться, фосфоризує, в його поезії палахкотить правда вогню. Може в тій правді одвічної боротьби і є його споріднення з заходом. Зрештою і Гоголь з гіркістю залічував його до тих, що „дожовують європейські жуйки“. Знову ж поет бривдився тим, що називав російським „богдиканством“, „візантійством“ і „варварством“.

Прагнення висловити своє почуття як найглибше позбавляло його всяких претенсій зовнішности, естетичности. Поет підкреслює те чого він хоче і що хоче дати, але те, що він знає, те подає неохоче. Не любить показувати на собі впливів, перелицьовує їх по господарськи, не любить чванитися ефектами стилю для самої ефектовности, подає все так, щоб його могли читати скрізь а особливо — село. Хотів бути

завжди самим собою і дуже працював над своїми творами, але так само прагнув бути „сільським“. Прагнув бути як найбільш зрозумілим для всіх селян.

Б. Грінченко, досліджуючи в одній із своїх книжок вражіння від його книжки серед простолюддя, зауважив цікаву річ, що синтети поета відповідають окремим психічним типам. Не менш цікавим є й те, що його наслідувачі (а їх мав тьму тьменну) наслідували тільки ті риси, що були їм рідні, — великого числа його синтез жаден наслідувач не потрапив наслідувати. Богатотиповість організації почуття характеризує його творчість, що в цьому зближується до, багатой в окремій струмені, потужної повені народної творчості. Ця хоральність, богатотиповість, назв'єм це, — контрапунктовість його творчості дає йому розпросторену організаційну владу над людьми і їх почуваннями.

Можливо, що судячи його твори законами музичних творів, знайшли ми більш, як досі, розв'язань таємниці його мистецтва. Бо музика відіграє в нім велику ролю. Музикальність його вірша часто — рівна музикальності музичної фрази. Трудна до заналізування, вона непомітно і глибоко впадає струмком у солодку темряву українських заслуханих серць. Є в тім велика влада, є в тім те, про що мріяв Плятон, як про підставу виховання — нерозірвально сполучення мудрости й музики.

Свій світ огляд він міцно збудував, здається, ще пробиваючись крізь життя, ще перед зазнайомленням з книжками Заходу. Від полудня до смерку життя улюбленою його книжкою була Біблія, що з нею він не розставався. Він читав, дискутував і вчився багато, але пересіваючи крізь пальці чужинецькі перли, брав для себе небогато. Його почування власного духового багатства було велике, а його простодушна гідність ставила Івана Підкову і залізний Чигирин нарівні з Брутом і залізним Римом.

Він подорожував по історії чужих країв з таким самим почуттям як 800 літ тому подорожував по них інший Українець — Русич. Данііл Прочанин у своїх „хожденіях“ оповідає, здається, про пальму, що „превисока яко вербіє єсть і подобно — но ність вербіє“, а Божа ріка Йордан здалась йому не кращою від рідної Чернигівської Снови („всім же єсть подобен Йордан ріці Сновстий“). Історія Заходу і його народів була йому потрібна як поміч до його власних ідей. Тому вибрав собі дві постаті: Гуса, реформатора релігії з його національно-селянськими війнами, і Вашингтона, будівничого потужної держави фермерів.

Правдоподібно, від польських шляхоцьких ідеалістів і чеських відродженців прийшла до нього думка про те, що „германці, латинь, англосакси купи держаться, а ми, словяне, ходимо своєю дорогою“. Думка про федерацію, про сверідну „кupu словян“ була йому певне так само добра, як і чехам,

що думали використати „федерацію“ для піднесення свого народу, і полякам, що дбали про вивіщення свого.

Підчас розвою свого федеративного товариства, він посміювався з безпорадності співбратчиків-клерків, із їх недовіря до найближчих словян.

— Хочеш світити а каганець ховаєш під стіл. (У Ш. в Києві 1746. В. Щурат). Братчик, москвофіл, Костомарів початково уявляв собі ту федерацію, навіть, з царем на чолі, а поет, здається взагалі без Москви.

Зрештою, говорив з усміхом практика: — Тяжка то буде справа з тою федерацією! (ibd.)

Правдоподібно, що його федералістичне товариство мало бути для нього тільки відскокнею для розмаху і вияву його головної ідеї, до вставлення того, про що мріяв і думав, і за що карався в життю. Віссю його духа, цього селянського сина із Звенигородщини, було не приймати дійсності і то не тільки своєї української, але й чужої, сусідської, що мала на його думку достосуватися до змін в Україні. Світогляд, що міг повстати тільки з глибокого відчування своєї правди.

Правду ту висловлював і творчістю і особистим життям. По каторзі світогляд його ще більш вияскравився; доноси сипляться на нього в роках по заслання. Навіть по смерті окружною дорогою через Париж спізнився один (Козловські) з доносом, що поет гірко висміював цілу тодішню російську державну систему, тодішній суспільний лад і примус урядової релігії. По каторзі, по вигнанню і в його творчості кургани, кобзарі, селянські й козацькі акцесорії займають менше місця, а яскравішає зерно його думок, більше і повніше виступає його думка про „палення“ сучасного йому світа. Є в тім щось із головної ідеї доктора Бірда (Beard) учителя Олівера Кромвеля. Бірд твердив у своїм „Театрі присудів Божих“, що Всемогучий завжди карав винних і злих одразу ж на цім світі, на землі, не чекаючи аж перейдуть на тамтой. Правдоподібно, він був такої самої думки і, здається, нераз особисто охоче приспішивби виконання присудів Всемогучого. Прагненням його трохи пуританської справедливости було — очистити вогнем оскверненню землю від винних і вартих кари.

Дивився цим винним просто в очі й висловлювався про них твердо. „Нашим панам, — говорив, — аби повне корито, їм усюди добре. Сидять собі свині в сажі і чужою працею черева розпихають“.

Ці Трущки Халаявські уже нездібні до розуміння великих ідей зизволення. „З нашими панками не втнеш. Вони одною половиною губи до тебе сміються а другою до Москви, з одного боку дьогтем мазані, а з другого салом московським“.

Крім цих винних приглядався він своїми гострозорими очима господаря і до інших: до клеру, що на його думку за- багато займався матеріяльними добрами, до бездушних лицарів.

канцелярії, до рабів з кокардою на лобі... Потім мав надійти час — „правди-мсти“.

Лише по ній мала роздвісти його раса. По виконанню присуду Всемогучого, мала вона стати ведитенська, повна здоровля, сили й горячої, живої крові. Тоді мали прийти великі часи Києва. Київ мав змінити не лиш соціяльну структуру але й сам характер сусідів. Мав очистити Москву вогнем від царів, ярижків, мілітаристів і паразитів, з другого боку мали уступитися дідичі, магнати.

Як далеко сягали його мрії? Не знаємо. Знаємо лише, що по його арештуванню перед засланням, в польських колах ходили чутки що він „прагнув з'їзти гетьманом України“ (Р. Zajsew. Sz. i Polacy). Двадцять літ перед тим його замкненням до Петербурзької цитаделі згинув в Міссолюнгах в боротьбі з ворогами греків один великий поет. Той поет мріяв про те, щоб стати королем Греції і написав, навіть, твір „Сарданапал“, де злітовано програму ідеального монарха з пишними мистецькими образами. Про нього ж знаємо лише, що писав пророцтва, універсали й політичні поеми, мовою доступною для селян... В кожному разі він проголошував кінець дотеперішнього і початок нового світу. Нова радість, нова ясність для нього стала, яка небувала досі, — це почування визволення, це клімат його життя і його творчости.

Ціле життя стояв лице в лице із світом, ще повним життя, і віщував йому, що його „злая своєволя сама скупається, сама в своїй же крові“, тим, що сміялись віщував, що надійде для них „плач нікчемний, довгий і поганий“, радів і віщував про те, що надходить великий „вітер з поля“. Він сам порівнював себе часами до Овідія, але більше мав слушности його гострозорий сучасник, Сераковскі, що називав його співцем Апокаліпси!

VI

По його смерті приятелі й знайомі почали поминати його що рік. І вірші на цей день поминок, і думи на бандуру, і марші — початково це все мало характер тільки плачу, діткнених смертю героя. „Умер батько наш тай покинув нас“. Пізніше зміст річниць стає глибший і все ширші верстви суспільства святкують її. Разом із зростом нації зростає її значіння. Не дарма дехто вже починає домагатися, щоб зафіксувати і формально цю зміну — святкувати не день його смерті, а день народин. (Іван Липа в „Нашому Шляху“, 1920). День народин його, як день народин нового світу. Нової організації українського почуття. Його книжку читають скрізь, де є українська кров. Ці сім мільйонів примірників, що досі розійшлися, дають за мале поняття про розповсюдження його збірки. В книжці спогадів морця „Солоний вітер“ (Москва, 1933) пригадує автор свої рейси по Чорнім морю на українській брігантині, „св. Миколая“. Ціла команда була

українська, а капітан крім вахтенної, корабельної книжки мав ще одну — „Кобзаря“. То була їх лектура в лагідні вечори на морі.

В 1920 році кореспондент варшавського „Роботніка“ в своїому репортажі з Київщини подивляє надзвичайну розповсюдженість цієї книжки і культу його серед селян. В сучасних листах, засланих на Сибір і Соловки селян несподівано, як виблиск сталі, світяться цитати з його віршів. Його видавали не лише українці української культури. Видавали перед війною українці, що належали до чорносотенства, тепер видають українці, агенти большевизму. Видавали релігійні, як і антирелігійні, соціалісти й монархісти. І в виданнях, і в студіях над ним найчастіше приймали лиш по певній цензурі, обтесаного, скалченого, поменьшеного.

А однак його треба прийняти цілого. Важний кожний його вірш і кожний рядок, бо то дорога до ще одного українського серця. В нім є всі крайности нашого світогляду від вишневого сентименталізму аж до бундючного кривавого відруху, і в нім є патос нового світу. Він — повен суперечностей але й повен ваги.

В нім є врешті моральна сила нового світогляду. Ідеї його, за мало виразні, щоб стати доктринами, є досить живі, щоб бути світоглядом і заповітом. Хто знає, може міліонове військо селян в осені 1918 року в Києві було відповіддю тому, хто спробував нехтувати його ідеалами? Той, хто не відчуває його, не зрозуміє України і не відріжнить доріг її розвою. Може перебувати, навіть „Рік на Великій Україні“ і то в великих часах і зрозуміти не більше від глухого й сліпого чужиця.

В кліматі його творчости виростають у більшості органічні явища української літератури: чи це буде шляхотна „Гей“ Самійленка, чи „Світе тихий“ Чупринки, річ, що звучить як концерт Бортнянського. Бо, хто з письменників хоче бути українцем і втікти від нього, не втече. Хто хоче бути сильним в Україні без нього — не буде. Він є той, хто дасть ґрунт до зросту українських талантів творчости і волі. Він кермує Україною, як король.

Вступає на трон в році 1840. Це — рік „Кобзаря“. „Кобзар“ одразу затримує похід духа Московщини на Великій Україні й Кубані, трохи пізніше змушує до оборонної позиції чужий дух у Галичині, ще кількадесять літ — на Буковині, ще пізніш — на Закарпаттю й кольоніях. Бо мова цієї книжки, це мова нової гордості. Називаю його королем, бо володіє своїм краєм автократично, як син стихії. Його влада найбільш абсолютна, невідклична і сторожка. Можна від неї відходити, жартами відпихати її, бавитись в урбанізми, машинізми, в харківські діалекти, кийське слов'янофільство, й інші слов'яно-і урбанотяпства, а однак влада його цілком несподівано показує себе то з усміху одиниці, то з безоглядности груп, то із жор-

стокости, радости чи мовчанки мас. Часами він пригадує військові кличі, часами дає захистний, родинний спокій. Вдячні піддані імям його називають і бібліотеки і військові відділи, і пандирні потяги, і академії, і повті, і школи. Його імям — і працю, і битву, і відпочинок. Над усім цим мусить задуматись український письменник, бо король володіє великою стихією.

Серед усіх стихій землі — найяскравіша, найбільш пануюча стихія — людське почуття. Бож цьому почуттю служить техніка й наука, воно рішає про визвол і побіду нації над своєю грузьковатістю і над чужою захланністю, воно ж рішає в боротьбі людства із світом природи і хаосом подій. Воно ж є чимсь більшим для одиниці, як набутий світогляд, а, навіть, виховання, релігія. Бо як сказав мудрий М. Смотрицький ще в 1621 р.: „Як хто з українского народу переходить на римську віру, то не стається через те італійцем чи еспанцем, лише зостається тим, чим був — шляхотним українцем. Бо не релігія робить українця українцем, поляка поляком, литовця литовцем, лише уродження й українська, польська чи литовська кров“.

Те почуття, та кров, та духовна сільветка раси — то є найсталіше, що сучасний історик зауважує в життю народа.

Тим найсталішим володіє він — король. Заслуговує на назву селянського короля, бо вийшов з цієї найміцнішої групи нашої нації, і ввійшов у неї, як організатор її почуття. Ми щасливіші від наших сусідів. Ми маємо, здавалося б, по найбільш раптових зворотах нашої великокнязівсько-корсарсько-жакерійної історії найбільш натуральний і сильний підклад почуття — від селянства. Маємо в зорганізованім почуттю саму землю українську від самого низу в своїй насиченості живлоу і... утривалену, як владу. Наш селянський король утврджує в душі селянського сина владу по кількох словах.

Може не мріяти, як Міцкевич, про те, щоб заблукати під селянські стріхи, — він зпід стріх провадить селян до міста. Влада його хоч і велика, ще не є довершена і лише тепер приходить час її довернення. Але силу її чують і свої, і трохи здивовані чужі. І тому, колиб нас запитали голоси з Заходу: деж ваша раса? навіщо ви існуєте? що ви розв'язуєте своїм існуванням? яку енергію розбуджуєте своєю ідеєю, своїм духовим лицем? і вкінці — що є вашим змістом і що дасте Європі? Можемо відповісти: — Ми раса, що її призначенням є визволити і утврдити вільне й можновладне селянство на південнім сході Європи — в Україні й її оточенню.

Денис Лукіянович.

Наталія Озаркевич-Кобринська у своїх заповітах

I.

Дещо про Наталію Кобринську

Р. 1882 приїхала із Снятина до Белелуї й оселилась у о. Озаркевича, тамошнього пароха, Наталія Кобринська, дочка його, молодда,¹⁾ бездітна вдова. По втраті чоловіка, найщирішого приятеля й повірника своїх думок і замислів, у важкому смутку, вона й книжок не могла читати, дарма, що побіч покійника вони були найкращі її приятельки і з них вона створила себе саму, засвоївши собі позитивістичний світогляд. На щастя о. Озаркевич був і послом до парламенту у Відні, там, на університеті студіювали його два сини, туди він повіз тепер і дочку, там вона через рідних братів (Льонгіна й Евгена) і тіточних, (Ярослава й Теофілія Окуневських) увійшла до студентського товариства „Січ“. Знайомість із січовиками, головню з Остапом Терлецьким і Василем Полянським, не тільки помогла Кобринській у кристалізації поглядів і плянів, але й довела до рішучого моменту, тобто до прилюдного її виступу зразу на сходинах товариства, потім — що правда, посередньо тільки — на студентському вічі в Коломиї (1883 р.). На вечірках „Січі“ були читані перші белетристичні твори Кобринської; дискусії на тему жіночої еманципації переніс на студентське віче в Коломиї В. Полянський, коли його зусиллям ця тема опинилася на денному порядку вічевих обрад. На цьому вічі Кобринська познайомилась особисто з І. Франком, через нього пізнала й Михайла Павлика, а незабаром (1884 р.) Франко, бувши співредактором „Зорі“,²⁾ надрукував у цьому двотижневику „Паню Шумінську“, найвартніший твір Кобринської, читаний ще в „Січі“, сьогодні знаний під зміненним наголовком „Дух Часу“. В тому ж ще році (в грудні 1884) заснувала Кобринська в Станіславові перше жіноче освітнє товариство („Товариство руських женщин“) і так цей рік став переломовий в її житті. Заразом є він важною датою і в галицькій суспільній історії, саме як початкова дата феміністичних змагань на галицько-українським ґрунті.

В найближчих двох роках (1885—86) Кобринська працювала над тим, щоби теоретично обґрунтувати жіноче пи-

¹⁾ Кобринська прийшла на світ 1851 р. в Белелуї (снятинського пов.), де батько її перебрав парохію від тестя, Данила Окуневського. Там Кобринська і заміж вийшла за співака і композитора о. Теофілія та по кількох роках молоде подружжя перенеслося до Снятина.

²⁾ Зоря, ілюстроване письмо для укр. родин, було фінансоване коштом Н. Т. Ш., від 1:98 р. на її місце став виходити Л. Н. Вістник.

танця. Вона приготувала чималу збірку (464 сторінок) жіночих праць і надрукувала її в 1787 р. під наголовком „Перший Вінок“.

У цьому першому жіночому альманаху найгідніше заступила ділянку феміністики сама Кобринська, белетристку — крім неї теж і придніпрянки під проводом Олени Пчілки.

Ще того самого року (1887) поїхала Кобринська в товаристві своєї першої сестри, Софії Окуневської (доньки буковинського лікаря) до Ціріху.³⁾ Окуневська на правильні медичні студії, Кобринська, бажаючи доповнити свою освіту, слухала один семестр викладів політичної економії; тоді й познайомилася вона з чільними емігрантами (між іншим з соціологом Болеславом Лімановським) і зробила прогульку до Женеви, щоб особисто пізнати Мих Драгоманова. Таким робом вона безпосередньою обсервацією західньо-європейських відносин, численними знакомствами поширила й доповнила свої студії, поглибила знання й світогляд і сумлінно підготувилася до суспільної праці: до боротьби за рівноправність галицької українки.

Лектура, знайомости, звязки і сама ділянка суспільної праці (жіноча еманципація!) поставили Кобринську в ряди поступовців. Це і був „дух часу“ 80-их і 90-их рр. мин. віку, адже три останні його десятиліття виразно стояли під ключем соціяльних реформ, і коли Кобринська першому своєму оповіданню („Пані Шумінська“) дала згодом наголовок „Дух часу“, вона цими двома словами живцем схопила головний рис тодішнього українського духового життя. Наближаючись для реалізації своєї програми до партії українських радикалів, що мали в своїй програмі рівноправність жінки, Кобринська мусіла понести і консеквенції цього кроку, тобто виставитися на випадки консерватистів

Завдяки свідомості своїх цілей і почуттю сили, Кобринська високо держала прапор, а її домівка в Болехові оглядала гостей близьких і далеких, зза кордону;⁴⁾ молодих і старших, а всі вони відходили звідти очаровані товариською культурою Озаркевичів і духовими прикметами Кобринської. Ще більше листових взаємин підтримувала Кобринська, так що її листування, поки піддало цензури і чистці одного із спадкоємців Кобринської, мало велику вагу для пізнання тих часів людей.

³⁾ Дехто помилково пересуває цю поїздку Кобринської на час до появи „Першого Вівка“.

⁴⁾ Сергія Дегена, студента київського університету в літку 1889. До Болехова він приїхав у товаристві Ів. Франка, але про його ввізд з Києва в характері Драгоманового емісаря з метою виступків проти шляхти, дістав австрійський посол в Києві донос. Посол повідомив міністра заграничних справ, а тоді пішли арешти, ревізії, протоколи і т. д. Вся родина Озаркевичів у Болехові була теж на протоколах. В далекому звязку з Дегеном є поезія в прові Кобринської „Du bist die Ruh“.

Колись заснувала Кобринська перше жіноче освітнє товариство, потім видала перший жіночий альманах, тепер скликала перше жіноче віче до Стрия (1891 р.) і воно вперше порушило прилюдно справу жіночої гімназії, доступу жінок на університет,⁵⁾ справу захооронок і спільної кухні для жнивварів. Та це був, на жаль, останній активнополітичний виступ Кобринської, з того часу не приклала вона руки ні до якого прилюдного виступу жінок, тим менш до політичного, чи самотійно, чи хочби в порозумінні з політичними партіями. Звужуючи круг своєї праці, видала Кобринська в найближчому часі (1893) невеличкий альманах під заголовком „Наша Доля“, згодом ще два томи цього видавництва (1895, 1896⁶⁾). Геть уже згодом видала вона два томики⁷⁾ „Жіночої Бібліотеки“ (в 1912 і 1913 р.) з пляном виводити в чергових випусках ряд жіночих постатей „з домінуючою силою духа“.

Такий відступ Кобринської на чисто літературну ниву, це вже очевидна невдача. На цьому місці, відкладаючи подробиці до III розділу цієї статті, можна обмежитися до загального запиту: чи надхнена ініціаторка зміла бути й організаторкою? Річ у духовій структурі, бо фізичні й технічні перешкоди, звязані з побутом Кобринської на провінції, подальше від львівського осередка, самі собою вносили ускладнення. Треба сягнути далі й запитати: чи провідниця жіночого руху мала силу і снагу не кидати власний почин через посторонні перешкоди? Спомини Теофіля Окуневського⁸⁾ давалиб на цей запит заперечну відповідь.

Жіноче питання з тою хвилиною, коли перестало бути трохи етичним сентиментом,⁹⁾ трохи ударним, пробоевим закличком, відколи почало поширюватися серед українського громадянства, входить в круг повільної та поступової реалізації, як тільки стало частиною справжньої суспільної роботи—воно втратило альтруїстичний характер, — воно мусіло втиснутися в окремі ділянки загальної економічної, соціальної, освітньої боротьби. Жінки скрізь,—чи „пролетарка“, чу „буржуйка“,—покликані мужчинами для скріплення позицій, ставилися до праці в відповідних політичних партіях поруч мужчин, рахуючи на спільну користь, як тільки побідить їх політична партія. Звісно, тактика суспільної праці завжди вимагає різничкування, — в нашому випадку окремих жіночих установ і товариств — але тільки в ім'я основи: осібно йти, громадно бити. Це ми спроможні сьогодні доглянути, слідку-

⁵⁾ Рік тому (тобто 1891 р.) Кобринська з кількома жінками внесла таку петицію до австрійського парламенту у Відні.

⁶⁾ Деякі жителі селі Кобринської помилково вичисляють тільки 2 впуски „Нашої Долі“.

⁷⁾ Друк третього тому („Сніг“ Кілянда) перепинив вибух світової війни.

⁸⁾ Відчитані на поминках у Львові в деятиліття смерті Н. Кобринської.

⁹⁾ Наша „доля“, жіноча „доля“.

ючи за боротьбою політично розріжнених партій чужих, а навіть українських. Після перших виступів Кобринської вже і в українській суспільності *mutatis mutandis* почала зарисовуватися така констеляція, як подано вище, і в практиці жіночий провід олинився перед формулою: з котрою політичною партією йти в політичному союзі? які при тому цінности вважати міжпартійним, а які надпартійним добром? Кобринська, до тієї рішальної хвилини теоретичний симпатик радикалів,¹⁰⁾ не хотіла розв'язувати kwestію конкретного, політичного порозуміння. Вона й далі ще теоретично обороняла права абстрактної жінки, в практиці відступила від дальшої суспільної праці, залишаючись на літературній ниві й попадаючи в особливо якийсь военний стан із більшістю української громади. Та не була це політична боротьба, така як приміром сьогодні йде вона в жіночих угрупованнях, головню в Союзі Українок. Ні, тоді методично тактична боротьба прийняла особну форму питання: часопис, чи альманах? І цікаво: коли Кобринська з позиції альманахів відступила аж на позиції жіночої белетристичної бібліотеки (рр. 1912—1914), хронологічно з тим іде розвій стрілецьких товариств при участі жінки, а з вибухом світової війни жінки йдуть у стрілецьких рядах у поле. Це дає образ політичної зрілості української суспільности, разом з тим великого вже зріжничкування жіночого питання. Одно і друге дає доказ необхідности жінки в кожній політичній партії, в усіх суспільних установах і товариствах.

Але требаж спитати: чия це заслуга, що перед війною в роках 1912—1914 і 1914—1918, 1918—1921 українська жінка так блискуче здала іспит? Без огляду на те, якими дорогами йшла реалізація жіночої рівноправности, треба признати активний і високоцінний білянс позитивної праці Кобринської. Вона зробила три великі справи: створила моральну основу, розяснюючи і мужчинам і жінкам потребу жіночої рівноправности; вона випрацювала теоретичні докази виставленого постуляту; вона вийшла на перші позиції практичної діяльности (віча, збори, петиції, товариства). Усі три справи великі й важні, але епохальна справа, це духове відродження української жінки. Кобринська довела до того, що українська жінка скинула з себе ярмо темноти й рабства, що хотіла боротися за ідеали, здобувати права, і то не для жінки як такої, але через жінку для своєї країни. Для своєї країни, бо не зважаючи на те, що Кобринська виступила під прапором постулу, для українського жіноцтва нею створені, чи хочби започатковані нові течії, змагання й установи відсунули чужі впливи, дали почин національній традиції у жіноцтва, а вонож є найсильнішою основою родини і нації. Кобринська розбудила душу української жінки, тим то українська жінка

¹⁰⁾ Таким вона залишилась до кінця 1890-их рр., підчеркуючи теоретичні розв'язання з програмою і тактикою радик. партії.

в часі війни добре і гідно сповнила завдання супроти нації, поставлені їй історичним моментом. Колиж після війни проголошено рівноправність жінки, було і є кому вийти на позиції, зайняти їх. Це є плоди її посівів. Від неї виводиться новий тип українки, хоч сама вона не виграла ні одної політичної боротьби, так як від Маркіяна Шашкевича почалось відродження української національної ідеї, мови і літератури в Галичині, хоч він сам не залишив ніодного імманентного літературного твору.

(Док. буде.)

М. Гоца.

Універсалізм

(Докінчення)

VI

Не так діється із здоровими націями. Клясові, соціальні чи національні питання в Англії, Ірландії, Італії і Німеччині не вирішувались нападами на громадську організацію взагалі та моральні вязи, богу-духа винну релігію та націоналізм. Не вирішувалося визволення Німеччини та згноблення Бонапарта „побратимством“ з французькою нацією, теорією „братерства“, післанництва і посвяти за всіх страждальчих, лише дійсним згнобленням Наполеона. Боротьба інтелігентного англійського робітника не йшла по лінії перевертання горі дном життя, вона зробила англійське робітництво найбільш зорганізованим і могутнім з усіх „пролетарів“ світа. Рішаючий голос в справах британської Імперії здобув собі англійський робітник не заперечуванням вартости індивіда, не комунізмом й утопіями раю, а зорганізованою, твердою боротьбою з іншими верствами нації за вплив — не пролетаризацією, лише аристократизацією.

Цікавим і ненормальним станом були тріумфи комунізму в Німеччині. Це мігби бути аргумент проти мого способу вияснювання подібних фактів, що мовляв, почуття соціальної, цивілізаційної чи національної нижчости є причиною цієї форми явної мрії. Понижена Німеччина з довгами й економічною кризою стала добрим ґрунтом під ширення комуністично-інтернаціоналістичних теорій — утопійної регабілітації ураженої універсалізмом амбіції. Одначе ми є свідками пробудження німецької нації з моральної депресії й відродження націоналізму, що є потвердженням великої культури й здоровости німецької душі, яка здібна запалюватись і не стратити почуття дійсности ані не збаламутитись раціоналізованими мріями, ні регабілітувати свою пониженість гельотськими методами. Але це можливе лише у таким здоровім ортанізмі, як німецький.

VII

В нас, ще раз-ураз темні сили несвідомої реакції на гельотизм кочують між „поважним“ відломом громадянства — раз-ураз воскресають в душах гельотів теорії Драгоманова, Липинського; тріумфує „демократизм“, пацифізм, злигування-кумання, етапізм чи еволюціонізм, апотеоза большевизму — інтернаціонал усіх мастей і форм.

І так признається наш учитель гельотизму чи провансальства, по термінології Д. Донцова, в листі до Кониського, щодо свого націоналізму: „Націоналізму як чогось такого, що існує само в собі я ніколи ніде не міг пізнати, — а я не хвастаючись, скажу, що перечитав усе важніше, що про це написано германами, романцями і славянами“.*) Чому не міг „добачити“ Драгоманов націоналізму? М. Мухин приписує це впливові матеріялістичного XIX ст. говорячи: „Мову отже Драгоманов бачив і тому ще її визнавав, а націоналізму — „не міг пізнати“, бо ніде його не бачив. Бо річей, які не дасться ні зміряти, ні зважити — цей типовий ученик матеріялістичного XIX віку — не завважив і не визнавав“. Чи можна лише тим зрозуміти „непонятність“ такої „розумної“ людини, що прочитала всі відносні праці про націоналізм та не могла його „пізнати“, хоч по суті річі пізнала, що існує нація — російська, визнаючи „обрусеніє“. Яке місце визнавши українській нації — собі самому — визнавши націоналізм? Мусівби усвідомити себе членом поневоленої нації й стреміти до скинення оцього тавра рабства-неволі а чуючись безвольним і бачучи безвихідну сучасну ситуацію, мусівби признатись, усвідомити собі пониження й безрадіність. Замість шукати метод боротьби з оцими умовинами й стреміти безоглядно до скинення тавра неволі легше одначе вийти з такої ситуації універсалізмом у формі „обрусенія“ — москвофільством. Легше й краще є рабові оправдати своє становище безвольности, прилягнути до чужого „загумінка“, аніж боротись і здобувати свій власний.

Матеріялізм можна узнати за причину „недобачування“, але в цім сенсі, що він сам як то ми бачили є продуктом і симптомом світогляду раба — його викривленої душі. Ті, що шукають реабілітації за пониження іншої сторони людської гідности, закриваються матеріялізмом, „гіпертрофією“ інтелекта і „чистим розумом“ в оцінці життя. Консеквенцією цього є відкинення ідеалізму, „непонятних річей“, яких душевна ураза не дозволює „пізнати“.

Непонятність Драгоманова, це ясний і зрозумілий процес, який переживає кожний з нас, коли шукає якоїсь річі, дивиться на неї а не бачить, бо вона, коли вглянемо ближче

*) М. Мухин, „Драгоманов без маски“, „Вістник“ том. IV. ст. 806.

в причини її недобачування, в'яжуться з якоюсь для нас неприємною ситуацією.

„Почуття глибокої тривоги огортало його (Драгоманова М. Г.) коли він раптом припускав можливість реального повстання української державности“ — стверджує Мухин у згаданій праці. Це наглядний симптом існування здушення цілого „національного комплексу“ чуттєвого й його натиск на несвідомі сили душі, від яких залежить виключно напрям праці інтелекту в людей цього типу. Коли ще усвідомимо собі, що Драгоманов „виправдує національне ренегацтво, бо він проти того, щоби колектив накидував одиниці „примусові думки“ і „примусові почування, котрі треба раз на завжди залишити на волю особи“,**) то ясним буде походження драгоманівського універсалізму — „обрусенія“, — його особистий анархізм, як реакція ображеної амбіції, а вже апетит на куратора київської шкільної округи по настанні „добрих часів“, вкаже на аспірації, „ображеного“ осібняка й дійсні мотиви цілої мрії та її раціоналізації.

Сам акт „злигування“, кумання з панами, з тими, що йому імпонують силою, — „шляхетнішим завданням“, само стремління до „обрусенія“ та визнання „одної матери“, це такий сам акт, як і в отих „скрайно“ інтернаціоналістичних теоріях: через відкинення індивідуалізму припущеної нації піднести себе з рабського стільчика „нижчої“ людини — покуматися з „панамі“.

Наш селянин дуже гордий коли має рідного священика кумом, наш „політик“, — коли кумається з пануючою над ним нацією.

Катеринич, російський землевласник — оповідає Е. Чикаленко в своїх „Споминах“ — тішився — царським бай-стріюком, мовляв: „мій Митрофан царського роду!“... Сам зводив жінку з Олександром II., щоби міг чванитися, що споріднений з царями.. Це саме явище з оцими нашими, що признаються до спільної „матери“ — одного походження, мовляв „і ми русській народ“ (варіанти: „і ми Схід Європи“, „і ми трудящі всього світу“).

Доводилось мені „дискутувати“ з одним галичанином, що подавав себе за „істинно русского“. Він також бачив мову, як і Драгоманов, та окремої нації „не бачив“. Подібні осібняки прямують до „посвоячення“ України „большевицькою Росією, а не бачать поневолення неуж України, хоч це бачить. цілий світ. Аргументи обох однакові. Один і другий говорить, що бачить мову, але не бачить окремої нації. Чи це не доказ єдності психічної „урази“, що не дозволяє „бачити“ — чейже це люди з двох ріжних століть.

Як людина прямує несвідомо до „ввищення себе“ уреними „брехнями“ — в нашій буденній розумінні — посвід-

**) М. Мухин, тамже.

чить сам оцей „істинно рускій“. Коли представились йому перспективи для майбутньої України та в звязку з тим „перспективи“ для Росії, раптом признається, ніби байдуже, що його родина українська, але з нею „зле живе“. Хоч не живе добре, але родина українська т.з. „не уступає й тобі походженням“. Відразу ж можна зрозуміти ціль признання, а власливо урочення, бо зараз же говорить мені його товариш, що його брати такі самі українці як і він.

Ходить мені про наглядніше виказання, що це звичайний механізм нашої несвідомости, що людина кожна живе уроченнями, хоч не кожна воліє бути байстрюком, хочби царським, ніж признається до приналежности до поневоленої нації й людським способом прямувати до регабілітації ураженої амбіції, як це зробили німці.

Поминаю тут зовсім факти явного й свідомого самоупідлювання людьми, що вдовільняють свою совість лише шлунковими аргументами. Маю на думці свідоме ренегацтво. Ці люди не творять уроченя і теорій — зраціоналізовань своєї „брехні“ — свого уроченя. Вони содай не сіють зарази, бо зовсім відпекуються своєї нації, а не кочують серед неї, оправдуючи свое становище всіми зусиллями й спритом людського інтелекту. Це все наслідки психічної урази — здушення цілого комплексу звязаного з неприємністю й відси це „недобачування“, непонятність, лють на предмет, що будучи обектом амбіції, з неможности її заспокоїти, стає „немилим“. Всі подібні здушення є вічнотревалі, аж до усвідомлення собі людиною першої причини загальмування психічної енергії, цілого ланцюга здушень і ураз, що лиш можливе в психоаналітичній клініці. Інакше урза, уже й по факті усунення безпосередньої її причини, є далі тревалою у наслідках. Це дає можливість зрозуміти, чому раб, уже й по скиненні неволі, показується далі рабом. Чому так тяжко перейдено до проголошення самостійности України по розвалі Росії, чому вже по проголошенні української держави знову знесено самостійність і заступлено її федерацією, чому мріється знову про возсоединення „трьох Русей“, чому й автора цієї теорії вважається великим і „першим незалежником і патріотом українським“, чому оправдується наїздника теорією „татарських людей“, які нібито „не мають нічого спільного з добримі братами славянами“.

Як велику ролю відіграє національна амбіція, вроджене й виховане почуття приналежности до даного народу зрозуміємо, коли вглянемо, якої праці задав собі, та як консеквентно обґрунтував та уарґументував свою теорію покійний Вячеслав Липинський. Принеслаби багато користи для українського національного відродження ця здібна людина, колиб не психічні комплікації, що всі можливости великого інтелекту скермували на раціоналізацію амбіціональної мрії — урочення. Людина хвора душевно в цей спосіб, з невиладку-

ваною психічною уразою і цілим випертим комплексом, не здібна числитись з реальним світом, ані йти дійсно раціональною дорогою до здійснення стремлінь. Вона здібна йти лише шляхом зраціоналізованих мрій. Ціла теорія Липинського прямує до погодження мрії з дійсністю українця-патріота, мрій про вищість, панування і власну гідність. Виступають у ній всі питомости процесу раціоналізації: т. зв. „кумства“ з панами ситуації (братерство Русей) і заступства — скермування афективного моменту на заступну річ.

У Липинського заступна річ злости інакша як у Драгоманова. Липинський не міг скермувати ненависти на націоналізм, у розумінні стремління до самостійности без підлягання „братам“ москалям, ані на Москву, причину амбіціональної урази, бо перешкаджав момент „братерства“, споріднювання з нацією-паном. Афективний момент скермується в тім випадку на уроєний предмет — татарських людей — і на зраціоналізовання цієї одної заступної річі, що творить її мрія, створюється ціла теорія — „кратій“ (охльократії, демократії і клясократії). Кожний подібний процес так ускладнений, що подрібно його заналізувати можна хіба в спеціально йому присвяченій студії. Липинський розглядає всі можливі форми організації держави й доходить до цього, що зводяться вони до трьох головних форм: клясократії, демократії і охльократії. Найкраща малаби бути форма клясократії (влада оперта на свого роду еліті — аристократії хліборобській з монархом на престолі) — дві останні означають: демократія — безголовія, охльократія — неволю. Досі „руський Схід“ стогнав під ярмом цієї охльократії — якоїсь спеціальної раси людей, яких зве „людьми татарськими“. Чесні і смирні браткове славяни — „великороси“, „малороси“ й білороси — гнуть карки в ярмі татарських людей. Україна має місію: визволити „руський Схід“ зпід їх яра і надати йому „одну з найкращих“ форм — клясократію. На „татарських людей“ отже (замість на російську націю) спихається всю вину поневолення України (і цілого славянського Сходу).

Раб з одної сторони шукає байстручих звязків, покликається на „дідів прославлених“, шукає „одної матери“, щоб піднести своє „я“, з другої сторони — мусить оправдати, очистити своїх кривників, щоб почуття дійсности могло погодитися, мало право признати кумство або чужу суверенність над собою — ідеалізацією суверенів.

Так знана е ідеалізація панів в легендах та факт підхоплювання кожної їхньої прикмети та роздмухування її у версіях про „царя-батька“ — „доброго пана“ і т. п. Тим зрозуміємо цю горячу оборону російської „вдачі“ та відкидання всяких наглядних лихих прикмет москаля. „Надзвичайно вороже наставлений у відношенні до українського націоналізму, Драгоманов незмінно плекає натомість оптимістичні, ідилічні погляди на майбутнє російських державних

і суспільних відносин“ — стверджує Мухин. Така сама історія з Липинським. Тут дуже наглядно виступає т. зв. момент регабілітації — „чиста“ явна мрія, яку свobodно розвиває людина вже по зраціоналізованні всіх мотивів, по „заспокоєнні“ совісти й почуття дійсності — мрія іділлі, як регабілітація стану (поневолення), що став причиною психічної урази. Драгоманов мріє про добрі часи, коли переможе демократія в Росії, Липинський мріє про те, які то ідилічні будуть відносини в „клясократичнім Руськім Сході“, коли то Україна потрапить „стати на чолі великого грядущого руху — органічного і національного відродження трьох Русей“ і в „питаннях Руського Сходу буде чинником позитивним, будуючим, а не негативним і руйнуючим“. Навіть уже Ганді, голосячи любов до ворогів і пасивізм не посувається так далеко бо в питанні „органічним“ голосить і наказує самовистарчальність, не-кооперацію — не співпрацювати! Він не числиться з тим, що через те стає для англійця чинником руйнуючим, він каже любити „позитивно“... Так кожна явна мрія, як у дітей, так і зраціоналізована у старших є сповненням якогось нездійсненого бажання, регабілітацією пониження й неприємности ізза цього, мрійним вивищенням та можливістю вдоволення ізза можности прийняття, повірення в оправдану зраціоналізовану мрію — достосовану до вимог ratio. Так мала дівчинка, коли батьки перестають займатися нею з причини прибутку нової дитини, творить собі уроену товаришку, над якою виливає всі почування ненависти спрямованої на молоденького брата; інша, про яку оповідає Грін, творить собі ідеальну державу, царство, в яким є королевою. В ній усі її слухають та поводяться по її приписам. Це регабілітація заведених аспірацій на провідника кляси. Ця сторона регабілітації слідна в усіх теоріях універсалістичного характеру, що все є вислідом заведених особистих аспірацій та амбіціональної урази, якого небудь характеру. Це вдоволяє гідність „принципіяльну“ осібняка — національну гідність і гідність перед самим собою, тим, що без потреби витягання з несвідомости немилого здушеного комплексу, уможливорює процес самозамилення очей несвідомими силами душі. Так дбає несвідомість про себе, так маскується, що оті зраціоналізовані явні маски більш прикриті, законсервовані, як оці символи сонних марев, ці заступні особи й ситуації, що є відповідником напружень загалюваної енергії процесів. Інтелект попиханий несвідомими силами нахабно й геніяльно працює в їх користь. З продукту підлости — рабства робить обект амбіції та гордості („совітський Союз“, „Союз трьох Русей“), робить щось вищого, та каже людям чутися вищими з цього, що вони „інтернаціоналісти“, що визуті з якихсь там „неморальних партикуляризмів“, „нелюгичних націоналізмів“. Подібно, як гомосексуалісти чуються вищими над нормальних людей „бо об-

ходяться самі, без другого пола“ — „незалежні люди“, що осягають останній щабель „поступу і унезалежнення“ людини. Справджує це п. Ваше у згаданій праці: „Збоченці, принайменше мужчини є це переважно резонери, що стараються для оправдання своєї пристрасти вишукувати аргументи фізіологічні й метафізичні, смішні у своїй пересаді“***). Людина, зраціоналізувавши свою мрію, з обекту амбіції робить щось „нерозумного“, „нельогічного“ — а з продукту раціоналізації (поневолення) робить обект гордості, амбіції.

VIII

При кінці застановить нас ще питання, чому одні люди вибирають перший, Грінів вихід із подібних ситуацій — відкидають утопію, другіж знову — приймають її й намагаються її зраціоналізувати, або повірюють в неї, як в щось бездискусійне, догмат — як жиди в старий завіт. Є це kwestія по більшій часті типу людини.

Г. Грін за Юнгом подає два типи людей: екстравертиків і інтровертиків. Мусимо признати одній людині більшу, другій меншу спосібність і здібність до ураз загальмувань у стремлінні людської життєвої енергії до „розв'язання“ себе, виладування й розвитку. Ті розвиткові тенденції, якими проявляє себе життєва енергія мусимо признаги вродженими й сталими кожному гатункові звірят. Всяке діяння людини, її зусилля зводяться до акції й реакції між людиною а оточенням. Життя є безнастанним пристосовуванням себе людиною до оточення, до умовин свого існування й зусиллями до зміни оцього зовнішнього світа — пристосовуванням зовнішніх умовин до себе. Людина має дві можливости до виходу з ситуації незгідности свого „я“ з оточенням: або змінити в якийсь спосіб своє „я“, приноровити його до обставин, або старатися обставини приноровити до себе — нагнути оточення до свого „я“. Залежно від цього, як людина реагує — чи гнеться чи нагинає — поділити можна людей на два типи. Грін зве перший стратегічним типом. „Стратегік є це тип названий Юнгом „інтроверсійним“. Життя для нього є взаїмним пристосовуванням оточення й людини“. „Другий тип, навпаки, старається жити так, що змінює своє оточення. Юнг називає, цей тип „екстраверсійним“.

Ясна річ, що тип, який живе в той спосіб, що старається пристосовуватися до зовнішніх умовин в ситуаціях таких, які я наводив, найде вихід у пасивній поставі, у раціоналізації свого положення. В конфлікті між своїм становищем і амбіцією не вибере активізму реального, як зробивби це тип екстравертика, лише пасивізм. Залежно від інших умовин пасивізм його буде і зовнішній і внутрішній —

***) G. Vachet — Niepokój płciowy ст. 34

т. зн. дійде до негачії всього, що лише стало на перешкоді його бажанням і негачії самих бажань та — щоби бути консеквентним, через узагальнювання створить пасивістичний універсалізм, слідний у всіх майже релігіях азійського походження.

Пасивізм може обмежитися лише до відношення супроти існуючих умовин, а енергія людини звертається до активізму самого процесу раціоналізації мрії, що має заступити дійсність. І так зраціоналізована мрія приймає вигляд теорії. Не дивно отже, що переважно всі подібні теоретики, це здебільша загальновідомі „Гені“ з „гіпертрофованим“ інтелектом, при чім цю гіпертрофію міряється розмірами написаних томів. Богато правд при тім видвигаютъ ці теоретики, — в чім їхня заслуга — але ці правди вміло вживані стають маскою для зарази-утопії. Всі ми відчуваємо якусь „недокладність“ земного життя — є якийсь диссонанс між нашим „я“ і самою суттю життя, що я вже вияснив у вступі. Ціж люди, маючи справніші мозки від загалу, зраціоналізують йому його становище.

Не дивно отже, що ці теоретики які „відчули“ вагу життя є напричуд працьовиті, а з під їх пера виходить багато „життєвої мудрости“, бож усей активізм та енергія людини спрямовується в подібних випадках на одну річ — потребу самозамилення, потребу раціоналізації, що дає їм можливість існування в таких умовинах, що виключаютъ існування нормальної людини, вона їм дає вдоволення. Явна мрія є ідеальним заспокоєнням бажання, а вдоволення, що товаришить їй є такі самі які булиб при заспокоєванні бажання, виконувані самої інстинктової чинности. „Затоплювання себе в мріях є отже втіканням від „дійсности“, а скермовуванням себе до приємности“ — говорить Ірін.

Найважнішою причиною, що одні люди реагують так а другі інакше на зовнішні явища, мусять бути вроджені диспозиції людини та „вроджений“ нахил до ураз, загальмувань психічної енергії. Найтревалішими та найбільш багатими в наслідки є урази й загальмування життєвої енергії у молодости, коли то наше „лібідо“ переходить свої розвиткові стадії. Коли на якийсь з них задержиться розвиток „лібідо“, осібняк лишається недокінченим. Це перше загальмування — якби магнет, що потягає за собою ряд інших — стає спеціальною, набутою причиною до подібних здушень та хворіб душі, що є наслідками цих здушень.

Лікування таких недуг є дуже важке через спротив психіки осібняка признатися до причини душевних ураз та головно їх першої причини, що зайшла в ранній молодости. Тому психоаналіза приміное при ліченні т. зв. методу регресій, т. зн. вертання до чимраз давніших переживань, бо актуальна ураза, як я вже сказав, є одною з цілого ряду інших. Психічний спротив не дозволяє здемаскувати працю

несвідомости — тому то подібні люди, коли їм виявити дійсні мотиви їхнього діяння, дуже запальчиво опонують, противляться та ще й накидуються з лайкою, попихані до цього несвідомістю, не знають, що оця їхня лють є власне доказом існування дефекту в їхній душі, замкненого, здушеного комплексу, якого відпечатання грозить здемаскуванням цілого процесу душення „неприємностей“. Херий ніколи не признається й не знає про свою недугу, а як вона приймає часом і тілесні прояви (в тяжких випадках), то не знає причини й цих симптомів. Про це дбає т. зв. „психічний цензор“, щоби ані крихтка несвідомости психічних процесів людини не вдерлася до її свідомости в своїй чистій формі, ворожій амбіціям „я“ людини, бож може здискредитувати всі їхні „тайні“, здушені стремління, на які не годиться почуття дійсности, умовини й мораль та „ідеальне“ „я“ особовости.

Бенжамен Креме.

Мистецтво й демократія

(З французького)

Моріс Шарні, літературний критик *Progés Civique* влаштував серед читачів журналу цікаву анкету. Він передрукував, без підпису авторів, ряд текстів з новочасних авторів, як Рімбо, Валері, Пруст, Жіраду, Кокто, Дельтель, Кльодель, Дюгамель, Сюарес і ін. „Чи ви це розумієте? Подобається це вам?“ — питалася анкета і, як треба було сподіватися, велика більшість читачів відповіла, що ані розуміє, ані любить цієї новітньої літератури.

Звідди вже один крок до висновку про розбрат між читаючою публікою і модерною літературою, крок, перед яким, на мою думку — треба надуматися, чи його зробити.

Передусім вибір Шарні — є довільний, можна сумніватися, чи зібрані ним взірці дійсно репрезентують сьогоднішню літературу. Крім того відсутність контексту або конечних пояснень затемнюють авторів навіть приступних як Лярбо чи Ромен. Це все одно, як би ми хотіли показати комусь чийсь хату — крізь дірку від ключа замість крізь настіж відчинені двері. Але Шарні своєю анкетною ставляє важливу проблему — про відношення між мистецтвом і демократією.

Проблема — мистецтво й демократія — відносно нова. Вона заявила разом з запровадженням демократичного ладу, загального виборчого права і примусового навчання. Коли Расін або Молер відкликалися від критиків до публіки, — вони відкликалися до еліти, до двору, до Парижа.

Перші герці між ширшою публікою й мистцями зачинаються в часи романтизму. Ці герці переминаються в правильній бої в добу натуралізму. Теофіль Готе, романтик і Фльбер-

натураліст обдаровують однаковою погордою „буржуа“, крамаря. Але остаточно розділ межи мистецтвом і ширшою публікою наступає щойно за символізму. Уперше в 1886 „пересічний француз“ кидає анатому на красне письменство, закидаючи йому незрозумілість.

Романтизмові ширша публіка закидала його зневагу правил, його анархічні інновації (помішання жанрів і пр.), його тривіальність; натуралізмові — головню його вульгарність, низьке поняття про людину. Але ніколи перед символізмом, який щодо часу збігається з поширенням у Франції світського навчання, не закидували літературі її герметичности (щільної замкнутости). Жюль Леметр, довбуш тодішнього фактисейства, силкувався пояснити дорослим поеми Верлена, які тепер розуміє кожний тринадцятилітній хлопець без чиєїсь посторонньої помочі. Ця символічна література, що видавалася така темна й заплутана, поволі переїдилася, стала яснішою (бодай в своїх головних творах, єдино нині читаних). Зробило своє і призвичаєння, і подібно як буржуазні родини подивляють тепер імпресіоністичні полотна, цілком незрозумілі їх родичам, так і Верлен, Рене, Ляфорг, Джемс заняли місце в усіх буржуазних книгозбірнях.

Отже не маємо чого трівожитися, що лишаються незрозумілими деякі автори зацитовані в анкеті Шарні. Це немінуче зявище добре схарактеризував Пруст: „Всяка новина вимагає занехання шаблону, до якого ми призвичаїлися і який здавався нам самою дійсністю; тому й всяка нова література, всяка нова оригінальна музика видаються публіці штучними і прикрими“. Аж до дня, очевидно, коли видиво оригінального мистця, звульгаризоване ним самим, а особливо наслідувачами, не збаналізується і через те не прийметься загалом.

Коли (від часів символізму) французька література або бодай частина її, стала менше ясною, то сталося те через умисне легковаження льогіки і ясности. Труднощі тексту Малларме, Валері або Сен-Джон-Перса, можна легко перебороти. Ці труднощі повстають через поминення посередних звен, шаблів у думці або в образі, через свого роду скок поета, який дозволяє йому перестрибнути просторинь, яку ми звичайно переходимо крок за кроком, помацки. Є ці труднощі зрештою того самого порядку, як і ті, що їх здимуємо в тексті Шекпіра або Данта. Питання, чи така література оправдана? Перед цим питанням треба розв'язати інше — чи такі автори в стані уділити свої думки й емоції читачам? Що така література може всіх нас зворушати, як ірреальні, але звабливі будівлі наших снів, що вводять нас в країну позаможливих можливостей; що ця література дає нам сполучення слів і чергування речень хоч нелогічних, та привабливих і сугестивних, це поза всяким сумнівом. Але смакувати в такій літературі, пересічний читач не здолає. М. і. треба знати, що ворожість до „літератури авангарду“ (від часів романтизму) знахо-

димо не так серед читачів без культури, як серед читачів, що вже „брали щось у школі“, яких ідеалом письменства лишилися шкільні взірці грецькі, латинські і французькі XVIII віку і які уважали за зміст літератури студіювання людської душі.

Якраз за занедбання цього студіювання й обвинувачували по черзі — романтизм, натуралізм і символізм. Ми знаємо чого варта були ті обвинувачення, бо знаємо що в останнім віці знання і зображення людської душі стало далеко богатшим.

Єдиний спосіб наблизити ширший загал до літератури, до новочасного мистецтва, це переконати його, що те мистецтво приносить йому такі відкриття в сфері людської душі, про які не знало клясичне мистецтво.

Без сумніву, школа і критика грають велику роль у вихованню мистецького смаку ширшої громади: вони показують суспільну, історичну і моральну вартість тексту (найбільш приступні утілітарні вартости), потім його психольогічну вартість, нарешті вартість поетичну.

Що через брак відповідної освіти учасники анкети не пізналися на пропонованім їм тексті, нема в тім нічого дивного. А всетаки, коли хтось не розуміє якоїсь річі, то для пояснення того є два здогади: або сама річ є незрозуміла, або той хто її намагається зрозуміти не є для того досить інтелігентний. Коли заходить другий випадок, його дуже легко пояснити. Майже всі читачі тяжко заробляють на хліб. Тимчасом мистецтво це безінтересовна чинність, якої передумовою є вільний час, без якого навіть не можна мистецтвом насолоджуватися. Крім того всякий оригінальний твір вимагає від читача певного зусилля, щоби собі той твір присвоїти. А для того знова потрібно, щоби він мав вільну хвилину застановлятися над своїми почуваннями і стремліннями. Певно, це гарно коли хтось, акби йому тяжко не жилося, може присвятити кілька годин літературі, але не може собі на це дозволити ширший загал. Ось чому перші продукти мистецтва (як і городу) зарезервовані упривілейованим, тим, що мають час.

Мистецтво звертається лише до одиниць, що гідні його. Демократія, поширюючи освіту, збільшила число читачів. Але для їх більшости процес читання — це лише процес пасивного відтворення не активної розваги, не поширення себе самого. Для того мистець, коли не хоче поменшити свою вартість і значіння, не має чого уважати на загал. Він повинен творити так як йому наказують ті його внутрішні домагання, які сам ставляє до себе.

Середній рівень людськості — це пересічність. Чомуж дивуватися, що людськість любить в мистецтві те, що вже знає і бачила? Великий природний закон — закон найменшої напруги. Чомуж дивуватися, що — трудне до зрозуміння мистецтво — не буде радо прийняте? А всеж це незрозуміле,

погорджуване мистецтво відплачує пересічній публиці добром за зло. Поволі воно розширює її овид, її візію природи, її способи споглядати, відчувати, думати, висловлюватися.

Але, скажуть мені, чи не буває нераз, що нагло наступає безпосередній контакт між мистцем і масою, коли перший дає форму і вираз почуванням і стремлінням маси? Це може статися, але в царині плястичного мистецтва (катедралі) або музики, і напевно ніколи не ставалося в царині літератури.

Надаремно мріяти про мистецтво для народу. Майже злочин є сподіватися цього, бо це було-би з природи річи мистецтвом другорядним. Не треба плутати народнього мистецтва з мистецтвом для народу. Народне мистецтво, поезія, народні байки зродилися з довгих хвилин вільного часу, що дають змогу присвятити вільну увагу своїм почуванням і бажанням народів хліборобів або пастухів, які не знають примусової праці, ані вичерпуючого існування промислового пролетаріату наших часів. Пролетарське мистецтво могло-би зродитися лише, колиб умовини праці радикально змінилися. Селянське мистецтво має за виключне майже джерело довгі дні і вечори примусового зимового відпочинку.

Новочасне мистецтво не має чого йти до народу, нарід має віднести до нього. Але нарід корше не прийде до мистецтва, аж матиме відповідні вільні хвилини. В мистецтво не входить загонами, демократично, до нього приступається поодинокі, аристократично*).

О. Думін

Про причини обмеження чисельності легіону У С С

(В 20-ті роковини виступу УСС.)

Галичина з ентузіазмом привітала вибух війни між Австрією і Росією. В одному (серпні) місяці зголосилося в ряди українського війська біля 28 тисяч добровольців. Та австрійські правлячі круги не дозволили на організацію українського легіону в таких розмірах, як це мріялось українській суспільності, а поставили йому *numerus clausus* і звели його боеве значіння до мінімуму.

Які були причини обмеження чисельності української військової добровольчої формації, що до речі мало такий фатальний вплив на вислід нашої визвольної війни?

На це питання можна відповісти тільки здогадами. Бо дотепер немає ще ніяких документальних даних, які моглиб

*) Увага, яку треба-би пам'ятати нашим „групшманам“ обабч корпону, що формуванням літературних загонів або товариш в взаємній адо-рації думають врятувати — або назіть створити — літературу, заступаючи індивідуальність числом, а культуру — муштрою. *Редакція.*

автентично в'яснити цей трагічний епізод з історії наших змагань. В актах Львівської Військової Команди і австрійського Начального Командування Армії (НКА) вони може й заховалися, але ці документи не скоро нам вдасться видобути. Треба вдоволитися здогадами.

Насамперед слід спростувати загально прийнятий погляд, будьтоби австрійська військова влада обмежила чисельність легіону УСС щойно в Стрию 2 вересня 1914 р. Вдійсності, як це розкрив у своїх спогадах М. Галушинський¹⁾, австрійська військова влада поставила для українського легіону *numerus clausus* ще перед його виїздом зі Львова а точніше в другій половині серпня. Українських добровольців, як інформував Галушинського полк. Моллік, не сміло бути вище 5 тисяч, з чого Галичині призначено 3 а Буковині 2 тисячі. Галицькі добровольці могли зібратися у кількох більших містах²⁾ де булиби зведені у відділи. Найбільшою військовою одиницею, в яку могли об'єднатися добровольчі відділи мав бути курінь. Отже на терені Галичини дозволялося всего на три куріні і то самостійні, не сполучені в одноцільну українську формуцію.

Звертаю увагу на одно: зі слів Галушинського виходило, що *numerus clausus* установила сама Львівська Військова Команда. І дуже можливо, що так Галушинського інформував полк. Моллік, але цьому суперечить згадка полк. Молліка, що організацією буковинських добровольців займається посол Василько. Про це, щоб Василько мав якінебудь звязки і знанси з Львівською Військовою Командою не відомо, зате відомо, що справи українського легіону „обробляв“ він особисто у Відні в міністерстві війни а при допомозі своїх товаришів і приятелів різних австрійських старшин, мабуть також в австрійській военній квартирі. Послідовно не сама львівська Військова Команда прийняла рішення обмежити число українських добровольців а мусіла одержати того рода вказівки з місця, з яким Василько мав безпосередню або посередню стичність і де його знали, тобто з міністерства війни або з НКА. А що в другій половині серпня на военному терені, яким була Галичина вирішною владою було НКА, то тільки й від його міг вийти такий наказ.

В серпні визначило воно число галицько-українських добровольців до трьох тисяч а 2 вересня, коли вони зібралися в Стрию, до двох тисяч. Який змісл мало це розпорядження? сні його видано його і з якою метою, певної відповіді не має, її мусить заступити здогад.

Їх є кілька. Найповажнішим є здогад, що *numerus clausus* легіону УСС спричинила вища рація австрійської державної

¹⁾ З Українськими Січовими Стрільцями. „Діло“ з 1934. — фейлетон 18.

²⁾ Пор. мою статтю: Початки організації Українських Січових Стрільців. „Вістник“ 1934 кн. 7/8. ст. 559.

політики, обосновуючись на ідеї про можливість узгодити австрійські і російські інтереси. До цієї закордонно-політичної концепції прихилилися в першій мірі австрійські військові круги, а з окрема начальник австрійської генеральної булави ген. Гецендорф. Свідчить про це представник німецького Найвищого Військового Командування при австрійській воєнній квартирі ген. Крамон. „Рівночасно розвивав він (ген. Гецендорф — О. Д.) перед міністром закордонних справ думку — читаємо в споминах ген. Крамона — про можливість порозуміння з Росією за посередництвом одної нейтральної держави. Австрія віддає Галичину аж по Дністер і Сян, а за це одержує свобідну руку супроти Сербії, Чорногори і Альбанії; Росії ж забезпечується по можливості незаперечене посідання Босфору і Дарданелів³). Заходи біля замирення з Росією на повищих основах, були підняті — як довідуємося зі споминів бувшого австрійського міністра закордонних справ Буріяна⁴)—Осередчіми Державами, весною 1915 р. Посередництва піднялася здається Данія а в кожному випадку данський державний радник Андерзен був тим, що їздив з їхнього доручення в Петербург... Місія Андерзена успіху не мала.

Аж в лютому 1917 р., як оповідає наслідник Буріяна, гр. Чернін⁵), Росія вже сама зголосилася у Відні за посередництвом дипломата одної нейтральної держави з пропозицією розпочати мирні балачки. Може бути, що Осередні Держави булиб з нею зговорилися та тимчасом царя скинуто.

Австрійський кадровий старшинський корпус — як вияснює ген. Крамон — в Сербії а головню в Італії вбачав заклятого ворога монархії і війна з цею останньою вважалася в тих кругах найважлишою справою, натомісць з Росією не тішилася популярністю Чи тільки самі почування штовхали Гецендорфа, як відомо завязтого ворога Італії, на дорогу шукання порозуміння з російським сусідом, певно сказати не дасться, та це маловажна річ, а головне те, що він такі заходи робив. Ген. Гецендорф мусів розуміти одно: що Росія є дуже дражливою на точці української справи і що українське питання це її невральгічна точка⁶). І коли хочеться з Ро-

³) A. von Cramon: Unser österreich-ungarischer Bundesgenosse im Weltkriege. Ст. 20.

⁴) S. Graf Burian: Drei Jahre aus der Zeit meiner Amtsführung im Kriege. Ст. 139.

⁵) O. Czernin: Im Weltkriege. Ст. 192.

⁶) Буріян в своїх споминах (ст. 32) пише таке: „Автократія в Росії почулася зрушеною в своїх основах глибокосягаючим ферментом у внутрі. Коли ще було щось, що здискредитованому режимові могло надати свіжого блиску, могло почування народніх мас відвернути від спокус революційної пропаганди, то це було скорє здійснення старих ідеалів: хрест на Святій Софії і освободження всіх славянських братів через поконання Німеччини і Австро-Угорщини, які хотіли панувати на Балкані і в Туреччині, особливож поконання Австро-Угорщини, яка не побоялася своїми українофільськими махінаціями сіяти незгоду навіть серед населення Росії“.

сією досягнути порозуміння то не слід торкати її найбільш болючого місця, не можна розмахувати червоною плахтою „українофільських махінацій“ перед очами розюшеного московського бугая.

Дозволяючи на організацію українського війська — так musili розважати австрійські військові круги — Австрія роздражнить Росію до крайности і зірве всі мости до порозуміння. Одиноке на щ^о можна погодитися це сформування кількох менших українських військових відділів необеднаних в одноцільну формацію. Малі відділи легко загубляться в гущі австрійської армії⁷⁾ а в разі потреби їх можна буде легко зліквідувати. Зате з більшою українською формацією булоб тяжче упоратися — отже найкраще її взагалі не виставляти.

І тільки повищим здогадом можна пояснити, чому українцям дозволили на організацію військового відділу в силі 3 тисяч а опісля 2 вересня тільки 2 тисяч а полякам на організацію двох легіонів по 9 курінів (8 лінійних і 1 запасному) та 2—3 сотні кінноти кожний. Цікаво, що коли Головна Українська Рада в маніфесті з 3 серпня, виданому отже ще перед вибухом війни з Росією⁸⁾, закликала український нарід станути без ніяких застережень і однодушно проти царської імперії по стороні Австрії і заявляла, що „побіда австро угорської монархії буде нашою побідою“, то польський політичний провід щойно 16 серпня, після довгих переговорів у Відні, ршив звязати з нею свої політичні комбінації і національні надії.

Австрія вірила в можливість австрійсько-російського компромісу, в розділ посідання Австрії і Росії і розмежування сфери їх впливів по лініям Сян-Дністер, західні границі Румунії і Болгарії та Дарданелів. Польська справа для тої комбінації небезпеки не представляла, зате підпирання українського сепаратизму, або як її називає Буріан „українські махінації“ могли покласти між Австрією і Росією непроходиму безодню. Так musili оцінювати, впрочім не без слухности, значіння українського питання австрійські відвічальні круги і витягали з цього практичні консеквенції. Поливали український военний запал холодною водою.

Другою причиною обмеження чисельности легіону УСС чи власне українських добровольців — бо як з попереднього видно, австрійське НКА не наміряло творити одноцільної української формації — могла бути відмова першого команданта УСС радника і тоді четаря УСС Рожанковського від походу на Почаїв згл. Камянець. Про це точніше була вже мова

⁷⁾ Про майбутнє вжиття українських добровольців інформував полк. Моллік Галушинського так: „Робота їх буде того роду, що малими відділами (підчеркнення моє — Д. О.) будуть приділені до військ, що будуть посуватися наперед і творитимуть або їх чоло (?) або хоронити їх зади, а головно творитимуть звязок між місцевим населенням і чужомовною армією“.

⁸⁾ Австрія виповіла Росії війну 5 серпня.

в моїй попередній статті в „Вістнику“⁹⁾. Тепер постарасмося коротко розглянути наскільки австрійському НКА могло заляжати на цій виправі.

Із російського воєнного пляну австрійська генеральна булава знала стільки, що головні сили російських військ при значених проти Австрії скупчуватимуться на випадок війни в районі Люблин-Холм. Неясним їй зате було: які пляни снує противник на сході за Збручем, чи він думає також над згромадженням якихсь більших сил також на Поділлі для зачепу австрійського правого крила, чи обмежиться тут обороною і всі лишні корпуси перекине з Правобережя в люблинсько-холмський резервоар? По всій правдоподібности ген. Гецендорф числився мало з появою таких російських мас від сторони Збруча, які звідти надтягнули в 20-тих днях серпня 1914 р.

Коли отже вибухла війна, австрійське НКА забезпечило східню границю Галичини майже виключно кіннотою. На просторі Броди-Скалат розгашовано п'ять кінних дивізій. Та хоч австрійське НКА і не сподівалося зі сторони Кам'янця. Почаїва появи сильних російських стягових об'єднань то всежтаки воно не занедбувало впевнитись, що дійсно діється поза цією лінією. Кінні дивізії одержали вказівки пробитися через російську заслону для вияснення, що діється на Поділлі. Тодіж мусіла зродитися й думка вжити до цієї праці також УСС. Дотепер невідомо хто перший впав на цей оригінальний помисл, сам консуль Урбас, чи хтось з австрійського НКА, а Урбас мав тільки підбадьорити УСС до виправи. Доволі того, що австрійське воєнне керівництво могло на неї покладати великі надії, раз тому, що кіннота не спромоглася на виконання свого завдання (одну з кінних дивізій москалі змасакрували скорострільним вогнем), а по друге тому, що вістки про концентрацію значніших ворожих сил на Поділлі множилися щораз то більше¹⁰⁾

На щастя команда легіону відмовилася від цього очайдушного підприємства. Кажемо на щастя, бо якраз в тих районах куди УСС хотів вислати консуль Урбас скупчувалися дві російські армії; в районі Почаєва 3-тя ген. Рузького а в районі Кам'янця 7-ма ген. Нікітіна. Між тими обома ар-

⁹⁾ Найточніше розповідає про цю справу М. Угрин-Безгрішний в: Нарисі історії „Українських Січових Стрільців“ Ч. 1, ст. 58—71.

¹⁰⁾ Першим що подав (15 серпня) австрійському НКА автентичні вістки про сформування трьох російських східних армій був австрійський консуль в Яссах. На другий день зголосив це саме полковник жандармерії на Буковині полк. Фішер. Це останнє зголошення називають австрійські воєнні письменники найважливішим в цілій світовій війні. Ген. Гецендорф Фішероного зголошення або не одержав до рук або збагателізував. В 1927 р. над цим питанням розвелася була на сторінках „Neues Wiener Journal“ жива дискусія. (Пор. статті: Seeliger: Die Wichtigste Meldung im Weltkrieg — Gen. a. D. Domnig: Hat Conrad die Fischer-Meldung erhalten? — Gla'se-Hörstenau: Die wichtigste Meldung im Weltkrieg).

міями формувалася ще 8-ма армія ген. Брусілова в районі Проскурова. Значиться УСС булиб, так мовити, влетіли в львину печеру, і хіба лишнім є обясняти, що за доля ждала курінь добровольців-новобранців узброєних в крісі систему Верндля (однострільні), колиб радник (тоді четар) Рожанковський був повів його на Почаїв або на Камянець. Та не в цьому діло а в тому, що австрійське НКА не знаючи організаційного і вишкільного стану легіону могло витолкувати собі його відмову від згаданої виправи як саботаж і могло витягнути з цього відповідні висновки.

Третя гіпотеза про причини *pignus clausus*: опір УСС складати присягу після формули абовязуючої австро-угорської армію, отже тільки на вірність цісареві Франц Йосифові I. і домагання формули, в якій булоб сказано про вірність Україні і українському народові.¹¹⁾

Але свого постуляту український легіон австрійським військовим властям, принаймьніше офіційно, до відома не подав. Навпаки, виглядає так наче команда УСС старалася загаїти перед своїм начальством Львівською Військовою Командою це стрілецьке домагання.

Між 14—17 серпня — як розказує в своїйому Нарисі М. Угрин Безгрішний¹²⁾ — покликано рад. Рожанковського до Львівської Військової Команди. Там подано йому, між іншим, до відома, що УСС мусять зложити присягу, а тоді перейдуть на державне удержання. Полк. Рімль сказав, що він присяги не вимагає зараз, але рад. Рожанковський хай дасть йому в тій справі писемну відповідь. На це рад. Рожанковський заявив „що відносно присяги не буде майже ніяких перешкод, а відповідь прийде за кілька днів, коли тільки верне з Відня голова Української Ради, др. К. Левицький“.

¹¹⁾ Тут справа настільки неясна, що дотепер з літописців УСС ніхто не сказав як власне формували своє домагання УСС: присяга по спеціальному тексті, чи: доповнити австрійську формулу згадкою про Україну і український нарід. Галущинський (ор. сіт. фейлет. 25) каже, що в Стрию речник стрілецької опозиції студ. Данилович (мабуть) виступав з домаганням, щоб УСС не склали австрійської „але спеціально тут на місці уложену стрілецьку присягу“. Одначе інформації Галущинського треба приймати з обережністю, бо мимо того, що він писав свої спогади за свіжої памяти (в 1917), багато дечого призабув. Тому булоб великою прислугою для історії наших визвольних змагань, колиб це питання вияснили бувші організатори УСС а передусім радник Рожанковський. Після Галущинського добровольці нібито були за тим, щоб здержатися від присяги взагалі так довго „доки не будуть усі їхні права і обовязки ясно означені“. Алеж між 14—17 серпня полк. Рімль закомунікував радникові Рожанковському (гл. М. Угрин-Безгрішний: ор. сіт. ст. 43), „що організація УСС має наступити на основі статута після цісарського патенту з 22 серпня 1851 р. Д. д. з. 191“. А там все це було означене.

¹²⁾ Відносно праці М. Угрин-Безгрішного дозволю собі висловити здогад, що автор, відносно взаїмовідносин команди УСС і Львівської Військової Команди до 18 серпня, використав в ній або записки рад. Рожанковського або його устні інформації і для даної справи являється головним джерелом.

З того отже можнаб догадуватися, що команда легіону не інформувала Львівської Військової Команди про фермент серед УСС в зв'язку з присягою. Але не може бути сумніву, що австрійське військове начальство у Львові знало про нурту-ючі в стрілецькі опозиційні течії. Полк Ріммель, як прихильник стрілецького війська, не прикладав до цього кипіння великої ваги, бож постулят доповнення формули присяги не був ще таким виявом нельояльності супроти Австрії. Інтелігентна людина його розуміла: українська молодь вступала масово в ряди добровольців передусім з бажанням визволити свою батьківщину. Нічо дивного, коли тій своїй постанові і боротьбі з Московщиною бажала вона надати святочний вираз у відповідній присязі. Зрештою з подібного приводу у польському східньому легіоні кипіло ще більше.

Та десь біля 17 серпня¹³⁾ місце полк. Ріммля заняв полк. Лямезан. Тут годі розводитися над ролею цієї людини в історії Січового Війська, доволі коли скажемо, що він був його послідовним противником. В обговорюваному випадку немає конкретних доказів, що полк. Лямезан покористувався опором УСС складати присягу по австрійській формулі і представив його перед НКА як саботаж а добровольців як непевний елемент і тим робом добився *punetus clausus*. Але щось про це Галущинському натякав пізніше на Закарпаттю, чи то полк. Моллік чи то якийсь інший старшина з булави корпусу ген. Гофмана (отже ознакочлений з позакулісовими подіями). В кожному разі справа присяги, відповідно спрепарована, надавалася зовсім добре на те, щоб вплинути на зменшення чисельности легіону.

Це третій здогад. А четвертий: австрійські правлячі круги не дозволили на виставлення більшої української військової формації просто ізза небажання підсичувати українські національні аспірації і переймати на себе супроти українців якінебудь, чи то моральні чи то політичні, зобов'язання. Вони слушно могли міркувати, що після більш-більш щасливого закінчення війни українці не вдоволяться дотеперішнім своїм політично-правним положенням а піднесуть ряд постулятів маючих на цілі їхне рівноуправління і очевидно тим більше настирливо чим більша буде їхня роля як півсамостійного чинника в війні. Щоби отже не створювати для цього „прецеденсу“ треба було самостійну ролю українців в обороні Австрії звести до мінімум.

Врешті п'ятий здогад: *punetus clausus* спричинили обвинувачення українців в русофільстві і масові арешти та юстифікації підозрілих в зраді. Отже льогічно: організувати більшу українську військову одиницю значилоб давати в руки

¹³⁾ Галущинський, приїхавши 18 серпня до Львова, говорив в справах легіону УСС у Львівській Військовій Команді вже не з полк. Ріммлем а з полк. Лямезаном.

кріс тисячам людей настроєних прихильно не до австрійської монархії а до Москви.

Оце булиб мотиви, що могли спричинити дворазове огранічення чисельности легіону УСС. Котра з них найбільше заважила на тому рішенню австрійських відвічальних кругів годі сказати, але слід признати, що всі повище наведені причини могли ділати в різних комбінаціях рівночасно. В кожному випадку наші тодішні політичні провідники і організатори легіону не повинні занедбати в двацяті роковини виступу УСС „на кровавий тан“ кинути грудки на стрілецькі могили і також причинитися до насвітлення питання „хто і що?“ підповіло австрійським державним керманичам це злощасне рішення.

М. Кордуба

Де перебував Шевченко під кінець 1843 і 1844 р?

Ол. Кониський у своїому життєписі Шевченка каже: „З Яготина і України Шевченко вертає до столиці під кінець року 1843¹⁾“. Відтак згадує, що в першій половині лютого 1844 р. Тарас з Петербурга їздив у Москву; „запевне не відаємо, чого він туди їздив: можемо тільки гадати, що він їздив порадитись з Бодяньським про видання „Живописної України“²⁾. Ще дальше впевняє, що „1844 р. Шевченко рушив на Україну коли не раніш, так ні в якому разі не пізніш липня. Думаю, що перш за все він заїхав до Репніних, а потім до рідної Кирилівки“³⁾. А в кінці: „Далі відомо нам, що під кінець листопада р. 1844 Шевченко був уже в столиці“⁴⁾. Подібні твердження зустрічаємо також і в пізніших працях про Шевченка. І так Ол. Новицький згадує, що Тарас побував на Україні в літі 1843 і 1844 р., де багато намалював портретів і краєвидів“⁵⁾, а в реєстрі малюнків Шевченка подає, що краєвид „Могильні хрести у Суботові“ (№ 135) намальований в осені 1844 р. та що знимки; „Мотрин монастир“ (№ 140) і „Чигиринський монастир дівочий“ (№ 141) зроблені 1844 р.⁶⁾. В життєписі написанім Б. Лепким⁷⁾ не згадано, як довго Шевченко перебував на Україні в часі своєї першої подорожі, а з дальшого оповідання можна тільки здогадуватися, що літом 1844 р. не виїздив з Петербурга; також подано хибно що він був у Москві в березні 1845 р., по дорозі з Петербурга на Україну. С. Єфремов, цитуючи уступ з листу

1) Тарас Шевченко — Грушівський, т. 1 Львів 1898 ст. 132.

2) Ibid. ст. 136. 3) Ibid. ст. 138. 4) Ibid. ст. 143.

5) Т. Шевченко, як маляр, Львів-Москва 1924 ст.17. 6) Ibid. ст. 50-51.

7) Повне видання творів Т. Шевченка т. 1 Київ—Ляйпціг с. а. (1919?)

кн. Репніної з 19 червня 1844 р. про Полтаву, додає: „Бувши коло того часу в Полтаві, Шевченко змалював краєвид на монастир та будинок Котляревського“⁸⁾ Найновіший біограф поета, Є. С. Шабльовський, каже лише, що Шевченко з жовтня до 9 грудня 1843 р. і відтак з 23 грудня 1843 до 10 січня 1844 р. був в Яготині у Репніних⁹⁾; про це де поет перебував літом 1844 р. зовсім не згадує.

Між тим джерела до життєпису Шевченка оголошені новітніми часами, а особливо його листування, матеріали видані М Гершензоном, хронологія віршів з позначенням місць, де вони повстали дають спромуго виповнити цю прогалину життєпису поета, а бодай зовсім певно встановити його місце перебування в назначений у заголовку час

Перш за все приходиться ствердити, що Шевченко під кінець 1843 р. зовсім не вернув до Петербурга, лише до кінця року і поза новий рік оставав на Україні. Про це зовсім виразно говорить сама княжна В. Репніна в листі до Шарля Сйнара з 1844 р., оповідаючи про приїзд Тараса до Яготина в жовтні 1843, його перебування там до 9 грудня, відїзд з Капністом та знова через два тижні поворот в Яготин. Вкінці додає: „Він (Шевченко) відїхав 10 с'чня. Після того він іще цілий місяць прожив у наших місцевостях, але більше до нас не заїздив... Тепер він у Петербурзі, в Академії мистецтв“¹⁰⁾. Таким чином сцена сердечного прощання поета зі старим кн. Репніним на добраніч в переддень нового року 1844, яку описує Чалий¹¹⁾, зовсім можлива і правдоподібна і Кониський, оспорюючи її з боку хронологічного, знова не має рації. Про дальший побут поета на Україні свідчить й недавно віднайдений лист з 22 с'чня, в котрім Тарас, весело забавляючись в кружку „мочимордів“, шугливо закликав М. Маркевича прибути негайно до Безбухівки, до компанії¹²⁾. Що правда оселя „Безбухівка“ в Полтавщині невідома, але це безперечно шутлива назва котрогось з хуторів у сусідстві з Турівкою, маєтком Маркевича. Значить, маємо документальне свідощтво, що Шевченко ще 22 с'чня 1844 р. гостював на Полтавщині і зовсім ще не збирався вертати до Академії. Згідно зі звісткою поданою в листі кн. Репніної його відїзд з України до Петербурга слід покласти десь коло 10 лютого 1844 р.

Але не пізніше, бо вже 19 лютого бачимо його в Москві. Цим днем і Москвою помічений його вірш „Чигирин“, присвячений М. С. Щепкінови, славному артистові московського театру, з котрим поет тут познакомився і заприятинився щиро. Про цей свій побут у Москві згадує Тарас відтак в листі писаним 13 мая 1844 р. з Петербурга до Ос. Бодяньського,

⁸⁾ Повне зібрання творів Т. Шевченка під заг. ред. С. Єфремова, т. III Листування, Київ 1923, Коментарій ст. 451.

⁹⁾ Т. Г. Шевченко, його життя та творчість, Київ 1934 ст. 106.

¹⁰⁾ Диві також М. Вольняк, Шевченко й княжна Репніна, Львів, 1925 ст. 19.

де кількома наворотами натякає на недавню особисту з ним розмову¹³⁾. Кониський, певний, що Шевченко ще в осені 1843 р. вернув до Академії, думав, що він умисне в якійсь справі в лютім 1844 р. їздив з Петербурга до Москви та здогадувався, що цею справою була потреба порадитися з Ос. Бодянським про видання „Живописної України“¹⁴⁾. Що так не було, показує зовсім ясно спосіб, в який у шойно згаданім листі до Бодянського Тарас торкається цієї справи. „Ще ось що — пише — чи я вам розказував, що я хочу рисовать нашу Україну; коли не розказував, то слухайте!“ Річ малася зовсім просто так, що Тарас, повертаючи з Полтавщини до Академії, вибрав шлях на Москву, щоби по дорозі пізнати місто і людей. В Москві пересидів тиждень. В дописці до листу з 26 падолиста 1844 р. до Я. Кухаренка згадує з досадою: „Чом ми не зустрілися в Москві в ту зиму! Я там проживав той самий тиждень, що й ти. Цур йому, аж нудно згадувать“¹⁵⁾.

З початком березня 1844 Шевченко був вже в Петербурзі і тут попри звичайні праці в Академії став заходитися коло підготовки видавництва „Живописна Україна“. Кониський, спираючися на спомини Вартоломія Шевченка, де сказано: „Здається 1844 р. Тарас знов приїхав у Кирилівку“¹⁶⁾, впевняє, що літом 1844 р. поет знова рушив на Україну, „коли не раніш, так в ніякому разі не пізніш липня“. Вартоломій, згадуючи з памяти про давні часи, просто переплутав роки; впрочім і сам він не був певний та обережно зазначив: „здається в 1844 р.“; на ділі, як зараз побачимо, було це рік пізніше, в 1845 р. „Раніше липня“ 1844 Шевченко не виїздив з Петербурга, бо 29 червня писав відтам лист до Бодянського¹⁷⁾. Не виїздив і в липні, бо поема „Сон“ зазначена поміткою: „Петербург 8 липня 1844 р.“. В серпні поет вдавався до „Общества поощрения художников“ з проханням, помогти йому до видання двох перших зшитків „Живописної України“¹⁸⁾, і передав до редакції петербурзького часопису „Съверная Пчела“ статтю про намічене видавництво, котра появилася в 193 ч. (з 25 серпня 1844). На той же час (серпень—вересень) приходиться покласти його стрічу в Петербурзі з харківським генерал-губернатором князем Мик. Долгоруким, котрому підніс в дарунку три перші естампи „Живописної України“ і за це дістав обітницю від князя, що зі свого боку підотре це видавництво. На цю обітницю Долгорукова Тарас покликуювався в листі до кн. Миколи Цертелєва, писанім теж з Петербурга дня 23 вересня¹⁹⁾. Петербургом і днем 18 жовтня 1844 р. помічений вірш „Хустина“. З Петербурга дня 26. падолиста 1844 р. поет писав лист до Я. Кухаренка²⁰⁾.

1) Русскіе Пѣписели т. 2 Москва 1916. 11) Жизнь и произведения Шевченка, Киевъ 1832 ст. 41. 12) Листування с. 1. ст. 17—18 13) Ibidm. ст. 18.

14) Тара: Шевченко — Грушівський, т. 1 Львів, 1898 ст. 136.

15) Листування ст. 21. 16) Правда 1876 ст. 25. 17) Листування ст. 19. 18) Ibidm. ст. 21—22. 19) Ibidm. ст. 19—20. 20) Ibidm. ст. 20—21.

Навіть колиб не було всіх цих фактичних даних, то сам один згаданий наприкінці лист Тараса до Кухаренка ви-старчав би як доказ, що поет в літі 1844 р. не їздив на Україну. В тім листі читаємо ось що: „Був я уторік на Україні — був у Межигорського Спаса і на Хортиці, скрзь був і все плакав“. Тут маємо виразне засвідчення самого Шевченка, що його поїздка на Україну відбулася „уторік“, тобто в 1843 р. Чиж можна припустити, щоби, перебувши щойно минуле літо на Україні, поет в падолисті згадував саме уторічню подорож, а промовчав недавню!

Значить, нема найменшого сумніву, що Шевченко в 1844 р. не виїздив літом на Україну. Прибувши з початком березня 1844 р. до Петербурга, пересидів тут цілий рік, зайнятий роботами в Академії, видавництвом „Живописної України“, прилаштуванням до друку „Чигиринського Кобзаря“ і „Гайдамаків“, „Гамалії“, „Тризни“ й ін. Щойно покінчивши Академію та отримавши диплом на „вольного артиста“, покидає 25 березня 1845 р. столицю і переїздить на Україну.

Таких помилок, недокладностей і невірних здогадів у згаданій праці Кониського є чимало. Цєю невеличкою статтею бажаємо звернути увагу наших шевченкознавців на це, що вже крайня пора подбати про новий життєпис Шевченка, що вдоволить би вимогам новочасної науки.

Дм. Донцов

Точка над І

Не можемо нарікати, що нашим часам брак почуття гумору. Коли ця стаття буде видрукована, череватий висланець виголоджені країни комунізму займе почесне місце в Лізі Народів „акул буржуазного імперіялізму“.

Тема, якій позаздривби Свіфт. Ленін називав Лігу „товариством розбишак і гнобителів народів“. В 1926 р. Виконком московського Інтернаціоналу домагався „єдиного пролетарського фронту проти Ліги Народів“; соціялістів європейських, що працювали з Лігою, викпивала Москва за „соціал-зрадників“ і „парламентарних кретинів“; „домом сходин“ для імперіялістів, параваном для їх крутіїств назвав Лігу Сталін, а Литвінов з постагтю, з якою совітські карикатуристи малюють налятих салом „буржуїв“, в звіті ЦК Компартії, в січні біжучого року — глузував з „припорошених пидлом архівів Ліги Народів“, з гордістю вказуючи на великі завдання „нашої червоної армії, нашої червоної фльоти і нашого червоного летунства“. І раптом—про армію ні слова, про „акул“ ні слова. Натомість, по закулісових торгах з Барту і зіншими „гнобителями народів“, перечекавши довший час в передпо-

кою, тишком-нишком вкрадається совітський Ванька-Встанька до „дому сходин“, де засідає „товариство розбишак“...

Мусіло зайти богацько річей, які й „не снилися мудрцям“, щобі світ зміг оглядати подібну фарсу!

Ця фарса не була одинока. Слідом за угодою з „імперіалістичними акулами“ наступила угода Кремля з „соціал-зрадниками“ і з „парляментарними кретинами“ 2-го Інтернаціоналу. Французька соціалістична партія і російська соціалдемократія (меньшевики), себто Блюми і Абрамовичі, — створили з московськими гангстерами єдиний фронт — для „боротьби з фашизмом“ за... „свободу демократії“. Ще вчора обидва крила соціалізму запозичали у баби Палажки й Параски аргументів для полеміки. Комуністи не називали Тома й Вандервельде інакше як „запроданцями буржуазії“. Соціалісти — лаяли компанію Сталіна й Літвінова — „тюремниками й душегубами“, що взяли цілу країну „під закаблук терористичної диктатури“ (Соціалістический Вестник, Париж, чч. 15—16) тепер — „запроданці“ разом з „душегубами“ „одним братерством скуті“ — ідуть здійснити „високий ідеал соціалізму“...

І цю фарсу мусіли попередити річі, „що й не снилися нашим мудрцям“.

Маємо діло з якимсь новим маневром марксизму, якимсь перегрупованням, відступом „на згори приготовані позиції“, маневром — який бачимо і в єдинім протифашистівськім фронті соціалістично-комуністичнім, і в капітуляції московських Аль-Капоне перед світовим ареопагом в Женеві і — в радіснім верреску масонсько-жидівського пресового джезбенду на честь „єдиного фронту“ та Кремля, і в трагікомічнім заклопотанні наших радикалів-соціалістів, яким і сором комуністичну Москву підтримувати, і лячно приказів Блюмів і Адамовичів з Інтернаціоналу не послухати.

А цей джезбенд розверещався не на жарт. Тут і Шарль Жід, і Геріо, і Огмар, і жидівські „Хвіля“ з „Нашим Пшегльондом“. Останній не посідається з захоплення з приводу вступу ССРР до Ліги Народів. Совітська Росія й Німеччина! Як можна їх порівнювати?! Таж Німеччина — де чужинецькі журналісти валенсаються вздовж і впоперек як у себе дома, щобі, повернувши, писати що і як хочуть про Гітлера; Німеччина, де настіж відчинені двері всіх культів; Німеччина, де голосовання відбувається з легальністю, незнаною горожанам напр. Румунії, — ця Німеччина для жидівського часопису — є „бельзубом, що скермовує людскість назад в морек не лише Середньовіччя, а навіть цілковитого схудобіння“. А Росія це майже рай. Не без певних страхіть, та вони є лише „трагічним викривленням незакінченої ще революції, що пірвала людскість на шляхи дальшого поступу“.... Мільони знищених істнувань і мільярди знищених матеріальних цінностей, голод, рабство й руїна — такий є шлях до „поступу“. А „вступ ССРР до Ліги є одним з важних епізодів в нинішній гострій боротьбі

між поступом і темнотою, між згубливим понурим фаталізмом німоти та ідеалістичним полетом думки слов'янських і латинських народів" (Наш Пшегльонд, 5 ІХ.)... Письмацький полет, як бачимо, так поніс жидівського газетяра, що навіть в протекторах Ставіського над Сеною і в наслідниках Держинського над Москгою-рікою — побачив „ідеалістичний полет думки". А в комінтерні — спасителя цивілізації від залу варварської країни Гете, Гутенберга і Шілера, а єдину, гідну й мужню відправу Москві, промову швайцарця Мотти — називає Schwila (20 ІХ) „лебединим співом світа, що загибає."

І цілий цей пресовий вереск, що супроводжує нові посушення соціалістів з 2-го і 3-го інтернаціоналу, і мобілізація паризького шумовиння Блюмами і Кашенами — чи як їх називає *Matin* Блюмовими й Кашінськими, і вступ Росії до Ліги, і мобілізація наших „каменярів" і драгоманівців для оборони переслідуваного фашизмом Ізраеля і комуністів — все це зявища одного порядку, які є грізною осторогою і для нас. Для нас, себто для України і для тих українців, які думають національними категоріями і не дістають приказів з бюро одного чи другого Інтернаціоналу.

В імя чого і для чого відбувається ота мобілізація? В імя чого і для чого єдиний фронт? Для чого Літвінов в Лізі? Для чого деліріум жидівської преси? Для чого гістерія Герію, звідки напад шалу радикалів, звідки їх „полеміка" з фашистами в якій елегантією і правдолюбністю самих себе перевищили? Що за землетрус наступив в Європі?

Землетрус дійсно наступив і є ним: поперше, моральний розклад соціалізму, подруге, народження фашизму — в Італії, в Німеччині, в Угорщині, в Австрії, в Фінляндії, в Англії, в Ірляндії і на Україні. В італійськiм журналі *Ottobre* знаходимо мапу двох півкуль з закресленими країнами (м. і. і України), які є на шляху фашизації, де існує вже фашистівський режим, де існує організований фашистівський рух і де той рух є в стані формування. Фашизм шириться. Потреба ставити йому чоло — якраз і є причиною згаданих подій. Якраз небезпека фашизму й приводить до єдиного фронту соціалістів, комуністів, масонерів й жидівства.

„Наша ідея (ідея соціалізму—Д. Д.)—потерпіла жахливу катастрофу"...—писав австрійсько праський *Neuer Vorwärts* (ч. 26 м.р.). „Наша ідея не мала більше сили витримати напір всього ні зєднати для нас розворушені маси середніх верств". Це була друга катастрофа: перша трапилася в Римі, а третя — в Берліні. Розбиті й здеморалізовані соціалісти вхопилися, мов потопаючі, совітської бритви. Це був один бік медалі — великий здвиг середніх мас, знаний під назвою фашизму, який розправившись з комунізмом в Італії, Німеччині, Угорщині, Фінляндії, збирається перевести ту спасенну операцію в Іспанії і в Англії. Показується, совіти відібрали командування над частиною соціалістичної армії лиш на те, щоби помогти

фашизмові розгромити кожну з окрема! Це вплинуло на злагодження тону комуністичного штабу без війська супроти соціалдемократії, а соціалдемократичного супроти комунізму. Підлога для „єдиного фронту“ знайшлося. Опинившись під тим самим закаблуком, „душогуби“ і „соціалзрадники“ нарешті знайшли спільну мову. Два перші зvena „єдиного фронту“...

Та не лише проти великої брехні нашого часу — проти соціалістичної „свободи й справедливости“, виступив фашизм; Проти тих невеличких етнічних груп, які — чужинці в країні, що їх прийняла — насмілилися диктувати їй своє соціально-політичне і культурне „вірую“ (vide Троцький, Беля Кун, Самуелі, Айзнер і пр.) — теж виступив фашизм. Тому й представники тих груп своїми симпатіями — опинилися по тій стороні барикади, де шикуються до бою Блюми, Радеки, Абрамовичі, Кагановичі, Бері і Цедербауми... І не дивниця! Бо „тюремники“ й „запроданці“ (як титулували себе взаїмно интернаціоналісти), всеж мали з Пшегльондами і Хвільями спільне: представляли незначну меншість серед кожного народу і прислухалися до команди якогось Інтернаціоналу... Так утворилося третє звено „єдиного фронту“.

Але фашизм повставав не лише проти соціалізму в усіх його постатях, не лиш проти марксизму й „Пшегльондів“. Ворожий „федераціям“ і комунізмові, він — нпр. в Гельзінгфорсі, в Берліні, в Києві — став силою протиросійською і протибольшевицькою. Не українські Абрамовичі-Мазепи, ні Чернови-Шаповали, не монархісти, не католики, — фашизм окричаний в ССРР головною небезпекою для пановання Росії на Україні. Визвольні національні рухи підчас „весни народів“ 1848 готові були лучитися — з Бонапартом, з Миколою I, з усякою силою, яка ворожила тріумф їх справі. Фашизм — боється Совіти — може лучитися з Німеччиною, з Японією чи з Англією — з силами, які забезпечуть його тріумф... Ця боязнь кинула совітську Росію — в обійми Ліги, в обійми зєднаних в ній народів, противних і фашизмові, і версальському status quo. Не дурно „фашистівська“ Японія і фашистівська Німеччина опинилися поза мурами Ліги, не дурно криво дивиться на Лігу Італія. Не дурно особистий орган Мусоліні, *Rorolo d'Italia* дивиться на Лігу як на товариство обезпечень панів ситуації, „що ділає проти інтересів пробуджених народів“. Совіти і провідні держави Ліги (головно Франція з своїми сателітами) загрожені в своїм стані посідання фашизмом, — стали четвертим і п'ятим звенами „єдиного фронту“.

Загрожений фашизмом в Європі і в ССРР, — як партія, що стремить до влади і як партія вже при владі, — комунізм відступив із свого немиримого становища: супроти фашистівського соціалізму на Заході і супроти версальської протифашистівської Європи.

З отим соціалізмом і з тою Європою погодили Компартію Мусоліні і Гітлер. Ось сенс останнього маневру комуністичних патріотів, маневра задуманого і подиктованого з Москви. Що цей маневр стрівся з голосним „ура“ і „хай живе“ на честь Сталіна і серед розгромленої й безідейної вже соціалдемократії, і серед цілої ліберально-жидівської преси, зрозуміло. Ті, що привілеї свої групи ідентифікують з „поступом“, ті сноби Шарлі Жіди, Едварди Геріо і Ромени Роляни — які бачуть ідеал свободи в розпорошенню нації, в зірванні всіх дисциплінуючих одиницю звязків — родини, нації, церкви, — мусили бити браво цілій отій спілці з московським диктатором на чолі. Ясно що до того фронту — як шесте звено пристала масонерія, яку зліквідував в Італії Мусоліні, і якій здер маску з обличча народжений фашизм французький.

Цікаві, глибші, ніж видаються на перший погляд, перспективи отвирас цей новий маневр соціалізму для України. Як відомо, представники російсько-жидівського меншевізму Бер і Цедербаум вислали, з місця свого заслання в Казані, плаксиву депешу до французьких „товаришів“. В ній заохочували їх іти під булаву комунізму, хоч цей останній не гірш царату переслідує соціалістів в СССР. Депеша „казанських сиріт“ зробила вражіння бомби. Була вона не лиш черговою капітуляцією меншевізму перед большевиками. В цій депеші (висланий за згодою чи на припоручення большевиків) побачили многи волю Москви іти на уступки соціалістам в середині СССР, не лише за його границями; побачили заповідь зміни курсу СССР супроти соціалістів, заповідь розширення совітської *paus legal*... У Абрамовича, як то кажуть, від радості „в зобу диханіє спьорло“. В Соц. Вестнику, з кокетерією старої дівки, що нарешті знайшла довгожданого адоратора, доводить він, що „єдиний фронт“ немислимий без глибших „політичних перемін в Сов. Росії“, без злагодження „терористичної диктатури“ і без занехання „переслідування соціалістів“, одним словом „без рішучого й широго повороту в політиці большевицької диктатури“ — без запрошення соціалістів до уряду, до кліки і до спільного панування над міліоновою масою селянства — проти-соціалістичного і протисемітського, а на Україні — й проти-російського.

В цій перспективі якраз таїться грізна небезпека для нас. Бо — колиб пакт про ненапад перевели большевики не лише з Барту і Блюмом, але й з своїми соціалістами, то це на-неслоби великий удар по нашому самостійницькому фронтові, де й так сидять „самостійники“ поневолі, тому, що ніхто не зазіхає на їх самостійницьку чесноту. А нехай повторяться демагогічні залицяння, як в 1917–19 рр. з боку

большевизму, і „самостійницький“ фронт „українського громадянства“ — розсиплеться як хатка з карт.

Та чи можна говорити про „зміну курсу“, про „еволюцію большевизму“?

Not kennt kein Gebot.

Теоретично не можна відкинути можливості совітської „весни“, подібної до тої, яку перед своїм упадком проголосили царські метеорологи, коли то по вбивстві Плеве, в серпні 1904 р. цар покликав „кабінет громадського довіря“ кн. Святополка-Мірського з заповідю „ліберальних реформ“, з закликом до співпраці з урядом. В потребі пішов на уступки громадянству неблаганий царат перед Цушімою, пішов Наполеон перед Ельбою і Люї Наполеон перед Седаном. Можуть піти й Совіти... Чи хтоб думав, — ще пару місяців тому, що „сталевий“ диктатор СССР — зі страху перед Ніппоном, сховається в пивниці держав Ліги Народів? Зараз по прийняттю Росії до Ліги — відрочено на не означений час — зїзд Комінтерну, що мав відбутися 19 вересня.. Протягом перших шістьох років існування Комінтерну відбулося пять загальних зїздів, а протягом шістьох літ, що минули від останнього зїзду 1928 р. — не скликано ні одного. Як бачимо, це стан, який Москва хоче увіковічнити. Коли того треба було для зовнішньої політики Росії, як держави, — скликалися конгреси. щедринські комуністичні „головотяпи“ ревіли „ура“ „обожяємому вождеві“, і грозили дати „лордам по мордам“. Треба, натомісць, для інтересів Росії, як держави, капітулювати перед весвітньою буржуазією — то „головотяпам“ наказали до дому вертати, і своїм ділом займатися: стягувати збіжа, „добровільні позички“ і пильнувати, щоби сільські „стрижії“ колосків на полях не стригли, „генеральної лінії“ трималися і тихо сиділи... Коли інтереси ново-відкритої Собельзоном російської „родіни“ того вимагають, можна забути про догму комунізму, можна свого сторожевого пса, голову Комінтерну, нашого землячка „із малоросів“ Мануїлського, на втіху Барту на ланцюг посадити,.. А коли такі фортелі—блямуючись перед цілим пролетаряттом — можна для добра Росії дозволити собі в політиці зовнішній, то чому не зробитиб — в потребі — і в політиці внутрішній?

Бо Совіти не ті вже стали! Зараз по стлумленню віденського бунту соціяльдемократії, глузував з неї Радек, в ч. 67 „Ізвестій“. Чому програла австрійська соціяльдемократія? Тому — що її „провідники не хотіли боротися. Їх огорнув параліж опортунізму. Вони хотіли вратувати бюрократичну організацію своєї партії і тому були готові капітулювати... перед фашизмом, щоби лиш дальше існувала їх організація, себто, щоби лиш пошилилися провідникам вигідні і добре оплачувані становища... Провідники соціялізму давно перестали боротися за соціялізм... Вони борються тільки за власне своє існування як бюрократії, що вийшла з робітничої кляси і що у власнім існуванні

бачить самоціль". Чудові слова, які в цілості можна застосувати тепер до самого Радека і цілої совітської бюрократії.

Російські комуністи теж, хоч і хочуть, але не можуть боротися за соціальну революцію: вони теж — огорнуті парадом опортунізму, теж не боряться за жадну ідею, лише за власне існування, за існування нової большевицької бюрократії, що хоч теж з робітничої класи виїшла та не інтереси цієї класи, але своє власне, отої бюрократії, існування — зробили собі самоцілю. В ім'я цього інстинкту самозбереження — скапітулювали вони не перед фашизмом, але перед Європою, махнули рукою на соціальну революцію в Європі, в Азії (де їм заборонив її робити Барту), ліквідували Комінтери. В ім'я цього ж інстинкту — плюнули вони на комунізм в середині країни, де вже не говориться про класи, лише про „родіну“, — „от фінських хладних скал до пламенної Колхіди“; де з Леніна цитується не про світову революцію, а „о національній гордості великорусов“, статтю, що разячо нагадує Карамзінове „О любви к отечеству и народной гордости“ з XVIII в.; де Сталінові віддається шану як Миколі II-му, де знов запроваджено право проценту, де — як в капіталістичних країнах — розписуються внутрішні позички з „найліпшою й найпевнішою льокатою капіталу“, де закон соціальної рівності осуджується як забобон; де комуністична догма, як і в політиці зовнішній, уступає місце догмі великодержавних інтересів єдиної і неподільної Росії. Суть — утриматися при владі отій новій „аристократії“ — коштом політичної безправности і економічної експлуатації села і „окраїн“ (під плащиком „федерації“). А цей програма, на яку погодяться всі соціалісти! Чому ж не притягти їх до спільного стола, до участі в управі, як притяг „представників народу“ царат, дозволивши їм говорити в Думі, а собі — рядити, — і створити серед наївних Абрамовичів і Вєнниченок — ілюзію „співпраці“, викламкавши психічне відпругення серед соціалістичного світу? Чому не дати амнестії „казанським сиротам“, які — все одно — і на засланні вірно стоять при „обожаємім вожді“ і які так налякані фашизмом, що готові на все піти?

Історія бачила грізного Абд-Уль-Гаміда, що сховав до шуфляди зелений стяг пророка — прапор всесвітньої революції — за бакшіш зі сторони „невірних“. Чому б не міг цього зробити так само розложений морально, так само притиснутий подіями (і Японією) до муру — комуністичний каліфат? Заключив він один „похабний мир“ в 1918 в Берестю, тепер заключає другий — в Женеві, щоби трон вратувати... Історія бачила царського міністра графа Вітте, як хотів заглушити грізні хвилі революції — закликом до „братів-робітників“. Чому б не звернутися з закликом до „братів-соціалістів“ і Компартії, огорнутій панікою перед фашизмом? Не до чистоти догматичної тепер! Аби в сидлі утриматися! „Не до жиру, бить-би живу“!

І чому б не відгукнутися на той заклик соціялістам, не тільки російським, але і нашим? Досить було депеші „казанських сиріт“ і прийняття совітського протекторату Блюмами — і вже наші марксистки збентежилися. Про все є місце писати в Гром ад. Голосі — про „спосіб проти блощиць“ і про те, „як квасити капусту“ — лише на виразний осуд нікчемного союзу французьких і російських їх товаришів з Москвою — місця немає! А соціалдемократи — мабуть щасливі, що не мають Впереду, в яким довелосьби таки займати до того факту становище. Що їх стримало би від компромісу з огладженням большевизмом? Далекозорість політична? — вони її довели в рр. 1917 і наступних, коли не було жадного демагогічного гачка на туманів, кинутого большевиками, на який не зляпався би наш „демократичний“ чи „революційний“ соціяліст. Може нехить до совітського ладу? Та ж радикали ще недавно боронили „радянську систему влади“, хотіли йти „одноцільним фронтом з тими партіями, які стремлять до того самого ідеалу“ соціялістичного. Та ж політичний однодумець і високий протектор радикальної партії пок. М. Шаловал нічого не мав проти „союзу“ народів Сходу Європи, він же ж уважав, що „не може в ніякім разі вести Уксаїна протиросійської політики“. Та ж радикали й тепер зовсім не від кооперації з большевиками, коли повстануть „моральні основи для цього з боку комуністичної диктатури“. Та ж празький „Соціал-Демократ“ не завжди бачить злу волю у большевиків, навпаки признає їм — хоч і невдалі — наміри „зробити добре діло“. Та ж для цього с.-д. часопису — „світ суверенних націй — синонім світу вічного руйніцтва“, а в „світотівій опінії після війни спостерігається виразний поворот проти національного принціпу“, а проти диктатури (тільки не фашистської) соціялістичної вони нічого не мають. Які, отже, перешкоди для людей цього способу думання — могли би повстати для компромісу з большевизмом, коли б він захотів зробити хоч один крок від комунізму до соціялізму?

Коли переслідування соціялістів минеться, коли для визнавців їх доктрини зробиться привілей в СССР — вони охоче погодяться і на колективізацію села і на большевицьку „федерацію“ і на безбожництво. Чують можливість політики уступок з боку Совітів і жиди. І теж жадають привілеїв для себе. Schwila (1. IX.) жидівська доносить, що „на відбутій недавно нараді американських сіоністів викликала сензацію несподівана заява голови тої організації Моріса Ротенберга, що сіоністичні провідники в Америці навязали розмови з совіцькими представниками в справі переслідування сіонізму і гебрійської мови в Сов. Росії і пр. В присутности американського посла в Москві Віліяма Буліта і посла совітського у Вашингтоні Трояновського, сіоністичні діячі відбули розмову з Літвіновим“. Заховання большевиків „позволяють сподіватися певної поправи положення“, бо „не можна собі подумати, щоби в країні, що

належить до Ліги Народів, сіоністична організація була нелегальна“...

Ізраель нюхом вичув заламання Совітів і їх мус іти на певні уступки також в політиці внутрішній — і зараз почав наступ: не заходився коло створення „єдиного фронту“ всіх „демократичних народів“ ССРСР, — проти диктатури, а — шляхом закулісових порозумінь з диктатурою постарався здобути для себе концесії і привілеї. Спершу для сіоністів, потім для кольонізації Криму й України. Такого самого привілею стараються — не дбаючи про положення мільонових трудящих мас — вижебрати для себе соціялісти, російські — нині, а завтра, може, їх українські „товариші“ з 2-го Інтернаціоналу. В 1905, користаючи з великих заворушень, з ослаблення царату, кадети і октябристи заключили угоду з режимом, коштом широких мас. Це саме готові тепер зробити теперішні кадети — соціялісти і жидівство, користаючи з ослаблення совітів, зі страху перед фашистівською масою.

Перспектива такої можливости — грозить захитати самостійницьким українським фронтом, внести в нього дезорганізацію і розлам. Бо знову можуть прийти часи, коли, як в 1917 самостійників виклинатимуть як зрадників народу, коли хмара вийшлих з обігу бувших спасителів України — з під знаку соціялізму — знову вийде на арену для „братнього порозуміння“ з большевиками, якіж „будь-що-будь“, все таки товариші і які навіть самостійність визнають (очевидно не буржуазну, не фашистівську!), які поможуть нам збудувати „свобідний“ союз „братніх народів Сходу“, і т. д., і т. п., як це стоїть у Маркса, Чернова, Шаповала, Леніна і Григоріїва. А за ними підтюпцем поточуться всі „попутчики“, яких „самоотверженна“ спина малоросійська на те й створена. Щоби підпирала — чиїсь колюмни — новошляхівські чи сигналівські.

Що є соціялізм?

Як писав один дотепний француз,*) маси пролетаріату — на яких розбудувався соціялізм, — це те саме, що колишні лядскнехти, що — під командою новочасних кондотерів — Фордів і Вандербільдів, вирушали на підбій чужих ринків. Страйки — це бунти тих лядскнехтів, незадоволених суворою дисципліною, малою здобичю і мізерною платнею. Зорганізувавшись в союзи, вони — як римські легіонери — проголосили в Росії свого генерала володарем держави, або отаборившись за своїми синдикатами в Європі — мов феодали у своїх замках — наклали важку руку на цілу державу і суспільність, руйнуючи її податками законодавством — експропріюючи середній стан, селянство і ремісництво, плюндруючи приватну власність й ошадности трудового населення (легально — через парламент, нелегально — через радикально-масонських

*) Незабаром подамо його статтю про це в нашій журналі.

протекторів в Ставиських), руйнуючи хліборобство й промисловість, підчиняючи приватним інтересам своїх груп цілу державну машину (урядовців, законодавців, учительство, міністрів, дістаючи від часу до часу великі охлапи (нпр. в формі церковних дібр). Величезну більшість нації, над якою прагнуть установити диктатуру, уважають за нищю касту, погорджуючи нею як „буржуями“ і „кулаками“.

З самоволею середньовічних феодалів — скінчила королівська влада, получившись з населенням, з третім станом, експлуатованим феодалами. Так повстав абсолютизм. Тепер на наших очах той третій стан, у величній марші на Рим, в 1922 р.; в боях на вулицях Берліна, Відня й Парижа — показав, що він — маса, маса активна, маса що має провідників, має ідеологію, що він величезна більшість нації, що не хоче бути ні лядскнехтами Фордів, ні Блюмів. Коли Маркс писав, що „нічого важного не стається в історії без насильства“, то третій стан показав, що не думає терпіти, щоб цю рецепту на нім випробовували марксисты, що її сам зуміє примінити, що диктатурі міжнародньої олігархії — здолає протиставити диктатуру національну. Середній стан, до якого належить і селянство, підніс бунт проти новітніх феодалів, проти їх штабу — соціалістичної партії, не під стягом монархічного абсолютизму, лише авторитетного фашизму.

Оборонитися перед цєю новою силою в країні і в міжнародній політиці — ось укритий сенс останнього маневру комунізму. Осць чому плазує він перед Лігою, ось чому натякає на амністію, посилає „казанських сиріт“ як парламентарів до табору Блюма, розпускає чутку про „зміну курса“. „В большом хозяйстве пригодиться всякая дрянь“ — казав Ленін, в потребі — і соціалдемократи нашось здадуться...

А може до жадної зміни курсу у внутрішній політиці ССРСР, хоч-би тільки супроти соціалістів, — не прийде? Можливо, що совіти волітимуть розбити собі голову, зберігаючи чистими свої прінципи. Не виключено, що ліквідація червоного, як і колись білого царату, наступить на Далекому Сході...

Але це не змінє факту, що під впливом фашизму, наш соціалізм — соромливо й зигзакуючи, простує в табор „єдиного фронту“ — в табор трьох інтернаціоналів: соціалдемократичного, комуністичного й жидівського. З розгромом соціалдемократії в Італії й Німеччині й з переходом її у Франції і в Росії до комунізму, — всякі різниці між обома інтернаціоналами зникли. З цього моменту — наш соціалрадикалізм стає чинником виразно проти українським.

Злучені з 2-им Інтернаціоналом, наші соціал-радикали (на спілку з Robotnik-ом) своєю мовчанкою морально підтримують його капітуляцію перед комунізмом.

Через свою нагінку на гітлеризм, який Україні нічого

злого не зробив, морально підтримують вони большевизм, який нам багато злого зробив.

Виступаючи з наказу 2-го Інтернаціоналу в обороні жидівської буржуазії в Німеччині, змушені мовчанкою поминати політику тої буржуазії та її комуністичних протекторів на Україні (Агро-Джойнт, поміч в колонізованню України своїми співвизнавцями і пр.), радикали-соціялісти стають мимовільними оборонцями тих ворожих нам сил.

Осуджуючи — разом з 2-им Інтернаціоналом всяку збройну акцію проти совітського „союзу“, дають тим самим тому „союзові“ моральну санкцію й оправдання його політики на Україні.

Виступаючи як „пацифісти“ проти Японії, не протестуючи проти совітського імперіялізму в Монголії підтримують наші соціал-радикали російський імперіялізм, бож викинення ССРСР з Манджурії є викинення його з чужої, не з російської території.

Кокетуючи з радикал-соціялістами Франції (Геріо і комп.) — роблять рекламу силам, ворожим Україні.

Ідучи плечем в плече з трьома інтернаціоналами, масонерією й з жидівством, наші соціялісти остаточно переходять в табор сил, виразно й активно Україні ворожих Наш соціал-радикалізм — стає силою протинаціональною.

Так є! Жадне бідкання над долею „неньки України“ по соціялістичних часописах, ані плач над положенням „трудящого люду“, тих хто рівночасно є в компанії найзаклятіших ворогів того люду — нікому очі не замаже. Світ розколюється на два табори, для тих, що сидять між двома кріслами — місця не стане! Приступлення Пшегльондів, Блюмів і Геріо до Москви з одного боку, боротьба за радикальну зміну конституції у Франції і в Англії, у виразно фашистівськїм дусі — найліпший тому доказ.

Хто підтримує совітську диктатуру в Росії, її панування на Україні та її союзників соціялістів, хто намагається зміцнити вагу ССРСР на полі міжнароднім — той є в таборі реакції, до яких би „лівих“ партій й світоглядів себе не зачисляв. Навпаки — сили дійсно революційні, гуртуються тепер там, де кільчаться й ростуть ідеї, подібні до зроджених перед 1922 році на Апенінськїм півострові.

„Праві“ 1934 р. не є праві з перед 1914-го. Тоді — праві сиділи в палацах, а ліві виходили на вулицю. Тепер — „праві“ фашисти, „праві“ гітлерівці, „праві“ лаповці в Фінляндії, — „праві“ патріоти в Парижі, „праві“ селяни українські на Київщині і Харківщині — вийшли на вулицю, а поліцію і скоростріли виставили проти них „ліві“, Факти, Фроти, Дзержинські і Бауери. Гра в старомодні етикети скінчилася і не допоможе вона і нашим соціялістам.

Тим більше що сильно можна сумніватися, чи плям „лівих“ удасться. Міжпартійне перемир'я у Франції напередодні розбиття. Не далекий час коли Тарде, Мартен, Петен і інші виступлять з невідлогою кабінету Думерга, що підпав під впливи радикалів і масонерії. Вулиця знов заговорила. Нарешті — не вічний і Барту. Хай совіти трохи довше посидять над Леманським озером на границі Франції, а Париж відчує хутко нового сусіда і над Сеною. Бож, перемалювавшись в „охоронний колір“ SFIO (франц. соц. партії) — большевикам легше буде робити свою роботу. Франція, правдива патріотична Франція, напевно виступить проти цієї гри й не допустить, щоби большевизм панювався в ній, так як перед Гітлером у Німеччині й мабуть скорше... покличе до влади свого Гітлера. Це один з можливих і для москалів несподіваних наслідків женеvської іділії. Рівнож передчасно хвалиться Літвінов „свою“ Лігою Народів — Совітським „союзом“. І він, і ті що його слухали, чудово знають, що не наслідиться він кинути на терези історії того „союзу“, бо якби смів, то не Літвінов ішовби до Женеви, а Ворошилов на Мукден, а Раковський на Париж. Зрештою не треба забувати, що Середня Европа не вся пішла під курателю Барту — вже є бльоки держав: Німеччини, Угорщини, Югославії, який отверезуючо ділає на розпалені мозки соціалістів з Літвіновим і їх радикальних протекторів знад Сени. (Daily Mail не слушно зачисляє до цього бльоку Польщу. Бо не зважаючи на останні посушення її дипломатії, Польща не є неприєдною противничкою Росії, Версалю і Ліги, як є нею Німеччина й Японія. І в жаднім питанні не є так зближена до Німеччини, як нпр. в питанні австрійським Югославія, а в чеськім Угорщина.) Поза тим бльоком є ще Велика Британія, яку думав випровадити в поле французький міністр закордонних справ, але яка — спокійно й методично — кусник за кусником нівечить всі його хитромудрі комбінації. А як-раз обік крісла, на яким засів в Раді Ліги Літвінов — стоїть порожнє крісло Японії, далекої від СССР в Женеві, але дуже близької від нього — на Далекім Сході...

Страх перед фашизмом привів соціалістів в московську Каносу, а Комінтерн — в женеvську. Недалекий той час, коли неfortunні прочане повернуть туди, де відбувалася Каноса історична, до Риму, як символу руху, на яким судилося найбільшій брехні нашого часу — соціалізові — поломити зуби...

Поки це станеться — треба твердо пам'ятати і ширити думку, що тепер соціалізм і радикалізм опинився в таборі трьох інтернаціоналів, в таборі протиукраїнським і антинациональним. Боротьба з цим табором і з „рідним“ соціалізмом — є одне з найважливіших завдань дня. Україна не повстане, поки не буде знищена в ній гангрена соціалізму.

М. Л.

З пресового фільму

Вісті харківські (20.IX) приносять промову Літвінова перед Лігою Народів. Захваляює він російську „Лігу Народів“, СССР.

Кожний нарід є в тім „Союзи“ вільний. Лише що мусить підлягати: 1) „загальному політичному режимові“, 2) „загальному економічному режимові“ і 3) прямувати до спільного, „єдиного ідеалу“. А все це „спільне“ й „загальне“ вироблюється, річ ясна, в Москві.

Літвінов виступає від імени „185-х народностей, серед них є 13 чисельністю не менше як 1 млн. кожна і такі нації як Росія, Україна, які налічують кожна десятки мільонів людей“...

Літвінов у Швайцарії промовляє в імені українців, в їхжеж імені промовляє Каганович в Київі, а Каці й Цвібельдуфти з КПЗУ — в Галичині.

Як довго це ще триватиме?

Діло (ч. 229) містить проповідь преосв. еп. Бучка 26.VIII:

„Нині кожний думає, що покликаний до проводу нації, наслідуючи Людвіка XIV., що заєдно повторяє: „держава то я“.

Думаємо, що найбільше Людвіків XIV-х знайдеться в партії, якої орган, Діло, містить ці слова. Чи цеж не їх гасло: „нація — то ми“? З тої самої промови: „а до противних поглядів треба відноситися з любов'ю... А ненависть хай пропадає, бо вона руйнує“.

Золоті слова! Що дня їх друкуватим в Н. Зорі і Меті...

Діло (1.IX) зауважує, що ідеологія нашого журналу лише „начеб-то умотивована теоретично, психологічно і льогічно“, на діліж тільки „дещо“ обоснована „чужими цитатами з чужих авторів і чужих відносин, які зовсім не пристають до наших“.

Радимо авторам з Діла цитатами не нехтувати: цеж єдиний спосіб для них позайомитися з працями чужих і цікавих авторів, яких вони все одно ніколи в оригіналі і в цілости не знатимуть і не читатимуть.

А щодо „непридатности“ для наших обставин ідеології Вістника, як опертої на „чужих взірцях“... Цікава річ! Всякі чужі ідеології — і кооперативна, і марксизм, і парламентарне кретинство, і толстовство, і — ще недавно Ділом захвалюваний (теж хіба чужий, а не рідний) большевизм, — всі вони були добрі і „придатні“ для галицьких оборонців ідеологічної „чистоти“! Лише з „донцівщиною“ ніяк погодитися не можуть...

Чи не криється в чім іншій причина того? Хіба що „непридатність для нас“ розуміти — „непридатність для діловців“. Тоді згода!

Bunt Młoduch (20.VIII.) містить довшу статтю Й. Брауна — „Європа над Вислою“, як відповідь на статтю в травневім Вістнику — „Чи Захід“?

Вістниківська стаття твердила, що многі земляки Брауна відвертаються від Європи. З відповіді Й. Брауна бачимо, що справа ще трагічніша: вони не тільки відвертаються від Європи, вони не вірять в існування Європи, як свідомої себе окремої культурної цілости. Європа для них — „фікція“, вона не має спільної ідеї. Захід — „хворий“ (може „гнилий“?). Натомісь єдина країна, яка в Європі здорова, — то

країна автора. Лише в ній є Європа, якої „вже нема“ на Заході і „ще нема“ на Сході (чи насправду автор сподівається її туди понести?). Теза, якої автор навіть не силкується довести, лише висуває як символ віри.

Очевидно, ця віра переконуюча для віруючих, і вони на слово повірять авторові статті. Але для нас ця остання не може бути субстратом полеміки.

М. ін. багато аргументів проти своїх тверджень мігби автор п. І. Браун знайти в ч. 12 *Zet'y*, в статті „Zmierzch idei niepodległościowej“, підписаній ініціалами *j. b.*

В угоргородськiм „Укр. Слові“ передруковується з Вістника оповідання Р. Єндика — „Торонке мольфування“.

В довших вставках або в цілості передрукували передмову Дм. Донцова до книжки М. Островерхи про Мусоліні такі часописи: 1) *Il Messaggero* (11.V.); 2) *I commentari dell'azione fascista* (ч. 12—13) і 3) *Anno XX* (20.V.), де уміщено теж фотографічну знімку окладинки до „Мусоліні“ О. Бутовича.

Бібліографія

1) **Іван Филипчак**: „Кульчицький герой Відня“. Історична повість з XVIII в. З приводу ювілею (1683—1933). Кульчиці Шляхотські-Самбір 1933. Коштом громадян Кульчиць Шляхотських і П. Т. Жертводавців. З друкарні Н. Т. ім. Шевченка. 16^о, ст. 260 Львів.

2) **Вячеслав Будзиновський**: „Гремить“. Історична повість. З передмовою Редакції. „Українська Бібліотека“, Львів, 1934, березень. 16^о, ст. 127.

3) **Андрій Чайковський**: „За наживою“. Повість з галицького селянського життя. „Українська Бібліотека“, Львів, 1934, травень. 16^о, ст. 128.

4) **Микола Голубець**: „Вчорашня легенда“. З передмовою Автора. „Українська Бібліотека“, Львів, 1933, листопад, 16^о, ст. 127.

5) **Микола Голубець**: „Гей видно село...“ (Нарис). „Українська Бібліотека“, Львів, 1934, липень, 16^о, ст. 125.

6) **Лев Лопатинський**: „Під кам'яним дахом“. Комедія у двох діях. Львів, 1934. Місячні книжечки „Просвіти“, ч. 7. ст. 32.

7) **Юрій Федькович**: „Фармазони або як то трицять срібна“ рівських господарів записалося чортові, і як то вони за сім літ, сім місяців і сім неділь дуже забагатіли“. Красна й правдива повість для розумних господарів. Четверте видання — в сотні роковини народин першого редактора видань „Просвіти“. Місячні книжечки „Просвіти“, 1934, ч. 8, ст. 64.

На всі повищі книжки треба дивитися як на народню літературу, себто призначену для на ширших верств. Так оцінює оповідання Будзиновського і Чайковського сам редактор „Української Бібліотеки“ — М. Голубець, такий є характер місячних книжечок „Просвіти“, сюди зараховуємо і повість про Кульчицького.

Як требаби писати такі твори? Чи, і де є межа між такими „народними“ творами і справжньою літературою? Чи „народні“ оповідання М. Вовчка не були зрозумілі для простолюття і водночас чи можна писати історію українського письменства, не згадуючи про них? Пригадаймо також ще й те, що автори стилістик роблять висновки не тільки

на основі індивідуальних творів поодиноких письменників, але і т. зв. „народної“ поезії. Чи казки І. Франка або Андерсена належать до літератури, чи ні? Чи лектура „Ліса Микити“ не дає нам глибших переживань, як будьяка сьогочасна повість?

Робимо висновок: невільно письменникам легковажити навіть найширшого читача, невільно його нехтувати. З цього не треба гадати, що ми зараховуємо всю популярну літературу до нашого письменства. Ми тільки бажаємо підкреслити, що й в популярній літературі обов'язують деякі закони, про які повинні письменники пам'ятати, якщо хочуть промовляти мистецькими картинами до уяви, серця й розуму читача — а не тільки його вчити.

Інакшої думки, здається, редактор „У. Б.“, М. Голубець, який припускає, що А. Чайковський, „свідомо й доцільно нехтував сутомистецькі цінності письменницької праці в користь виховно-освітніх завдань“. Невірно й редакторове протиставлення мистецтва для мистецтва — популярній літературі в передмові до „Гремить“ Будзиновського: „Будзиновський не намагається сягати по мистецтво для мистецтва, а тільки дбає про народного читача“.

Поставмо вже тут запит: чи М. Голубець, як автор оповідань, намагається сягати по мистецтво? Мабуть, що так, бо в „Гей, видно село“ пише, що приємно булоб йому почути, що це оповідання не позбавлене й літературної вартости. Чи мають літературну вартість твори наших авторів?

Іван Филипчак зазначив при кінці книжки, що повість написав на основі „місцевих традицій“ — та ми вважаємо ці слова тільки чемностевим поклоном кульчицькій шляхті, бо ж і сам автор у своєму творі дуже часто зазначає в нотці, що пише про „історичні факти“. Нажаль, в повісті побіч історичних фактів є й історичні анахронізми, на які зверне увагу навіть не дуже вчений читач. Як це можливо, подумає він собі, щоб Хмельницький зпід Берестечка міг збирати у Львові для себе війсьско („У Львові добре узброєних було більше як 10.000 мужви“). Тай дурнийже був осавул на Січі, який зараз першого дня двом незнаким парубчакам, Юркові і Тимочкові, показує скриночку зі „сховочками на найдорожчі речі і тайні письма, про які знав лише сам отаман“. А якби це були шпигуни! Двацятьлітній Юрко Кульчицький, немов нинішній гетьманець, „прийшов до переконання, що лише сильна влада, вложена в руки (що це за сила, як їй треба „владу вложити“?) дідичного гетьмана, може спасти край і народ від загибелі“. Та читач не дуже вірить Юркові, бо прихильник твердої влади скиглить: „Пощо люди повидумували (!) війни, нащо одні других убивають... І звірі цього не роблять...“ (типовий рефрен багатьох наших „героїчних“ творів).

І ось ми при слабому місці наших авторів. Вони часто не знають як дивитися на своїх героїв. Филипчак хотівби зробити з Юрка і героя, що увільнив Відень — і одночасно... пацфїста. М. Голубець часто підкреслює, що завдання його нарисів „виховне“, він бажає для сьогоднішн х читачів „відтворити настрої й закріпити духову й чуттєву атмосферу“ перших боїв Українського Січового Стрілецтва. Треба признати, що „Вчорашня легенда“ видержана в одному настрої. Герої знають, до чого змагають, не тільки балакають, але й послідовно діють. „Вчорашня легенда“ вчити може самими вчинками, а не словами. Педагоги кажуть, що найлегше вчити, коли учень не знає, що його бажано научати. Вітаємо як приємну новину в нашій літературі так щасливо впровадженій автором міський елемент. Шкода лиш, що так епізодично.

„Гей, видно село“ ледві чи сповнить своє виховне завдання. Автор забогато показує „відворотну сторону медалі“, (як стрільці маркірували, а стрілецькі старшини це похваляли). Не дуже сильні й мистецькі засоби цієї повісті. „Вчорашня легенда“ має хоч оригінальну й цікаву

фабулу. „Гей, видно село“ нагадує фабулою ті нечисленні наші твори, що вже появилася досі в нашій скупій літературі. Чи аж треба називати схему події і групи осіб з повістей Купчинського і самого Голубця? (Студент, попізна, священик, старий слуга, дівчина в стрілецькому однострої...). Брак зусилля бачимо і в техніці оповідання. Епічні твори мають у своїй будові три елементи: розповідь автора, діяльог і постаті (подоби) героїв. У „Вчорашній легенді“ ці три елементи задержані в рівновазі, в нарисі „Гей, видно село“ рішучо заборото діяльогів, замало дії, без нарисованих характерів і майже без описів. Прощу перекарткувати цю книжечку і наочно ствердити оцю композиційну одиничність.

Твір „За наживою“ Чайковського довільно скастрований редактором — тому важко його оцінювати, бо можна незаслужено вразити автора. Автор слушно підкреслює, що в нас замало цінять ремесло — і тут саме виховне значіння цього оповідання. Герой не словом, тільки ділом реалізує свою тезу. Та і в такому популярному оповіданні треба бути в згоді з психікою героїв, бо не тільки жандарм, але й самі читачі не можуть повірити в „таку байку“, щоб такі молоденькі діти, як Стефко і Маруся, були „коханками“ і теж поважно говорили про подружжя. (12 і 10-літні!). За наївно представлена і кримінальна інтрига — та не знати, чи тут не завинила редакторська праця.

Автор „повісти“ (на 110 сторінок!) під заг. „Гремить“, хоче здивувати українського читача своєю плодючістю. В Будзиновський й хвалиться при помочі пера редактора, що за два місяці дістала від нього американська „Свобода“ аж 13 оповідань! Вибирай і друкуй, що лиш подобається! Гадаємо, що й Будзиновському не зашкодило б більша уважливність до творчости, навіть т. зв. популярної. Акція діється в 1628—1648 рр. Редактор вмовляє в читача, що автор „дуже подрібно“ вводить нас в тодішні умовини життя на Подніпров'ю — а читач ніяк не може в це повірити. (110 сторін — на 20 літ!). Будзиновський малює ситуації — немов в казці з 1001 ночі — розв'язки за наївні, вчинки неумотивовані. Чи не краще було б: менше, а ліпше! Чи добрий такий літературний дампінг на довшу мету. Був час, що Будзиновського втягали до „літератури“... А нині?

„Просвіта“ вшанувала Л. Лопатинського у 20 ліття його смерті виданням ще недрукованої комедійки „Під кам'яним дахом“, написаної ще в 1908 році. В соті роковини уродни Ю. Федьковича вийшли його „Фармазони“ четвертим виданням. Не годимося з редактором цих книжечок і боїмося, що наше село вважатиме сьогодні Федьковичеве оповідання за наївне. На щастя „Фармазони“ мають нині для більшости наших сіл вже тільки історичне значіння і лектура про таємничі обряди в оповіданні викликуватиме не подив і страх, тільки усміх на устах наших селян. Цим треба тільки радіти! Комедійка Лопатинського має добру думку, нажаль слабонько написана і закоротка для вистави. Може саме тому не видавав її автор за свого життя?

Л. Гринишча

Др. М. Гнатишак: Нова українська лірика в Галичині на тлі західно-європейської модерної поезії. 169, ст. 31. Львів, 1934. Бібліотека „Дзвонів“ ч. 8.

Перше: що це таке українська лірика в Галичині? Чи це мусять бути тільки поезії тих авторів, що вродилися в Галичині? Чи можна говорити про українську лірику в Галичині, не згадуючи про поезії Маланюка? Таж його твори друкуються від літ у Львові, часто на цій самій сторінці, що й твори галичан. А якби так поет-лірик уродився кілька кілометрів на північ від Сокаля і друкував свої твори у львівських виданнях — чи др. Гнатишак зарахувавби його до своєї статті — чи ні? Нащо робити такі дивовижні поділи? Кому вони потрібні? Яка льогіка такого мудрування?! Невже твори Маланюка, Оль-

жича, Мосендза, Стефановича і інших — не належать до української лірики поцейбіч московсько-большевицького пекла? Цеж бувби єдиний логічний поділ, коли треба конче ділити сьогочасну нашу літературу.

Друге: Вчитавши в бібліографічній заввазі заголовок статті др. Гнатишака — тишилися ми, бо сподівалися, що автор дає те, що обіцяє, себто малює справді не тло західно-європейськості поезії. І ось розчарування! „Західно-європейське тло“ намальоване на 4 сторінках, автор написав кілька слів про імпресіонізм і експресіонізм, про футуризм і надреалізм і кінець! Хто знає щось про ці напрямки — зі статті не довідається нічого нового, хто нічого не знає — не знатиме й даліше! У підручниках літератури пишуть про те багато більше.

Третє: Маркс твердив: коли зміняється матеріальна основа — мусить зараз змінитися й „культурна надбудова“. Тому українські совітські критики твердять, що большевицькі письменники не сміють наслідувати ні одного старого (буржуазного!) напрямку — тільки мають шукати нових шляхів. За такий новий совітський винахід вважають т. зв. „новий реалізм“, який протиставляють українському неоклясицизмові. Біда тут в тому, що новий реалізм знаний ще скорше на заході, як у большевії. Др. Гнатишак плутає поняття, коли пише, що т. зв. неоклясицизм на Придніпрянщині має тенденції подібні до нового реалізму. До котрого нового реалізму: совітського, чи європейського? Це тим важніше, що деякі поети, про яких пише автор (от хочби Гординський!) — знають дуже добре сьогочасну зазбручанську поезію. Знають і європейську.

Про Ст. Чарнецького написав автор в такому виді, що необізнаний читач уважатиме цього члена старої вже нині „Молодої Музи“ — за молодий стрілецький талант, якого вірші „промигували неначе в калейдоскопі“ разом з віршами Купчинського.

Оригінальність автора бачимо і в тому місці, де він пише, що „спокійна еротика М. Рудницького“ має „подібний характер“ до „тужливого настрою осінньої еротики“ Б. Лепкого. Котрий з них утішиться таким порівнянням?

Др Гнатишак найбільше написав про Антонича, вихваляючи головню поезії, друковані в „Дзвонах“. Тут автор підкреслює „глибоко відчутий ідейний зміст“, в іншому місці пише, що поезія авторів з „ЛНВ“ богато поте піла від того, що була а priori „наставлена на точно означену тенденцію“. Подвійна міра: у „Дзвонах“ добре деінде — зле...

Вкінці сам автор признається, що його імпресії „не можуть претендувати ані на повноту, ані на об'єктивність“. Нащож тоді, питаємо, ставати на котурни та обіцяти, що запровадиться „слухачів на узгір'я, з якого можна буде обсервувати красу чарівної країни поезії“. Від такої критичної б лаканини трохи задалеко до поезії! Задалеко також до тих „великих ідеалів вічного Добра, Краси і Правди“, про які автор пише прикінці. „Правда“ з великою буквою і отверте признання про брак об'єктивности — справжнє помішання понятя. Хіба що „суб'єктивна правда“, але тоді не вічна!

А проте ми віримо, що автор мігби був написати добру статтю на повищу тему, тільки мусівби був трохи попрацювати...

Л. Гратишка

Доцент У Г А Борис Лисянський: „Основи Радіотехніки“, вид. Український Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання при Українській Господарській Академії в ЧСР.

Хоч і вийшла ця праця на правах рукопису, не можна обійти мовчанкою цього явища в нашій науково-педагогічній літературі і то не

тільки з тої причини, що виповнено ще одну прогалину в нашій фаховій літературі, а головне тому, що виповнено добре.

Б. Лисянський подав нам на ґрунті *minimum* — необхідної теорії саму суть радіових явищ. Матеріал розміщено так вміло, що непомітно для самого студіюючого, автор з азбуки ступнево вводить у саме святе-святих радіових явищ.

Хоч до справи підходиться від „а“, проте читач мусить мати середньо-шкільну математичну освіту. В перших п'яти лекціях автор перебігає основи електрики з курсу середньої школи. З шостої входить у царину чистого радія, якому посвячено чотири лекції. В цій частині, дається уяву про все досі зроблене в радіо-надаванні й прийманню.

Пуританська чистота й сбережність в термінології, нової, звичайно, залишає приємне враження повного задоволення.

Залишається побажати авторові дати курс „Практичної Радіотехніки“ з систематичним, детальним розбором існуючих радіових укладів, з практичними вказівками до радіо-помірів та радіо-монтажу.

Инж. Віктор Левицький

Gustave Gailhard, Mazepe, Paris, Le livre populaire, Arthème Fayard et Cie Ed., p. 252.

Це страшна драма, якої в читанню не кожні нерви витримають. Є тут переслідувана невинність і чорні характери, є ворожки і козак-невмірака Ніур, є нещасне кохання. Переслідуваний Фальбовським Мазепа попадає на Запоріжжя, де стає осаулом (*osaoul*). Потім — *bal masqué* у гетьмана Самойловича, на яким *osaoul des Zorogoches* захоується в своїй хрестниці Мотрі, яка відповідає йому тим самим. Щоб улегшити цілу справу, автор пересовує возняківську дату народження Мазепа о кількадесять років наперед. Потім похід Самойловича й Голіцина на Крим і зрада Самойловича. Мазепа гетьманом. Про любов нового гетьмана до Мотрі довідується Семен Палій, лихом недобитий. Він сам кохається в Мотрі, а коли його суперник побиває його, а ще до того стає й гетьманом, — це вже йому сабогато і він відходить: *droit devant moi!* — себто в світ за очі. Мотряж паде в обійми українського Казанови з криком: *Mon Ivan! Mon héros! Mon amour!* Все могло б дуже добре скінчитися, колиб доля не принесла Карла XII на Україну. Але Мазепа спершу тим ні трошки не журиться. Він — разом з Мотрею — їде до Москви, щоби у царя і у Святого Синода дістати розгрішення й дозвіл на шлюб з своєю хрестницею. Але коли Мотря з'являється на авдієнції у царя Петра, той не довго думаючи кидається, щоби згвалтати її. Але стримується, коли бачить Мотрю — з кинжалом, направленим проти власних грудей. Петро злий — і за намовою одного чорного характера, страчує Кочубея і робить так, що Мотря переконана, що її батька стратив не Петро, а Мазепа. Ображена до глибини душі Мотря, не довго думаючи — „плонула в лице“ своєму нареченому і хрестному батькові. Мазепа не може знести подібного свинства з боку царя, і переходить на сторону його ворога шведського короля, який всам раз надтягає на Україну і про якого Мазепа досі не мав часу думати. Дальше — Полтава, Галац, і „кінець сну“ Мазепа, а рівночасно кінець цілого страшного роману. Не радимо читати його на ніч.

М. Л.

В справі неприятних до друку віршів і дрібних рукописів

Редакція НЕ ЛИСТУЄТЬСЯ.

Від Адміністрації

Вирівняти залеглисти!

Книгарням, кольпортерам і передплатникам, які не вирівняли рахунку з „Мусоліні“ або „Володара“, стримуємо висилку чергової книжки „Книгозбірні Вісника“: Др. М. Антонович — Йозеф Геррес, вістун німецької єдності, яка вже вийшла. Хто хоче взяти в кольпортажу, просимо нас повідомити. Ціна книжки: в краю зол. 1.—. Опуст комісовий 20 проц.

При посилці грошей просимо обов'язково зазначити на яку ціль,

Не відповідаємо за гроші прислані нам у звичайних або грошевим листом.

Повідомляємо, що для збирачів комплетів „Вісника“ за 1933 і 1934 рр. маємо всі окремі книжки в краю по 2'20 зол. і за кордон по 2'50; всі числа „Книгозбірні Вісника“ теж можна дістати.

В довг більше не даємо, як дві книжки „Вісника“, а „Книгозбірню Вісника“ і зголошеним на передплатників лише одну книжку.

На нові адреси, які нам присилають наші прихильники, висилаємо чергові числа нашого міс. чника; хто не бажає стати передплатником, хай зверне книжку.

Річна передплата „Вісника“ закордоном вносить 30 зол. (тепер 6 дол.), поодинокі книжки 2'50 зол. Передплата річна Вісника в краю вносить: 23 зол. і піврічна 12 зол. лише тим, хто платить цілу т. є. 23 і 12 зол. згори, а не ратами, або по кілька місяців по одержанні книжок.

З Чехії, Німеччини, Бельгії, Австрії, Франції, Італії — можна пересилати передплату через П. К. О., зазначивши на блянкеті Львів „Вісник“ № 500.371.

В місяці жовтні закликаємо наших заступників і прихильників повести інтенсивну акцію за поширенням круга читачів і передплатників видавництва, стягнути належитості і вислати належність за кольпортаж і передплату до к. б. року.

Всеч. о. **Платон Карпінський**, Острівець. Книжку і чеки вислали, частину належитості дістали, то одержані решти, дішлемо стримані книжки.

Вп. п. **Б. Мельник, Шанхай**. Гроші дістали, книжки вислали; гроші для „Нашого Прапору“ (4 дол.), „Неділі“ (3 дол.) і „Жіночої Долі“ (2 дол.) і для „Українського Слова“ (Ужгород) 3 дол. передані.

Вп. інж. **І. Сірий**, Радимно. Маєте заплачено до к. р. за „Вісник“, за Мусоліні і Володар.

Вп. п. **Ієн, М. Безручко**, Варшава. „Вісник“ заплачений до к. б. року. За Книгозбірню ч. 1 і 2 належиться 1'50 зол.

На окладинці XI. кн. „Вісника“ випишемо над адресою, червоним атратментом квоту залеглисі належитості за Вісник і за Книгозбірню.

Вп. п. **В. Сарчук**, Кридор, Канада. Передплата Вісника за 1933 р. враз з пересилкою коштус 30 зол. або шість дол.

Вже по видрукованню їх імен дістали ми заплати або звороти від слідуючих осіб: проф. **Борис Мартинович**, Ужгород; **В. Челядин**, Едмонтон; **Дир Степан Ігальн**, Глин'яни; **Євген Лібацький**, Стриков; **Др. Володимир Безпалко**, Золочів.

Вп. п. **М. Примак**, Б. Айрес. 40 зол. одержали, в тім 23 зол. за Тимстея Крілика; книжки вислали.

Вп. п. **Іван Роман**, Ужгород. 200 ч. корон дістали, за проф. Дра. В. Бірчака, інж. С. Дикого, М. Біличенна, Книжки вислали.

Вп. п. **А. Головач**, Люблін. Маєте заплачений Вісник до IX кн. б. р. і за „Мусоліні“.

Вп. п. **М. Валій**, Карчев. Вид. Спілка ЛНВ. 5 зол. нам передала, книжки вислала.

Вп. п. **Др. Дичок** Василько, Поморяни; п. **Б. Жултаєвський** належитість вирівняв, дальше „Вістника“ не пренумерує; передплатники платять за Книгозбірню половину ціни.

Не приймаємо грешей для передачі другим видавництвам.

Вп. п. **Б. Кобилєвський**, Курітиба, Б. Айрес; 5 дол. дістали, книжки вислали. За Вістник до кінця року 1935 з Вас належиться 16⁵⁰ зл. (три дол. і 30 цент.). За Муссоліні і Володаря заплачено.

Вп. п. п. **Др. Н. Скегар**, Чікаго; **Ф. Баранецький**, Громада Збігців з Соловок, Гельзінгфорс; **Українська книгарня**, Едмонтон, Канада (30 доларів за І. Горєцького, В. Челядина, Л. Ткачука і за себе); **нж. Андрій Гречанівський**, Франція; **Др. Ф. Слодецький** (на реклямацію), **Укр. Студ. Спілка**, Брно; **І. Гопко**, **А Івасьєвич**, **Др. В. Бірчак**, **Бурсік** і **Когут**, Чехія; гроші отримали, книжки вислали.

Мимо кількакратного упізнання не вирівняли належитости: **Володимир Коцюмбас**, Бібрка 8³⁰; **Наталія Пітула**, Ловчиці 4³⁰; **Василь Чернай**, Буйнос Айрес 6⁷⁰; **інж. Спиридон Цапєнко**, Глев, Аргентина 6⁷⁰; **Теодор Хомишин**, Буйнос Айрес 2²⁰; проф. **Лев Шанковський**, Стрий 3⁰⁰; **Др. Богдан Савчак**, Щирець 6⁶⁰; **Богдан Пюрко**, Дрогобич 4⁹⁰.

Errata: у вірші Е. Маланюка, в IX книзі „Подув простору“, 4 ряд. з долу зам. карай і карай має бути: карай і край; у вірші „Імлистий День“, 4 ряд. з долу зам. змагаючи сь — зливалися.

Нові книжки

Календар Дніпро, на 1935 рік, Львів 1935. Накл. У. Т-ва Допомоги Емігрантам з України, ст. 136.

Томас Гаєрилок, Цвіт народу, накл. автора, Н. Йорк, 1933, ст. 63.

М. Галій — *Б. Новицький*, Геть Малку! Львів 1934, ст. 128.

О. Федькович, Вибір Творів, Львів, накл. І. Тиктора, ст. 128.

Іван Крип'якевич, Історія Коваччини, накл. фонду „Учітеся, брати мої“, Львів 1934, ст. 128.

Книга Знання, ч. 26, вид. кооператива „Рідна Школа“.

Велика Історія України, зш. 8, ст. 337—384, Львів, вид. І. Тиктора.

Дарія Вікомська, Johnes Joyce, Львів, 1934, ст. 100.

5000 слів по французьки, склав Ф. Петренко, Вид. „Укр. Визв. Бібл.“ Париж, ст. 66.

Календар Просвіти на 1935 рік, ст. 100, Львів.

Др. Едвард Бенеш, Промова про Підкарпатурський проблем і його відношення до Чехословацької Республіки, вид. Краєвої Чехослов. Леґіонар. Громади, Ужгород, ст. 60.

Кооперативний Гімн, слова У. Кравченка, музика Я. Ярославенко. Муз. Накладня Торбана, Львів, ч. 1.

Leon Wasilewski, Kwestja ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe, Праці Україн. Наук. Інституту, Варшава 1934, ст. 146.

Надіслані журнали

Бюлетень братства українців-католиків Канади, Коритон, серпень.

Богословія, науковий тримісячник, вид. Богосл. Наук. Т-во Львів, чч. 2—3.

Місіонар прес, *Серця Ісусового*, Жовква, ч. 8—9.

Тризуб, Париж, чч. 29—34.

Готові, часопис Укр. Спорт. Союзу, Львів, ч. 17, 18.

Музичні Вісті, Львів, ч. 3.

Віра й Наука, Коломия, ч. 9.

Стале, Станиславів, ч. 9.

Вісті, Львів, ч. 31.

Дзвіночок, Львів, ч. 35.

Перемога, Львів, ч. 21, 22.

Рідна Мова, Варшава ч. 9.

Шлях Виховання і Навчання, Львів, ч. 2.

Назустріч, література, мистецтво, наука, Львів ч. 17, 18.

Пласун, Севлюш, ч. 5.

Жіноча Доля, Коломия, ч. 14—18.

Відродження, Львів ч. 17.

Нова Хата, Львів ч. 9.

Життя й Знання, Львів ч. 9.

Дажбог, Львів, ч. 7.

Українське Слово, Яворів, ч. 9.

Самостійна Думка, Чернівці, ч. 7—8.

Літопис Червоної Калити, Львів, ч. 9.

Кооперативна Республіка, Львів, ч. 9.

Вольне Козачество — Вільне Козачтво, Прага, чч. 156—158.

Bunt Młodych, Warszawa, N. 14.

Myśl Narodowa, tygodnik, Warszawa, Nr. 37, 38.

Zet, Warszawa N. 11, 12.

Przegląd Współczesny, Kraków, Nr. 147—148.

Ost-Europa, Berlin Nr. 12, September 1934.

Simali Kafkassa, Северный Кавказ, Warszawa Nr. 1, 2.

Biuletyn Polsko-Ukraiński, Warszawa Nr. 33—38.

Вже вийшла з друку книжка Юрія Горліс-Горського

„ХОЛОДНИЙ ЯР“

— це одна з найкращих сторін нашої визвольної боротьби
Ціна з пересилкою 2—зол. — Замовляти можна чеками П. К. О., на яких обов'язково написати: „Укр. кооперативний банк „Дністер“ у Львові. Чековеkonto ч. 143.961, вкладка ч. 16981 на „Холодний Яр“.
Почтові замовлення і грошеві перекази слати на адресу: Львів, вул. Чарнецького 26. Друкарня Наук. Т-ва ім. Шевченка, Ю. Лісовському.

2-е число **Книгозбірні Вістника**, твір одного з найсвітліших умів всіх часів і народів, який не перестарівся й досі

ВОЛОДАР

Миколи Макіявеля,

в перекладі М. ОСТРОВЕРХИ й з передмовою Д. ДОНЦОВА.
Це перший український переклад найбільшого твору геніального італійця, апостола зєдиненої Італії.

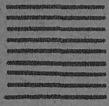
Замовляти в книгарнях, або у „Вістнику“. Ціна 2 зл. з пересилкою 2'20, заграницю 2'30.

Передплатник „Вістника“ платить половину у.

1957 м. В. Стефанія
1957-1967

0,50

Читайте нову книжку

Драгоманов без маски

— М. Мухина; ц. зл. 1.20.
Замовляти в книгарнях або в Вістнику.

Книгозбірня Вістника

під тим спільним заголовком виходить від лютого б. р. бібліотека Вістника приблизно одна книжка на квартал розміру від 4-х до 8-х аркушів малої 8-ки в ціні від 1-го до 2-х золотих.

Передплатники Вістника платять половину

Перестарілі соціалістично-ліберальні доктрини в корені знищили у нашій суспільності: 1) розуміння найпримітивніших засад розвитку й упадку суспільств, і 2) основних, вічних і незмінних пружин людських вчинків і 3) значіння для громадського життя — індивідуальності й характеру.

Якраз, щоби показати значіння цих вічних вартостей, протиставляючи їх сумнівним вартостям соціалістично-ліберального світу, що панували у нас від XIX-го віку, зважилися ми видавати суспільницькі твори старих майстрів, у нас проскрибовані і тому не переложені, а рівнож твори, які знайомилиби наше громадянство з новими — теж у нас ігнорованими — духовими течіями Заходу. Книгозбірня призначена не для аматорів „популярної“ літератури, лише для інтелігенції, яка не лиш так називається, а й хоче нею бути.

Належитість вислати чеком ПКО 500.371.

**В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Ав. А. Нью-Йорк.**

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.

Друк. З. Медницький — Тиктор, Львів, Бляхарська 9.

В адміністрації „**ВІСТНИК**“ можна набувати такі книжки:

1) Д. ДОНЦОВ — Маса і Провід	ц. 1.— зл.
2) Поетка українського рiсорджi- мента (Леся Українка)	„ 1.— „
3) Націоналізм, Львів 1926	„ 5.— „
4) БЕРНАРД ШОВ — Велика Кате- рина (драма)	„ 1.— „
5) Г. ЗУДЕРМАН — Литовські Опо- відання	„ 1.50 „
6) Д. ДОНЦОВ — Підстави нашої політики, Відень 1922	„ 2.— „

„Українська Бібліотека“

Періодичне видавництво кращих творів українського й світового письменства Виходить щомісячними випусками в обемі 8 аркушів (128 стор.) друку
накладом Івана Тиктора.

Адреса: Львів, Руська 18.

„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

є найдешевшим видавництвом у своїому роді бо цілорічна передплата за 12 томів, обему 96 аркушів або 1356 сторін друку, вносить, всього 9.60 зол. Піврічна — 5 зол. Чвертьрічна — 2.60 зол. Для закордону 2 ам. долари.

„Нова Хата“

Журнал для плекання домашньої культури. Подає зразки сучасної літератури. Популяризує наше народне мистецтво. Містить найновіші звітлення зі спортивного світу. Обговорює новини практичного домашнього господарства й огородництва. Елегантні моди взоровані на найновіших варшавських журналах. Ручні роботи основані на народніх мотивах. Колірова таблиця взорів. Чвертьрічна передплата 5.— зол. Поодиноке число коштує 1.80 зол. Адреса: «Нова Хата», Львів, Ринок 39 п. 1.

„Самостійна Думка“

Одинокий український національно-громадський та літературно-науковий щомісячний журнал на українських землях в Румунії. Річну передплату 16 зл. можна складати в Центр. Кооп. Банку у Львові.

„НОВИЙ ЧАС“

Ілюстрований, найбільш поширений і найдешевший щоденник — кожне число на 8 сторінок коштує 20 сот.
Місячна передплата — всього 3 золоті.
ПЕРЕДПЛАТА ЗАКОРДОНОМ ЧВЕРТЬРІЧНО: Австрія — 9 шіл.,
Ч.С.Р. — 40 кч., Франція — 40 фр. — в усіх прочих краях 13.— зол
Адреса: „**НОВИЙ ЧАС**“ ЛЬВІВ, ВУЛ. КОСЦЮШКА 1 А.

Телефони: 30-13 і 106-13.

Конто ПКО 501.505, конто П. Ц. Прага 78.726.